

19' 2014

ОСВІТА ЗАКАРПАТТЯ

Науково-методичний журнал

Педагогіка • Психологія • Методика викладання
• Теорія управління освітою

Науково-редакційна рада:

ПАЛЬКО Тетяна, голова – директор Закарпатського ІППО
ГАВРИЛКО Петро – директор Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ,
кандидат економічних наук, професор
НЕБЕСНИК Іван – ректор Закарпатського художнього інституту,
кандидат педагогічних наук, професор
ОЛІЙНИК Віктор – ректор Університету менеджменту освіти НАПН України, доктор
педагогічних наук, професор
ОРОС Ілдіка – президент Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II, доктор педагогічних наук (PhD)

Редколегія:

ХИМИНЕЦЬ Василь, головний редактор – доктор фізико-математичних наук,
професор
ХОДАНИЧ Лідія, заступник головного редактора – кандидат
педагогічних наук, доцент
БАСАРАБ Михайло – кандидат історичних наук
БАЯНОВСЬКА Марія – кандидат педагогічних наук, доцент
ДАВИДЕНКО Андрій – доктор педагогічних наук, професор
ЗИМОМРЯ Микола – доктор філологічних наук, професор
КАЧУР Борис – кандидат педагогічних наук
КОЗУБОВСЬКА Ірина – доктор педагогічних наук, професор
МАРУСИНЕЦЬ Мар'яна – доктор психологічних наук, професор
ОРОС Віктор – кандидат фізико-математичних наук
ПЕТЕЧУК Василь – кандидат фізико-математичних наук, доцент
ПУЦОВ Володимир – кандидат педагогічних наук, професор
РОСУЛ Василь – кандидат педагогічних наук, професор
СТАРОСТА Володимир – доктор педагогічних наук, професор
ХОДАНИЧ Петро – кандидат педагогічних наук, доцент

Засновники: Департамент освіти і науки, молоді та спорту
Закарпатської обласної державної адміністрації
Закарпатський інститут
післядипломної педагогічної освіти

Зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія 3т № 350 від 19.11.2004 р.

Адреса редакції: 88000, м. Ужгород, вул. Волошина, 35.
 Тел. 3-73-38, 3-42-74.
E-mail: slovo@email.ua

Підготовлено до друку в інформаційно-видавничому центрі
Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Коректор **Наталія БАБИЧ**
Відповідальний за випуск **Ірина ПОП**, завідувач інформаційно-видавничого центру ЗІППО

Підписано до друку 03.12.14 р. Формат 60x84/8. Умовн. друк. арк. 14,8. Тираж 100 прим.

Віддруковано у ТОВ "Спектраль", 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Басараб М.М. – заступник директора з науково-дослідної роботи та міжнародної діяльності Закарпатського ІППО.

Баяновська М.Р. – завідувач кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського ІППО, кандидат педагогічних наук, доцент.

Волощук А.В. – завідувач кафедри образотворчого мистецтва Закарпатського художнього інституту, кандидат педагогічних наук.

Гаврош О.І. – викладач Закарпатського художнього інституту.

Гаяш О.В. – методист кабінету дошкільної, початкової та інклюзивної освіти Закарпатського ІППО, кандидат педагогічних наук.

Грицак-Шерегій О. – вчитель-пенсіонер (Словаччина).

Долинська Л. – заступник директора з виховної роботи Мукачівського кооперативного торговельно-економічного коледжу.

Жабляк М.Д. – старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського ІППО.

Зимооря М.І. – завідувач кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України.

Кас'яненко О.М. – старший викладач кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету.

Маргітич К.Є. – завідувач кафедри педагогіки і психології Закарпатського угорського

інституту імені Ференца Ракоці II, кандидат педагогічних наук.

Пилип Р.І. – старший викладач Закарпатського художнього інституту, кандидат мистецтвознавства.

Попович О. – асистент кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету

Приймич М.В. – докторант Львівської національної академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства, доцент.

Приходько Т.О. – аспірантка лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України.

Рацюк О.І. – методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін Закарпатського ІППО.

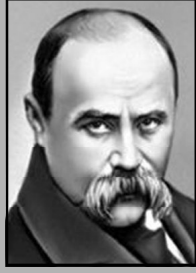
Ребрик Н.Й. – проректор Закарпатського художнього інституту, доцент кафедри педагогіки і суспільних дисциплін, кандидат філологічних наук.

Химинець В.В. – професор кафедри менеджменту та інноваційного розвитку освіти Закарпатського ІППО, доктор фізико-математичних наук, професор.

Ходанич Л.П. – завідувач кафедри педагогіки та психології Закарпатського ІППО, кандидат педагогічних наук, доцент.

Ходанич П.М. – доцент кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського ІППО, кандидат педагогічних наук, доцент.

Шимон Ю.Ю. – методист кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін Закарпатського ІППО.

ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

ІННОВАЦІЙНІ ПОГЛЯДИ НА РОЛЬ УЧИТЕЛЯ ТА ОСВІТИ У ТВОРАХ ШЕВЧЕНКА

Химинець В.В.

Великий український поет, художник, мислитель, відомий усьому світові як визначний гуманіст, Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861 рр.) не був професійним педагогом. Проте у своїх творах він висловив дуже цінні думки з питань освіти і виховання дітей, чимало з яких не втратили актуальності й нині, коли відроджується система національної освіти, народознавство і народна педагогіка. Незважаючи на те, що Шевченко не працював у системі освіти й не мав творів, у яких би спеціально розглядалися педагогічні проблеми, тим не менше є підстави говорити про його значний інтерес до освітянських питань, а також про те, що в нього склалася певна система педагогічних поглядів. Ці погляди знайшли часткове відображення в його поетичних творах, значною мірою у творах прозових (повістях та особливо Щоденнику). Своєрідною їхньою реалізацією стало написання й видання «Букваря южнорусского». Шевченко не залишив праць з педагогіки та методики виховання, але його геніальні поетичні й прозові твори насичені проблемами навчання і виховання, вони несуть значний виховний потенціал, спрямований на плекання національної свідомості, патріотизму, духовного збагачення особистості; його бентежать проблеми бездуховності, меншовартості, гноблення трудового народу. У своїх творах Тарас Шевченко порушував морально-етичні проблеми, розмірковував про важливість родинного виховання, освіти й освіченості в житті людини, про роль народних традицій і фольклору в становленні високоморальної особистості:

*Страшно впасти у кайдани.
Умирать в неволі,
А ще гірше – спати, спати
І спати на волі...*

Шевченка як громадянина і патріота, котрий глибоко знав стан народної освіти та усвідомлював її значення для розвитку, не могли не хвилювати проблеми української школи. У багатьох поетичних творах («Наймичка», «І мертвим, і живим...»), повістях («Близнець», «Княгиня», «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Щоденнику» та ін.) він акцентував увагу суспільства на важливості професії педагога, її ролі в процесі пробудження національної свідомості населення. У цих творах Шевченко започаткував педагогічні ідеї, які значно вплинули на формування педагогічної думки в Україні.

Перш за все просвітителю обстоював право українського народу на рідну мову в школі, яка має стати засобом поліпшення життя народу, його пробудження й усвідомлення свого місця у світі. Народна школа, на думку Шевченка, має бути доступною для всіх дітей. У ній діти мають одержувати міцні й глибокі знання, всебічно розвиватися. Рідна школа має задовольняти потреби свого народу і діяти на засадах народності.

Велику роль у народній школі поет надає особі вчителя, справу якого вважає найвищою мірою благородною і серйозною. Народний учитель самовіддано має служити людям, своїй батьківщині. Шевченко прагне бачити вчителем людину життєрадісну, здібну, яка вміє захопити дітей, прищепити їм любов і інтерес до навчання. За його твердженням, у веселого, життєрадісного педагога і діти будуть бадьорі, повні енергії, матимуть прагнення до знань. Саме таким педагогом був для Шевченка І.П. Котляревський, змальований ним у повісті «Близнець». На противагу йому поет у кількох своїх творах описує бездарних і обмежених учителів, які своєю похмурістю, меланхолією та до всього байдужістю не могли сприяти розвитку учнів. Частина з них у процесі навчання

навіть знуцалася над дітьми. Так, дяк Совгиря «бьет, бывало, а самому лежать велит, да не кричат, а не борзяся й явственно читать пятаю заповедь. Настоящий спартанец» [1, 2].

Народний учитель має бути доброю, високоморальною людиною, носієм духовності свого народу. До педагогічної діяльності мають допускатися тільки люди, здатні її з честю виконувати. «Ось і я тепер готую свого Трохима в педагога, до справи великою мірою благородної і серйозної», – читаємо в повісті Т.Шевченка «Прогулка с удовольствием и не без морали».

Тарас Шевченко народився у сім'ї селянина – кріпака. Восьмирічного Тараса батько віддав у науку до дяка – вчителя, де хлопець за 2 роки вивчив граматику, часослов, псалтир. Шевченко рано залишився сиротою, наймитував. 1832 р. був відданий у навчання до «різних живописних справ цехового майстра» Ширяєва в Петербурзі. У 1838 р. його викупили з кріпацтва. Тоді ж Шевченко був зарахований до петербурзької Академії мистецтв, де навчався під проводом К. Брюллова та заповнював прогалини своєї освіти.

Адекватне осмислення поглядів Шевченка на освіту та роль вчителя в навчально-виховному процесі можливе лише в контексті тогочасних суспільних, культурних та комунікаційних реалій. Його життя припало на перехідну епоху, коли здійснювалося руйнування традиційних структур аграрного суспільства, розпочиналося формування індустріального суспільства з відносно динамічними й ефективними засобами зв'язку, що, в свою чергу, сприяло становленню новочасних національних спільнот. Ці зміни вели до відповідних змін у освітній сфері. На зміну конфесійній школі, яка була притаманна аграрному суспільству, поступово йшла школа світська, котра в кінцевому рахунку мала на меті сформувати громадянина національної держави і дати йому знання, необхідні в різних сферах суспільної діяльності.

Шевченкові випало жити й творити «на переломі», коли здійснювався перехід від однієї суспільної формації до іншої, коли динамічно змінювалася освітня система. Йому довелося пізнати «принади» старої освіти. У віці 8 з половиною років його віддали до сільської школи – «дяківки». Такі школи існували ще з давньоруських часів. Щоправда, у XVII ст. вони ввібрали деякі (здебільшого формальні) елементи, характерні для західної освіти, зокрема, католицьких шкіл.

«Дяківка» була конфесійною за своїм характером. Викладання в ній здійснювалося зде-

більшого представниками нижчої церковної ієрархії, а навчання відбувалося переважно за церковними книгами. Сформована в умовах обмеженої писемної комунікації, коли книга виступала рідкістю, а хранителем писемної традиції в основному виступали священнослужителі, ця школа та її вчителі основну ставку робили на розвиток пам'яті. На першій стадії навчання необхідно було на пам'ять вивчити увесь буквар – усі комбінації складів за назвами церковнослов'янських літер. У школі читався Часослов, Псалтир, вивчалася наука письма й лічби (арифметика).

Як методика, зорієнтована на розвиток пам'яті, так і символічний світ шкільної науки, далекий від реалій життя, робили навчання в школі для більшості дітей важким і нецікавим. Тому засобом стимуляції часто виступали тілесні покарання. В повісті «Близнецы» автор так говорить про навчання грамоти, жалюючи своїх малолітніх героїв: «Невинные создания! Не знаете вы, какое зло затаено в этих разноцветных каракулях. Это источник ваших слез, величайший враг вашей детской и сладкой свободы».

Шевченко не лише закінчив «дяківську науку», а й деякий час служив школярем-робітником у дяка Богорського. Останній навіть призначав його консулом, покладаючи на нього деякі вчительські обов'язки. Тобто Шевченко, будучи безпосередньо включеним у навчальний процес, мав змогу добре вивчити особливості старої «дяківської» школи. У листі до редактора журналу «Народное чтение» (1860 р.) він порівнював своє тодішнє становище зі становищем учня ремісника: «Эти школяры в отшощении к дьячкам то же самое, что мальчики, отданные родителями или иною властью на выучку к ремесленникам». Спогади Шевченка про навчання цьому шкільному «ремеслу» були не найкращими: «Дьячок мой обходился жестоко не со мною одним, но и с другими школярами, и мы все глубоко его ненавидели. Бестолковая его придиричивость сделала нас в отношении к нему лукавыми и мстительными. Мы надували его при всяком удобном случае и делали ему всевозможные пакости» [1, 3]. Тобто така освіта аж ніяк не сприяла моральному вихованню. Швидше, навпаки.

У повісті «Княгиня» Шевченко надзвичайно колоритно описує свою шкільну науку. Зокрема, розповідає про вчителя «сліпого Совгиря», жартома іменуючи його спартанцем. Пише він і про т.з. субітки, що влаштовував Совгир для своїх учнів, караючи їх «по-спартанськи» різками. Тим

не менше в цій розповіді не бачимо однозначного засудження ні цього вчителя, ні подібної методи. Шевченко навіть готовий визнати правоту Совгиря: «Мир праху твоему, слипый Совгырю! Ты, горемыка, и сам не знал, что делал; тебя так били, и ты так бил и не подозревал греха в своем простосердечии! Мир праху твоему, жалкий скиталец! Ты совершенно прав!».

Шевченко розумів, що, незважаючи на всі недоліки старої школи, систематичне використання в ній тілесних покарань, вона все таки відіграла певну позитивну роль, сприяла поширенню освіти. Така позитивна оцінка звучить у поемі «Гайдамаки»: «...мене хоч били, / Добре били, а багато / Дечому навчили!».

Після школи-дяківки Шевченко тривалий час (щоправда, з перервами) навчається в декількох малярів, оволодіваючи їхнім ремеслом. Таке навчання теж можна вважати характерним для традиційних, здебільшого аграрних суспільств. Навики майстра, шляхом наслідування засвоювалися учнем. Стосувалося це не лише ремесла, а й військової справи, релігійної та інтелектуальної діяльності. Фактично ж така методика «ремісничого навчання» (щоправда, уже на вищому рівні) практикувалася в Академії мистецтв, у якій навчався Шевченко з 1838 по 1845 роки. Проте тут, оволодіваючи мистецтвом художника, Шевченко мав змогу отримувати знання в різних галузях, зокрема, загальної культури, історії, анатомії, теорії мистецтв тощо.

У повісті «Художник» Шевченко описує шлях свого навчання живопису під керівництвом К.Брюллова. Знаменитий російський художник поступово й послідовно підводив своїх учнів до вищих ступенів художньої майстерності. Навчання починалося із вивчення анатомії людини і тільки потім починали освоювати портретну живопис. Брюлов стимулював своїх учнів вивчати історію, літературу, водив їх до театрів, музеїв, вимагав ретельно вивчати твори інших художників.

Навчання в Академії, оволодіння художньою технікою привело його до думки про можливість давати знання з української історії, традиційної культури при допомозі популярних творів образотворчого мистецтва. У цьому випадку певну роль відіграло й те враження, яке справляли на Шевченка в дитинстві масово тиражовані лубочні картини «суздальної школи», що творили російський символічний світ. З цією метою він вивчав різні способи розмножування малюнків, зупинившись на граверстві. Шевченко виношував широкомасштабний план видання альбому малюнків під на-

звою «Живописная Украина» (1844 р.). У проспекті до цього видання він писав: «В состав издания входят следующие предметы:

1-е. Виды по красоте кои по историческим воспоминаниям примечательные: храмы, укрепления, курганы и все, что время пощадило.

2-е. Народный быт настоящего времени – обычаи, обряды, поверья, уверия, сказки и песни.

3-е. Исторические важнейшие события от Гедимины до уничтожения Гетманства и краткое описание картин...».

А в повідомленні про видання «Живописной Украины», опублікованої в газеті «Северная пчела» (1844, 25 серпня) хронологічні межі історичних фактів, проілюстрованих у вказаному виданні, розширювалися до часів заснування Києва.

У цьому ж самому повідомленні Шевченко ставить перед виданням «Живописной Украины» патріотичне завдання: «...воскресить в нашей памяти и родину, и обычаи предков, и события, ярко отделившиеся из обычного бытописания земли, где мы начинали жить и чувствовать. Подвиг достигнуть этого велик, а сильное к тому содействие должно составить нашу обязанность». Тобто Шевченко вважав, що запропоноване ним видання формуватиме в українців патріотичні почуття, любов до своєї історії та традицій. На жаль, план видання «Живописной Украины» був реалізований лише частково. На думку Шевченка, прилучення людей, особливо простолюду, до мистецтва культивуватиме в них не лише естетичні почуття (прекрасне), а й відповідну етику (доброту). До цієї ідеї він неодноразово повертався. Вона, зокрема, була озвучена ним у листі до графа Ф.П.Толстого (кінець липня 1857 р.): «Распространять посредством гравюры славу славных художников, распространять между непосвященными в таинства искусства людьми любовь к прекрасному и доброму. Это чистейшая, угоднейшая молитва человеколюбца Богу. И посильно бескорыстная услуга человеку».

Ймовірно, інтерес Шевченка до педагогічних проблем був стимульований також кирило-мефодіївськими братчиками. Останні, судячи зі статуту їхньої організації, а також свідчень під час допитів, мали на меті поширення освіти серед українського населення. При цьому вони, як впливає із записки В.Білозерського про сільські школи, орієнтувалися на створення навчальних закладів нового типу, які б давали необхідні знання для професійної та суспільної діяльності. Така школа відповідала по-

требам новочасної нації [1, 2].

Шевченко, як і братчики, в той час знаходився під впливом європейських просвітницьких ідеалів. Показовою в цьому плані є його висока оцінка діяльності Тадеуша Чацького в повісті «Варнак»: «Мир праху твоему, благородный Чацкий! Ты любил мир и просвещение. Ты любил человека, как нам Христос его любить заповедал». В особі Т.Чацького якраз і маємо людину, що керувалася ідеалами Просвітництва. Він відстоював думку, що освіта в початкових і середніх школах повинна відповідати реальним потребам життя й поєднуватися з професійною підготовкою учнів. Він зробив чимало для розвитку освіти на Волині, за що його високо й цінував Шевченко.

Водночас Шевченко був проти бездумного захоплення західноєвропейським просвітництвом («німецькою мудрістю»), що чітко простежується в поезії «І мертвим, і живим...»: «Якби ви вчилися так, як треба, / То й мудрость би була своя...» і т.д. Педагогічні ідеї Просвітництва знайшли відображення в повістях Шевченка. Ці твори, не маючи жанрової чіткості, поєднували також ознаки просвітительського роману виховання. Зокрема, в них відображені просвітительські уявлення про силу виховання, добру людську природу та її можливе руйнування злими суспільними обставинами та поганою освітою.

У повістях часто звучить думка про силу виховання. Особлива увага звертається на виховання сімейне. Так, у повісті «Несчастный» зображується сумний наслідок байдужого ставлення батьків до виховання дітей. Відставний ротмістр, маючи двох дітей від першого шлюбу, одружується з жінкою, яка відзначається егоїзмом та аморальністю. Вона викидає з дому пасербицю, а осліплого від віспи пасинка прирікає на жебрацьке життя. Жінка піклується лише про свого сина Іпполіта, який живе байдуючи. Хлопець не отримує належної освіти й виховання, не має ніяких стимулів для розумового й морального розвитку. Він стає розбещеною, вкрай егоїстичною людиною. Зрештою мати, намагаючись позбутися зіпсованого сина, віддає його в солдати.

Сюжет повісті мав реальну життєву основу. В Щоденнику від 25 червня 1857 року Шевченко розповідає про солдата Порцієнка, який походив із дворянської родини і якого батьки за аморальну поведінку віддали в солдати.

Шевченко вважав, що важливим є не лише домашнє виховання, а й публічна освіта. У

повісті «Художник» знаходимо міркування, що погана освіта – це початок великого лиха. У повісті «Нещасный» це лихо представлено як «темнота», «злидні», «погані звичаї». Про значення освіти говорять представники різних соціальних станів: селянин Яким та священик Ніл («Наймичка»).

Сім'ї та сімейному вихованню дітей Шевченко надавав важливого значення. При цьому він особливо наголошував на ролі матері:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
...І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї матері святої,
Що в мир наш Бога принесла...

Коли поет говорить про святі материнські почуття, про любов дітей до батьків, до матері, його слово набуває надзвичайної сили. Нічого в світі немає світлішого, ніж любов до матері: «Слово «мамо» – великеє, найкращеє слово». Водночас він показує, що сім'я, в якій між подружжям немає злагоди, де батьки розбещені багатством, легким життям, не може дати дітям гідного виховання (повісті «Несчастный», «Варнак»).

Вирішального значення у формуванні особистості Тарас Шевченко надавав праці. Він з любов'ю описує дружні міцні сім'ї, що найчастіше складаються у простих людей, які живуть із своєї праці. У цих сім'ях у взаєминах між подружжям та дітьми відчувається теплота, духовна близькість, взаємоповага й любов. У дружній сім'ї легше долати життєві негаразди.

Найщасливішими можуть бути сім'ї, які мають дітей. Бути матір'ю – велике щастя. Материнські почуття жінок з народу описує Тарас Шевченко у вірші «Сон», в поемах «Сон», «Наймичка». Молода мати змушена жати пшеницю на панщині, і, щоб не залишати дитя без нагляду, вона бере його з собою в поле; бідна вдова відшукує можливість віддати сина в школу, щоб він здобув кращу долю; обдурена дівчина підкидає своє дитя заможним людям, а сама йде до них наймичкою, щоб усе життя бути поблизу своєї дитини. Змальовуючи образ матері, її відданість дітям, силу її любові, Тарас Шевченко підводить до думки, що мати – це перша природна вихователька своєї дитини. Якщо маги не виконує свого природного й суспільного обов'язку, вона заслуговує осуду як злочинниця перед власною дитиною й суспільством. Діти ж, залишені на волю стихійного сімейного вихо-

вання, можуть бути надалі відкинуті суспільством. Щоб виростало покоління, підготоване до дорослого життя, здатне розкрити закладений у ньому потенціал здібностей і талантів, сімейне виховання має далі доповнюватися суспільним. Під суспільним вихованням Тарас Шевченко розумів спілкування дітей з однолітками та дорослими, ознайомлення з навколишнім світом, працею, побутом.

У той же час, Шевченко впевнений, що ні соціальне походження, ні навіть вік людини не повинні стояти на перешкоді в справі навчання. Герой «Варнака», кріпак Кирило, ще дитиною вчиться французької та італійської мов, випереджаючи свого панича. Старий ветеран Туман у повісті «Капітанша» вчиться писати. Інвалід Трохим у «Прогулянці із задоволенням і не без моралі» навчається грамоти, а сестра його буде щасливою, коли її брат навчиться читати.

Однією з найбільш багатих на педагогічні думки є повість «Близнюки». У ній автор простежує життєвий шлях двох близнят-байстрюків Зосима і Саватія, показуючи, як на цих початково однакових осіб впливало виховання та суспільні обставини. Автором відстоюється ідея сенсуалістично орієнтованої педагогіки, за якою свідомість новонародженої людини – це «чиста дошка». І в залежності від виховання, навчання, сімейних та суспільних факторів з'являються «письмена» на цій дошці, власне, формується особистість. В повісті «Прогулянка із задоволенням і не без моралі» Шевченко пише, що не визнає природжених здібностей, а поширена думка, ніби деякі люди народжуються п'яницями, злодіями і тому подібне, є «пренаївним» уявленням.

Шевченко намагається простежити, які фактори визначають формування праведника Саватія, а які – грішника Зосима. До перших він відносить добре виховання, здійснюване високоморальними вчителями, дотримання звичаїв й, відповідно, традиційного способу життя. До других – орієнтацію на сумнівні цінності, котрі, як правило, є привнесеними ззовні, «модну» поведінку, ігнорування традицій.

При виборі життєвого шляху для близнюків Никифор Федорович та Параскева Тарасівна, що усиновили їх, керуються різними життєвими цінностями. Чоловік хоче дати їм гуманітарну освіту, вивчити на «хороших семинаристов». Жінка ж, зазнавши впливу французьких «уродливих повестованих», хоче бачити в їхній особі офіцерів. Саватій виховується так, як цього б хотів Никифор Федорович, а Зосим – як Пара-

скева Тарасівна. У результаті цього перший стає достойною, високоморальною людиною, другий же деградує в моральному плані.

У повісті «Близнецы» ніби ставиться педагогічний експеримент. Простежується, як різне виховання, освіта, зрештою, суспільні обставини впливають на однакових дітей, котрі є не лише генетично близькими (близнюками), а й отримали однакову початкову освіту й однакове домашнє виховання. Такий самий ніби педагогічний експеримент ставиться і в повісті «Музыкант». Тут дві дівчинки-сестри, Ліза й Наташа, які є дуже схожими, опиняються в різних життєвих умовах.

Ліза потрапляє в сім'ю поміщика Арновського. Там її розбещує сестра цього пана. Вона одружується зі старим Арновським і стає морально скаліченою особою. Інша доля її сестри Наташі. Вона виходить заміж за бідного, але працюючого чоловіка, обдарованого музикально. Наташа стає люблячою дружиною, щасливою в шлюбі.

У повістях «Близнецы», «Музыкант» та інших акцентується увага на трьох факторах, які, з точки зору автора, визначають формування особистості. Це – звички, набуті в дитинстві, які переважно є наслідком сімейного виховання; вплив навчального закладу та вчителів; а також вплив соціального середовища, що оточує вихованця.

В повісті «Близнецы», а також інших прозових творах проводиться думка, що виховання моральної особистості має бути пов'язане з прищепленням християнських цінностей. Освіта без них – це, швидше, зло, що веде до гріха, ніж благо. Такі думки, зокрема, вкладаються в уста героя повісті «Варнак». Він говорить: «Да и к чему, правду сказать, послужило мне чтение? Мои чистые, молодые сочувствия? Что я из них сделал? Или, лучше сказать, что люди из них сделали? Грех! И бесконечное горе!» Герой вважає, що коли б він «не читал ничего, не увлекался ничем», то був би «простым пахарем, добрым человеком». Тепер же він, переосмисливши своє гріховне життя, читає лише одну книгу Біблію. У даному випадку Шевченко відходить від «чистого просвітництва», яке здебільшого ігнорувало християнство, а то й було вороже налаштоване щодо нього.

Звісно, слід враховувати, що Шевченко писав деякі повісті на засланні, коли в нього з особливою силою загострилися релігійні почуття. Тому він у цих творах часто апелює до християнських цінностей. Ця апеляція частково була пов'яза-

на й з цензурними міркуваннями. Адже твори призначалися до друку. Хоча не варто піддавати сумніву щирість думок Шевченка щодо християнської складової у вихованні моральної особистості. У «Букварі», який мав прикладний характер, якраз і бачимо поєднання навчання з моральним вихованням у християнському дусі.

Проте не лише в християнстві Шевченко бачив фактор морального виховання. Не менш важливим для нього в цьому плані було мистецтво. У ряді повістей (передусім у «Художнику» та «Музиканті») проводиться думка, що воно облагороджує людину, сприяє її духовному зростанню. Фактично Шевченко виходив з уявлення про єдність естетичного й морального. Такі уявлення були притаманні давньогрецькій культурі, а також частково традиційній культурі українців, з якими він був добре обізнаний.

Слід визнати, що педагогічні ідеї в творах Шевченка мають здебільшого фрагментарний характер, їх важко систематизувати та узагальнювати. Вони видаються «еклектичними», оскільки, здавалось би, поєднують різні педагогічні традиції. Безсумнівно є орієнтація Шевченка на просвітительську педагогіку, яка цінувала «життєво необхідні», по суті прагматичні, знання й намагалася їх поширювати й пропагувати. Проте письменник був далеким від захоплення ідеалами Просвітництва. Принаймні в його особі важко побачити послідовного просвітителя-модерніста, зорієнтованого на секулярні цінності.

Шевченко намагається поєднувати просвітницькі ідеали з ідеалами християнства (принаймні, в традиційній для України інтерпретації). У Шевченка так чи інакше простежуються певні симпатії до традиційної школи, що існувала в Україні практично з давньоруських часів й пропагувала християнські цінності.

Водночас у нього зустрічаємо й звернення до традиційної народної педагогіки, яка певним чином була дистанційована від християнства. Так, зокрема, письменник використовував чужу для християнства ідею єдності етичного й естетичного. Ці ідеї в основному знайшли відображення в «Букваре южнорусском» (1861 р.), поява якого була пов'язана із становленням недільних шкіл. Останні почали з'являтися в кінці 50-х років XIX ст. переважно в українських містах, звідки поширилися на інші території Росії. Вважається, що перша недільна школа почала функціонувати в Києві на Подолі 11 жовтня 1859 р. Невдовзі такі школи з'явилися в Білій Церкві, Могилеві-Подільському, Одесі, Полтаві, Миколаєві, Єлисаветграді та інших

містах [3, 4].

Поява цих шкіл була пов'язана з новими суспільними й культурними тенденціями. З одного боку, Україна (хай і повільно) входила в добу індустріалізації. Це особливо давало про себе знати у великих містах, де, власне, й з'явилися перші недільні школи. У них початкову освіту здобували не лише діти та молодь, а часто й дорослі. Значний відсоток учнів становили ремісники та наймані робітники. Нові суспільно-економічні умови вимагали від цього суспільного прошарку оволодіння хоча б елементарною грамотою.

Показово, що ряд підприємців створювали для своїх робітників та їхніх дітей умови для навчання, засновували школи. Так, П.Ф.Симиренко в містечку Городищі, де знаходився його цукровий завод та інші підприємства, заснував школу, в якій навчалося 150 учнів і викладали вчителі з переважно університетською освітою. Шевченко побував тут у 1859 р., був у захопленні від просвітницької діяльності П.Ф.Симиренка, листувався з ним.

Недільні школи, як і інші навчальні заклади для робітничого люду, помітно відрізнялися від попередніх, конфесійно зорієнтованих початкових шкіл-дяківок. Вони мали більш прагматичний характер, були зорієнтовані на практичні знання, які давали змогу орієнтуватися в більш динамічному суспільному житті. Водночас ці школи, саме через свій прагматизм і народність, отримали національну спрямованість. Вони орієнтувалися на викладання зрозумілою народною мовою, і саме тому ці школи поступово ставали важливим чинником національного життя. На них звертали увагу національно зорієнтовані українські діячі, в тому числі й Шевченко.

Саме в руслі цієї тенденції варто осмислювати появу різноманітних підручників для навчання української мови. До них варто віднести «Граматику» П.Куліша (1857 р.), «Українську абетку» М.Гатцука (1860 р.), «Домашню науку» К.Шейковського (1860 р.), «Азбуку по методу Золотова для Южнорусского края» А.І.Строніна (1861 р.). Шевченко, як відомо, виявляв значний інтерес до такої навчальної літератури. Він добре знав «Граматику» П.Куліша, вважаючи, що цей буквар складений «прекрасно, умно и благородно» і що це «первый свободный луч света, могущий проникнуть в сдавленную попами невольничью голову» (Щоденник від 10 грудня 1857 р.) [5, 6].

До цих навчальних посібників був близьким «Букварь южнорусский». У ньому, як і в зазначе-

них букварях, використовувалася нова методика навчання по буквах, після чого учні приступали до читання зв'язного тексту. «Буквар» складався з наступних розділів: азбуки, складів (тут використовувалися уривки Шевченкових переспівів Давидових псалмів), молитв з коментарями, рукописної азбуки, лічби (основ арифметики), дум та народних приказок (див. «Букварь южнорусский»). Цей посібник мав на меті не лише навчити учнів читати й писати. Тексти, які давалися для читання, орієнтували на засвоєння народних і християнських цінностей. «Буквар» вийшов відносно великим накладом (10 тис. примірників) на кошти самого автора, причому гроші від продажу цієї книги часто йшли на потреби недільних та сільських шкіл. Такий факт ще раз засвідчує, яку велику увагу Шевченко приділяв проблемам освіти. Водночас ця книга була найдешевшою серед подібних видань й ставала доступною для широких верств населення. Шевченко реалізовував її за ціною 3 копійки.

Для Шевченка «Буквар» був лише початком важливого освітнього проекту. У листі до М.К.Чалого (від 4 січня 1861 р.) він пише, що має намір видати «Лічбу» (арифметику), яка б коштувала так само, як і «Буквар», етнографію та географію ціною 5 копійок, а також українську історію ціною 10 копійок. І при цьому зазначає: «Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике само б зробилося» [4, 7].

Про це ж він пише і в листі до П.Ф.Симиренка (перша половина січня 1861 р.): «Когда соберу за букварь всі денги, то думаю издать в таком же объеме букваря личбу, или арифметику. А потом космографию и географию нашего края, преимущественно в большем объеме, но не дороже 5 коп. Потом краткую историю нашего сердешного народа. И когда все сие сотворю, тогда назову себя почти счастливым».

Фактично для Шевченка освіта широких верств населення стала першорядною справою. Саме з цією метою він і задумує підготувати для початкових шкіл дешеві підручники, які б не лише дали елементарні знання, а й формували національно свідомих громадян. З цією метою, власне, й мали бути створені

підручники з географії та історії України.

На жаль, ці плани не вдалося реалізувати. Але їхнє існування засвідчує про Шевченкову далекоглядність у царині розвитку національної освіти. Загалом можна відзначити прогресивність педагогічних поглядів Шевченка. Вони адекватно відображали ті суспільні обставини, коли здійснювався перехід від конфесійно орієнтованої школи до школи національної [6, 8].

На педагогічні погляди Шевченка суттєво вплинули ідеї Просвітництва. Він вважав, що виховання (зокрема сімейне), освіта й суспільні обставини визначають характер людини, її поведінку. При цьому Шевченко, як і просвітники, зводить нанівець значення родових (генетичних) задатків. Це певним чином є запереченням поглядів, притаманних традиційному суспільству, в якому велике значення придавалося родовому походженню.

І все ж в особі Шевченка не варто вбачати послідовного просвітника-прогресиста. У його творах часто зустрічаємо думку, що голе просвітництво, освіта, яка не ґрунтується на моральних засадах, є швидше не стільки корисною, скільки шкідливою справою. У даному випадку він виступає як консерватор, орієнтуючись на традиційні моральні цінності (народні та християнські). При цьому Шевченко нерідко намагався провести ідею синтезу етичного та естетичного виховання. Для нього освічена та моральна людина водночас повинна мати розвинуте естетичне почуття й смак [9, 10].

На завершення потрібно наголосити на тому, що Шевченко, навчаючись у такого видатного художника і педагога, як К.Брюллов, часто спілкувався з багатьма педагогами та вчителями, багато читав художню і педагогічну літературу, що дозволяло йому бути в курсі педагогічних ідей свого часу, думати про освіту та особистість вчителя. Шевченко дійсно високо оцінював професію педагога, а від учителів вимагав бути глибоко уважними до дітей, вдумливо керувати їх розвитком, уміння полегшувати дітям труд навчання, використовувати засоби наочності і все інше, що здатне збуджувати в учнів інтерес до навчання, до засвоєння знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чавдаров С.Х. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка: [монографія] /С.Х.Чавдаров. – К.: Радянська школа, 1953. – 208 с.
2. Баїк Л. Т.Шевченко про школу і виховання // Т.Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симп. – Львів, 1990.
3. Шийчук В.О. Актуальність поглядів Т.Г.Шевченка на освіту та особу вчителя // Т.Г.Шевченко і Переяславщина: Тези доп. і повід. наук.-теор. конф. – Переяслав-Хмельницький, 1990.

4. Яцюк В. Кобзаревий «Буквар»: Післямова // Шевченко Т.Г. Буквар південноруський 1861 року. – К., 1991.
5. Коломієць В.В. Тарас Шевченко про освіту і виховання // Шевченкознавчі студії: Зб. наук. праць. – К., 1994.
6. Кононенко П.П. Тарас Шевченко – педагог // Шевченкознавчі студії: Зб. наук. праць. – К., 1994.
7. Федорук О. «Букварь южнорусский» Т.Шевченка: історіографія, проблема рецепції, ідеї // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1994.
8. Кононенко П.П. Тарас Шевченко – педагог // Шевченкознавчі студії: Зб. Наук. Праць. – К., 1999.
9. Парфьонов М. ...І полум'яний педагог: Педагогічні погляди Т.Шевченка за «Букварем південноруським» // Освіта. – 2002. – С. 6-13.
10. Яременко В. «Добрі жнива колись-то будуть...»: (Християнська наповненість Шевченкового «Букваря») // Слово і Час. – 2004. – С. 24.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ У СВІТЛІ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ Т. ШЕВЧЕНКА

Гаяш О.В.

Тараса Шевченка заслужено називають гуманістом. Його педагогічна спадщина також адресована народу. В ній роздуми про те, як просвітити український народ, як допомогти йому вибрати кращу долю, як виховати Людину в людині. У центрі гуманізму Т.Шевченка – людина, що прагне вільно зростати та розвиватися, яка стоїть на засадах поваги, гідності та справедливості. Шевченкові геніальні поетичні й прозові твори насичені проблемами навчання і виховання, вони несуть молоді виховний потенціал, спрямований на духовне збагачення особистості, зокрема знедоленої дитини. З плином років гуманістичні ідеали стають все більш універсальними.

У процесі демократизації нашого суспільства неабиякого поширення набули ідеї гуманізації освіти. Основою гуманістичної педагогіки є ставлення до дитини з особливими освітніми потребами як до особистості, якій притаманні і позитивні, і негативні риси, прийняття її такою, якою вона є. Звідси головні функції діяльності педагога, спрямовані на гуманізацію простору дитинства, – допомога кожній дитині у процесі адаптації до соціуму, компенсація того, що дитина не отримує в соціумі.

Одним з основних принципів міжнародних стандартів є право дітей з особливими потребами на інтеграцію в суспільство, основою якої є забезпечення таким дітям доступу до якісної освіти. Першим кроком здійснення принципу рівності прав усіх дітей на якісну освіту стало започаткування та реалізація програми науково-педагогічного експерименту «Соціаль-

на адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку» через упровадження інклюзивного навчання (*шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах*), розробленої Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з Інститутом спеціальної педагогіки АПНУ та затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Визнання прав дитини з особливими освітніми потребами, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі соціалізації та вибору професійної діяльності є дуже важливим на сучасному етапі розвитку освіти. Тому важливого значення набуває інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей із порушеннями психофізичного розвитку зі здоровими однолітками.

Актуальність проблеми інклюзивної освіти пов'язана насамперед з тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, неухильно росте. За офіційними даними департаменту медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України, в нашій державі 135 773 тис. дітей мають порушення психофізичного розвитку. Це становить 1,5% від загальної кількості дітей країни. Водночас дані психолого-медико-педагогічних консультацій, що функціонують в Україні, засвідчують, що дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, в Україні понад 1 млн. Це становить 12,2% від загальної кількості дітей у країні, 6% із них – діти, які мають вади інтелектуального розвитку. Окрім зростання кількості дітей з обмеженими можливостями, нарощується тенденція якісної

зміни структури дефекту, комплексного характеру порушення у кожної окремої дитини.

Сутністю інклюзивної освіти є навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітній школі за умови пристосування освітнього простору до індивідуальних особливостей дітей, надання таким дітям якісних освітніх послуг. Навчання зазначеної категорії дітей передбачає *використання особистісно орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі*, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи вплив різних видів розладів і хвороб на процес навчання. Пріоритетними напрямками роботи є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини, з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями фізичного та/або психічного здоров'я є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісну освіту.

Що дає інклюзивне навчання?

Навчальний заклад, який впроваджує інклюзивну форму навчання, надає дитині з особливими потребами, по-перше, можливість здобути освіту відповідно до своїх індивідуальних здібностей; по-друге, вільно спілкуватися та займатися спільними справами зі своїми однокласниками.

Інклюзивне навчання може здійснюватися за однією з форм:

- **повна інтеграція**, за якою діти з психологічною готовністю до спільного навчання зі здоровими однокласниками та рівнем психофізичного розвитку, що відповідає віковій нормі, по 1-3 особи долучаються до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу; при цьому вони мають одержувати корекційну допомогу за місцем навчання та проживання;

- **часткова інтеграція**, за якої діти з особливостями психофізичного розвитку, які неспроможні на рівні зі здоровими однокласниками оволодіти освітнім стандартом, лише на частину дня долучаються до загальноосвітніх класів (груп) по 1-3 особи;

- **тимчасова інтеграція**, за якої діти з особливостями психофізичного розвитку об'єднуються зі здоровими однокласниками 2-4 рази на місяць для проведення спільних виховних за-

ходів;

- **комбінована інтеграція**, за якої діти з близьким до норми рівнем психофізичного розвитку по 1-3 особи долучаються до звичайних класів (груп) загальноосвітнього навчального закладу; у процесі навчання вони постійно одержують допомогу вчителя-дефектолога (асистента вчителя).

Метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їхня соціалізація та інтеграція у суспільство, залучення сім'ї до участі у навчально-виховному процесі.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;

- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їхніх здібностей;

- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;

- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;

- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;

- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах необхідно створити відповідні умови:

- безбар'єрне фізичне середовище. Пристосувати до особливих потреб учнів територію, будівлі, приміщення школи. Тут слід подбати про: архітектурні зміни (обладнання безбар'єрних підходів до школи; будівництво пандуса до входу школи; усунення перешкод для пересування на візках всередині будівлі та встановлення ліфта; забезпечення умов для доступу в навчальні майстерні, актовий та спортивний зали, їдальню; переобладнання туалетів; ремонт електричного освітлення у класах, де навчаються діти з порушеннями слуху, зору, аби освітлення відповідало рекомендованим

нормам; облаштування шкільних приміщень, коридорів кольоровим контрастним маркуванням для дітей з порушенням зору; створення кімнати реабілітації та відпочинку для дітей з ООП);

- необхідність у забезпеченні матеріально-технічними ресурсами, що передбачає: забезпечення слабочуючих учнів сучасними слуховими апаратами; обладнання класів мобільними звукопідсилюючими FM-системами; обладнання класів комп'ютерними мультимедійними дошками та іншими ТЗН; створення спеціальних робочих місць для дітей з порушеннями зору, опорно-рухового апарату; комп'ютеризація кабінету психолога, формування бібліотеки діагностично-розвивальних програм; обладнання кабінетів сурдопедагогів слухомовними тренажерами з набором реабілітаційних програм, наявність кабінетів учителя-дефектолога, логопедичного з відповідним корекційно-розвитковим обладнанням;

- адаптація навчальних програм та планів, методів та форм навчання;

- використання існуючих у громаді ресурсів;

- залучення батьків до роботи закладу;

- співпраця з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей;

- створення позитивної атмосфери в шкільному середовищі.

Сьогодні загальноосвітній навчальний заклад має бути готовим для спільного навчання здорових дітей та їхніх однолітків з різними типами дизонтогенезу. Для цього в освітньому середовищі необхідно створити не тільки спеціальні умови, а й організувати відповідну корекційну роботу.

Основні принципи корекційно-педагогічної роботи:

- системності корекційних, профілактичних та розвиваючих завдань;

- єдності діагностики та корекції розвитку;

- взаємозв'язку та компенсації;

- комплексності методів клініко-психолого-педагогічного впливу;

- урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку;

- особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходу в системі корекційно-педагогічної роботи;

- оптимістичного підходу в корекційній роботі з дитиною, яка має особливості психофізичного розвитку;

- активного залучення найближчого соціального оточення в системі корекційного впливу;

- індивідуального та диференційного підходу в умовах колективного навчання.

Для проведення корекційно-розвиткових занять в індивідуальному навчальному плані учня передбачається від 3 до 8 годин на тиждень, відповідно до особливостей психофізичного розвитку учня. Корекційно-розвиткові заняття проводяться як у першу, так і в другу половину дня вчителями-дефектологами за кваліфікацією: логопед, тифлопедагог, сурдопедагог, олігофренопедагог, ортопедагог, а також практичними психологами.

Розклад уроків у класах з інклюзивним навчанням складається відповідно до робочого плану навчального закладу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів та гігієнічних вимог.

Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку мають бути корекційно спрямованими. Це означає, що кожна тема, яка вивчається в школі, кожний метод і прийом, використаний учителем чи вихователем, мають сприяти не лише засвоєнню знань, умінь, навичок, формуванню поведінки, а й виправленню вад психофізичного розвитку (залежно від дефекту). Система корекційного впливу на учнів має бути розрахована на тривалий час і діяти на особистість загалом у єдності її компонентів:

- пізнавальні, емоційно-вольові психічні процеси;

- досвід (знання, вміння, навички);

- спрямованість;

- поведінка.

Учителеві необхідно узгоджувати педагогічні впливи з медичними і психологічними; дотримуватися послідовності й наступності в корекційно-виховній роботі, єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі і сім'ї.

Починаючи працювати з учнями, вчитель має враховувати індивідуальну структуру дефекту кожної дитини (первинний дефект, вторинні дефекти, подальші ускладнення) та збережені можливості, тобто вивчити досвід дитини, її спрямованість, поведінку.

У роботі з інклюзивними класами дуже важливою є співпраця з додатковими фахівцями (аудіологами, психологами, логопедами, дефектологами, фахівцями з лікувальної фізкультури та іншими спеціалістами). Вся робота педагогічних працівників спрямована на про-

будження пізнавальної активності, розширення зони найближчого розвитку і реалізацію резервних можливостей дітей. Корекційна робота буде ефективною лише при позитивній участі педагогів і вузьких фахівців у створенні ситуації активного мислення учня, що формує системний процес розвиваючого навчання.

Навчання учнів в умовах загальноосвітнього класу спрямоване перш за все на формування у дітей віри в свої власні сили, у власні можливості, оскільки життєстверджуючий тонус повсякденного життя школяра спирається перш за все на успіхи в його основній праці – навчанні.

Ефективність навчання залежить від варіювання викладання – характеру подачі матеріалу, завдань, очікувань і оцінювання, врахування сильних сторін та потреб учнів. Ефективне навчання в інклюзивному класі можна забезпечити за допомогою диференційованого викладання, яке дає змогу залучати до роботи над повним навчальним завданням усіх дітей. Воно передбачає використання таких педагогічних прийомів та методів, які допоможуть розмаїтому учнівському колективу опанувати необхідні знання та вміння. Інформацію слід надавати в кількох форматах: через пояснення вчителя, колективне обговорення з акцентом на візуальному, аудіальному та кінетичному способах сприйняття: перед вивченням теми пояснити нову лексику й поняття на конкретних прикладах. Відповідно до індивідуальних потреб учня, диференціювати можна рівень складності запитань, темп викладання, кількість навчальних завдань та час на їх виконання.

Серед найбільш оптимальних методів і прийомів диференційованого навчання є адаптації та модифікації навчального матеріалу. У їх використанні відбувається зміна методів навчання з тим, щоб учитель міг задовольнити потреби учнів та забезпечити доступ дитини до навчального змісту програми. Різниця полягає в тому, що:

- адаптація навчання змінює характер навчання, не змінюючи при цьому зміст або понятійну складність навчального завдання; використовуються засоби підтримки, які дають можливість дітям обійти перешкоди;
- модифікація навчання змінює характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання; вона полягає у спрощенні або видозміні самого навчального завдання.

Адаптацію у класі можна організувати в наступних сферах:

- фізичне середовище;
- навчання – адаптація змінює процес навчання (спосіб повідомлення педагогом матеріалу; спосіб організації занять учнів, що має на меті залучення дітей до виконання завдань і сприяння їхньому навчанню; зміна темпу занять);
- адаптація навчального плану: модифікація навчального плану або цілей і завдань, прийнятних для конкретної дитини; видозміна завдань; визначення змісту, який необхідно засвоїти тощо. У навчально-виховному процесі вчителі аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроках, актуальним і потенційним можливостям дитини. У такий спосіб досягається ефективність організації навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку. Зміна тривалості або послідовності занять;

- вказівки – адаптація змінює процедури, методи та щоденні заняття, які використовує вчитель;

- матеріали – адаптація полягає у пристосуванні навчальних інструментів і матеріалів до індивідуальних потреб учнів. (Матеріалами можуть бути книги, іграшки, аркуші із завданнями, маніпулятивні предмети тощо).

А.А. Колупаєва [5] пропонує наступні **рекомендації при використанні модифікацій**.

При застосуванні різних видів адаптації зміст навчання залишається незмінним, а при застосуванні модифікацій він, зазвичай, змінюється. В окремих випадках використання модифікацій може виявитися необхідним для того, щоб надати конкретній дитині можливість брати участь у класних заняттях. Модифікації можуть бути виконані шляхом:

- скорочення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти. Учень може брати участь лише в окремих частинах уроку і/або опанувати лише частину змісту навчального матеріалу. Іноді вимоги уроку перевищують можливості учня, однак від нього все ж вимагається часткова участь у роботі на уроці;

- зниження вимог до участі в роботі. Учень може виконувати лише частину завдань. У цьому випадку від учня може вимагатися засвоєння всього матеріалу, або лише його частини.

Учні з особливими освітніми потребами є активними учасниками позакласної роботи, яка

проводиться з урахуванням психофізичних можливостей дитини і спрямована на всебічний розвиток особистості, формування позитивного соціально-психологічного статусу. Вони залучаються до позашкільної роботи відповідно до можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, з урахуванням їхніх побажань, віку, психофізичних особливостей та стану здоров'я.

Інклюзивне освітнє середовище змінює роль педагога звичайного навчального закладу. Він має сприймати учнів з ООП, як і інших дітей у класі; залучати їх до спільних видів діяльності, ставлячи дещо інші завдання, до колективних форм навчання і групового розв'язування завдань; використовувати різноманітні стратегії колективної участі – ігри, спільні проекти, лабораторні дослідження тощо.

Основні принципи інклюзивної школи (Колупаєва А. А.) полягають у тому, що:

- всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;

- школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;

- забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів та партнерських зв'язків зі своїми громадами;

- діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

Переваги інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами:

- завдяки цілеспрямованому спілкуванню з однолітками поліпшується когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей;

- ровесники відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами;

- оволодіння новими вміннями та навичками відбувається функціонально;

- навчання проводиться з орієнтацією на сильні якості, здібності та інтереси дітей.

- У дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті;

для інших дітей:

- діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей;

- діти вчаться налагоджувати й підтримува-

ти дружні стосунки з людьми, які відрізняються від них;

- діти вчаться співробітництву;

- діти вчаться поводитися нестандартно, бути винахідливими, а також співчувати іншим; *для педагогів та фахівців:*

- вчителі інклюзивних класів краще розуміють індивідуальні особливості учнів;

- вчителі оволодівають різноманітними педагогічними методиками, що дає їм змогу ефективно сприяти розвитку дітей з урахуванням їхньої індивідуальності;

- спеціалісти (медики, педагоги спеціального профілю, інші фахівці) починають сприймати дітей більш цілісно, а також вчаться дивитися на життєві ситуації очима дітей.

Сучасні реалії дають змогу переконатися в тому, що школа більше не може будувати свій навчально-виховний процес з опорою лише на «стандартні конвеєрні програми навчання» (за влучним висловом Г. Драйдена) та звичні методи, якими важко задовольнити пізнавальні потреби всіх, хто «законно» користується послугами загальної освіти. Так наявність «нестандартних» учнів можна також розглядати як різновид явища стихійної інклюзії, якщо мати на увазі необхідність створення спеціальних умов для їхнього успішного навчання. Водночас завжди існували вчителі-майстри своєї справи, які розуміли необхідність наявності власного розкладу для невстигаючих учнів. Вони створювали відповідні умови, керуючись здоровим глуздом, інтуїцією та цікавлячись доступним арсеналом накопичених людством знань.

Навчання в інклюзивних класах дітей з особливими потребами, з одного боку, допомагає їм адаптуватися до нормальних життєвих ситуацій, позбутися почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та інтеграції в соціум, з іншого боку – вчить учнівську громаду школи спілкуватися та працювати разом, формує в них почуття відповідальності за товаришів, які потребують не лише допомоги, а насамперед – прийняття та визнання.

В основі практики інклюзивного навчання лежить ідея прийняття індивідуальності кожного окремого учня і, отже, навчання має бути організоване таким чином, щоб задовольнити особливі потреби кожної дитини.

Будь-яка дитина, незважаючи ні на які порушення психофізичного розвитку, має такі ж потреби, як і всі члени суспільства і повинна вести життя, максимально наближене до нормального. Найкращим місцем для розвитку всіх дітей, а

тим більше для тих, чиї особливі потреби виходять за рамки загальноприйнятої норми, є їх рідний дім, тому їм повинна бути надана можливість виховуватися в сім'ї, створені необхідні умови для отримання якісної освіти в звичайних класах звичайної школи. У суспільстві здорових однолітків дитина навчається не ставитися до своєї хвороби, як до неминучості і приреченості, а сприймати її як один з варіантів нормального повноцінного життя. Інклюзія дозволяє всім дітям з різними потребами не тільки отримати гідну освіту, а й активно брати участь в навчальному процесі, відчувати себе повноцінними членами шкільного колективу, а згодом стати затребуваними громадянами своєї країни, що мають однакові для всіх права й обов'язки.

Інклюзивне навчання – це вимога часу. Забезпечення потреб дитини, створення умов для її повноцінного розвитку – один з найваж-

ливіших пріоритетів політики кожної держави і моральний обов'язок кожного громадянина.

Таким чином, урахування та реалізація нормативно-правового, науково-методичного забезпечення змісту навчально-виховного процесу, використання сучасних підходів до навчання дітей зазначеної категорії, що включають цілеспрямовану діяльність педагогів та батьків учнів, співпрацю з командою фахівців, забезпечують ефективність навчання дітей і створюють підґрунтя для успішного навчально-корекційного результату.

Отже, успіх інклюзивного навчання залежить від грамотно організованого психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими потребами як з боку спеціальної, так і з боку загальноосвітньої школи, і такий вид навчання близький до ідей гуманізму, що впливають із творів Т.Г.Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальну середню освіту».
2. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 18 травня 2012 року № 384 «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
3. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. Inclusive Education. A practical guide to supporting diversity in the classroom. Routledge Falmer, London and New York, 2005.
4. Наказ Міністерства України від 01.10.2010 р. № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання».
5. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупаєвої А.А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.
6. Постанова кабміну України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
7. Сак Т. Організація навчального процесу в інклюзивному класі // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2011. – № 2. – С. 16-19.
8. Супрун І. Інклюзивне навчання – шлях до рівного доступу до якісної освіти: матеріали педагогічних читань «Інклюзивне навчання – рівний доступ до якісної освіти». – Донецьк, 2011.

ЮРІЙ ШЕРЕГІЙ – ПРОПАГАТОР ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА (З натхненням Тараса)

Грицак-Шерегії О.

(Словаччина, подаємо мовою оригіналу)

Вступ

На 1997 рік припали круглі річниці двох визначних синів Срібної Землі – Закарпаття: 100 недожитих Василя Гренджі-Донського і 90 недожитих Юрія-Августина Шерегія.

Тодішній посол України в Словацькій Республіці, відомий поет і літературний критик, Дмитро Павличко спитав мене, чи маю якісь матеріали про Гренджу і Шерегія. Я принесла йому «*Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року*» автором якого є Ю. Шерегії (1) і «*Твори Василя Гренджі-Донського*». В короткому часі він це все переглянув – прочитав. До сто ліття Гренджі відгукнувся прекрасним

віршем на його могилі і промовами на наукових конференціях в Ужгороді та Братиславі.

Разом з численною громадою Посольства України Павличко взяв участь на «Вечорі шани», який в залі Атріум (Братислава-Ружінов) шостого числа місяця квітня у 1997 році приготував тутешній Музично-драматичний ансамбль імені Тараса Шевченка на пам'ять і шану 183-ї роковин Шевченка та й до 90 не-дожитих Шерегія (додаток 1). Промову було надруковано в газеті «*Нове життя*» (№ 15-16) під назвою «*З натхненням Тараса*». В промові прозвучали і такі слова:

«Тарас Шевченко, на чие свято ми приходимо з ювілеєм ... Юрія Августина Шерегія, був найбільшим натхненником і вчителем цієї людини. Мова йде не лише про те, що Шерегія виховувався під впливом і на глибокому аналізі таких речей як «*Гайдамаки*», «*Катерина*», «*Назар Стодоля*», що були в репертуарі театру «Просвіти» в Ужгороді, але й про те, що Шевченко як ідеал творця і приклад незламності національного духу був завжди в погляді і в душі Шерегія. ... Відзначаючи ювілей Юрія Августина Шерегія в шевченківський день, віддаємо честь видатній особистості, ... людині, яка вміла жити і працювати з натхненням Тараса».

У правдивість цієї характеристики постаті Ю. Шерегія я переконалася переглядаючи і читаючи різноманітну документацію (додаток 2), твори та й сторінки спогадів мого батька у формі автобіографічного документального матеріалу у 26-ти томах, які він назвав «*Моє життя в праці для рідного народу. (Мої спогади)*» (2).

Сьогодні, відзначаючи 200-ліття з дня народження Тараса Григоровича Шевченка, маю велику честь розказати про мого батька як про пропагатора творчості Шевченка. Як джерело я використала всі 26 томів згаданих *Спогадів* (2) і згаданий вже *Нарис* (1). Щодо історії знайомства творчості Т. Шевченка на теренах Закарпаття, батько знав про доробок Павла Лісового (3), який йому з Ужгорода в квітні 1962 року прислав брат Євген, читав монографію Михайла Мольнара (4) і статтю театрознавця Йосипа Баглая (5).

2. Формування національної свідомості Ю.А.Шерегія у 20-х роках ХХ століття

В кінці ХVІІІ і в ХІХ століттях видатні сини Срібної Землі почали вести просвітну роботу за відродження свого народу. Та в умовах посилювання мадяризації це не була легка справа. Умови покращали, коли Срібна Земля, під урядовою назвою «Podkarpatská Rus» (Підкарпатська Русь), стала складовою частиною

нової держави – демократичної Чехословацької Республіки (1919-1939).

Юрій-Августин Шерегія (1907-1990) народився в сім'ї гр.-кат. священика Мирона в селі Дусино на Свалявщині. Про його життєвий шлях найновіше розповів М. Мушинка в «*Збірнику до сотої річниці Ю.-А. Шерегія*» (6, с. 6-15 та 45-55).

У наведених вже *Спогадах* Ю. Шерегія пише, що його батьки і дід о. Бартоломій (Варфоломій) говорили по-руськи, значить місцевою руською (українською) мовою. Так само й дід по мамі о. Гавріїл Мустянович, який мешкав в селі Кушниця. До нього приїздили вчені з Галичини, передусім професор Федір Вовк зі Львова, етнограф, які збирали – записували місцеві народні пісні та звичаї (2/1, с. 11). На цьому місці хочеться навести, що о. Мирон був споріднений з монс. Августином Волошином – вони були двоюрідні брати по мамі (2/1, с. 8).

Торкаючись формування національної свідомості молодого Ю. Шерегія, потрібно зауважити, що саме в Дусині й Кушниці він у цьому напрямку придбав здоровий фундамент і корисні пояснення. Чуттєво на нього вплинули народні пісні, казки, оповідання, звичаї і також навколишня гірська природа (2/1, с. 7-16).

В місцевій державній угорській народній школі, в якій він у 1914-му році почав обов'язкове відвідування школи, навчання йшло на державній мові – угорській тобто, мадярській. Крім предмету релігія, який вчив його батько, о. Мирон. Так само це було і у 4-му класі народної школи в селі Кам'янське на Іршавщині (тоді звалось Кив'яжд), куди о. Мирон перейшов служити в жовтні 1916 р. (2/1, с. 12 та 16).

В Кам'янському на господарстві, яке належало парохії, працював за харч та білизну воєннополонений росіянин – Алексій. В *Спогадах* (2/1, с. 18) батько пише, що хоч Алексій говорив по-руськи «...я майже не розумів його ... я ... дивувався, чому для нього коні – лошаді, сорочка – рубашка і на городі жаба – лягушка...». Знання з першого власного досвіду про різницю між руською та російською мовами запам'яталось 10-літньому хлопцеві на все життя.

Продовжував навчання Ю. Шерегія разом зі старшим братом Йосифом і згодом з молодшим Євгеном в ужгородській гімназії (*Ungvári királyi katolikus főgimnázium – Унгарська королівська католицька головна гімназія*). В перших двох навчальних роках (1917/18, 1918/19) велось навчання державною мовою – мадярською. В навчальному році 1918/19 на нео-

бов'язковий предмет «Ruthén nyelv» (Руська мова) було записано тільки двоє учнів – Августин Дутка з третього і Ю. Шерегій з другого класу. Співучні – маляри за це його лаяли і прозивали «оросом» (руснаком). У своїх *Спогадах* написав: «Сварки й дебати зі співучнями й години руської мови поступово ще більш освідомлювали мене, і я вже відверто вважав себе русином.» (2/1, с. 21-22).

З навчального року 1919/20 ужгородська гімназія стала державною реальною (*Державная реальная гимназия въ Ужгородсѣ*). Через бентежні події в 1919 році о. Мирон вирішив не посилати дітей у цьому навчальному році в гімназію (2/1, с. 23).

В наступному навчальному році 1920/21 Ю. Шерегій зазнав нових професорів – переважно російських емігрантів, які викладали та спілкувалися російською мовою і поширювали москвофільство. Декотрі професори були тутешні малярони і москвофіли, були й галицькі і буковинські москвофіли – і всі вони говорили жахливим «язичієм». Німецьку мову викладав професор Глібовицький, українець – галичанин. В *Спогадах* (2/1, с. 24) батько пише, що він прислухувався до мови своїх професорів, щоб порівняти різницю між російською та українською мовами, і прийшов до висновку: «...безперечно, краще розумів я все у Глібовицького, ніж у москалів.». Там же з натхненням пише: «Почав передо мною розкриватися новий світ – слов'янський!». Він багато читав, спершу тільки російські книги, бо наших українських не було. І при цьому міг констатувати, що не все розуміє, що в них написано.

В гімназії було і декілька професорів – чехів. В *Спогадах* особливо йде мова про двох професорів гімнастики. Вони втягнули багато гімназистів, в тому числі й двох братів Шерегіїв, у чеську фізкультурну організацію «Сокол» (*Československá obec sokolská, Sokol*). Але «Сокол» був і певним способом чехізації молоді. Вся команда під час вправ йшла на чеській мові. В *Спогадах* (2/1, с. 24-25 та 30) батько крім іншого пише: «Співали ми однак наші пісні під час марширування («Гей, на горі там жінці жнуть»...), а не чеські пісні, що й було вже признаком нашої національної свідомості.». В хорі гімназії, в якому співав з першого класу, вже не співалися малярські пісні. Траплялися російські, але в основному співали вже руські народні пісні. Співав батько ще й в церковному хорі (2/1, с. 19 та 25).

В подальшому формуванні національної свідомості 14-15-річного Ю. Шерегія рішучу

роль зіграли:

- вистави Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді і декотрі видатні постаті цього театру, які виїхали з українських земель і внаслідок обставин не повернулися додому;

- новий директор й декотрі нові професори української орієнтації, які прийшли в Ужгородську гімназію;

- заснування й діяльність руської (української) пластової частини при Ужгородській гімназії.

В навчальному році 1920/21 він 16 лютого 1921 р., маючи 14 років, побачив в ново заснованому Руському театрі товариства «Просвіта» в Ужгороді шедевр української класики – народну оперу «*Наталка Полтавка*». Про вистави театру Ю. Шерегій в *Спогадах* пише, що вони пробуджували національну свідомість і гордість. Актори виконували ролі українською літературною мовою (2/1, с. 28). На іншому місці написав, що цей театр «...чимало сприяв моєму національному усвідомленню» (2/1, с. 26).

З нового навчального року 1922/23 в назві Ужгородської гімназії змінилися два слова: *державная реальная* на *державна реальна* (2/1, с. 132 та 150 – шкільне свідоцтво). В гімназію призначено нового директора – професора Андрія Алискевича, родом з Галичини. Господарем 5-го класу, в тому числі і Шерегієвим, став професор Андрій Дем'янович. Новим професором був також Остап Вахнянин, родом з Галичини (1890-1924), який навчав руську тобто українську мову. Він умів придбавати довір'я своїх учнів-студентів, зацікавити і одухотворити (запалювати) до праці для рідного народу. Вчив любити і шанувати рідну мову, пісні, танці й музику. Молодого Ю. Шерегія навчив українські похідні пісні («*Засвістали козаченьки*» тощо). Як першу книжечку в українській літературній мові дав учням 5-го класу читати Михайла Коцюбинського «*Харитю*» і переказати її зміст. Це він дав 16-річному Шерегію в руки вперше Шевченковго «*Кобзаря*» (2/1, с. 33-34 та 2/2, с. 7).

Професор Вахнянин разом з директором гімназії професором Алискевичем були засновниками Пласту в Ужгородській гімназії. Між першими, хто 7 лютого 1923 р. записалися в Пласт, були і брати Шерегії – Юрій та молодший Євген (тоді учень 2 класу гімназії). В *Спогадах* батько пише, що «...Пласт стався і центром нашого культурно-освітнього та національно-освідомлюючого виховання: моя генерація завдячує Пласту, що вже освідомила собі, чий ми діти!» (2/1, с. 34-35).

О. Вахнянин заснував також хор й театраль-

ний гурток пластунів гімназії і зорганізував їхні перші публічні імпрези. До співпраці запросив режисера, актора-співака Руського театру товариства «Просвіта» в Ужгороді, Михайла Біличенка (родом з Поділля). М. Біличенко з хором розучував українські народні пісні, пластові пісні тощо. Згодом розучував з драмгуртком гімназії й театральні вистави. В *Слогадах* батько пише, що поруч з Вахнянином також і Біличенкові завдячує, що вповні освідомився, полюбив усе рідне і прилип до театрального мистецтва вже з молодих літ (2/1, с. 35, 156 та 2/2, с. 7).

Співцем пластового руху на Закарпатті в його початках був визначний український письменник, поет і драматург Спиридон Черкасенко, родом з Херсонщини. Прибувши в Ужгород у 1923 році, став драматургом згаданого вже театру товариства «Просвіта». Для сценічного виконання драмгуртками пластунів Черкасенко написав низку творів. П'єси були патріотичні, а притому більшість з них були і романтично-фантастичні (1, с. 130).

Я намагалася показати, в яких обставинах і як формувалася від діточих літ національна свідомість Ю. Шерегія. В останні роки навчання в Ужгороді (1923-1926) цей процес завершувався. Якщо він відчував себе руським – русином, відтепер він відчуватиметься українцем. Про втілення цього відчуття до конкретних вчинків підчас університетських студій в наступних чотирьох роках, багато наведено в *Нарисі* (1, с. 161, 163 і 175-179) та й в *Слогадах* (2).

3. Період студій Ю. Шерегія (1917-1930) з погляду теми доповіді

З 1921 року 14-річний гімназист Юрій став ревним відвідувачем українських театральних вистав і концертних програм улюбленого театру, між якими були інсценациї та інсценізації творів Шевченка й святочні концерти на честь Шевченка. Незадовго став активним учасником театральних вистав і різноманітних імпрез в декількох молодіжних гуртках.

В кінці цього періоду гімназист Юрій публічно виступав як декламатор (пропагатор) творів Т. Г. Шевченка. Далі наведу тільки найбільш цікаві імпрези, що пов'язані з темою доповіді, включно подій вшанування постаті Шевченка. Разом з декотрими іншими читач матиме їхній стислий перелік у виді «Таблиці – переліку декотрих імпрез і подій, якими пропагувалася творчість Т. Г. Шевченка, відмічених Юрієм Шерегієм в його *Нарисі* і *Слогадах*».

Що до улаштування імпрез на честь Тараса Шевченка на теренах тодішньої Підкар-

патської Русі, Ю. Шерегія у своєму *Нарисі* як найстаршу знайдену навів звістку тижневика «Народ» з 24 квітня 1920 року. За цією звісткою Руський культурно-просвітній комітет в Ужгороді (який 25 грудня 1919 року заснував д-р Данило Стахура, родом з Галичини) улаштував 16 квітня 1920 року, у 59-ті роковини смерті Шевченка, концерт в залі міського театру (Табл., 1920/1). В *Нарисі* і в *Слогадах* найстаршим документом про шевченківське свято є афіша до святочної імпрези 9 квітня 1922 року.

В літі 1922 року сім'я о. Мирона Шерегія часто відвідувала численну сім'ю родича – о. Варфоломія Балтовича в сусідньому селі Заріччя. Діти обох сімей дружили. В *Слогадах* мій батько пише, що о. Варфоломій співав чудовим високим баритоном і «...ми дуже радо слухали, коли він заспівав нам *«Гетьмани, гетьмани»* (слова Т. Шевченка, музика М. Лисенка – примітка автора), або інші українські пісні. Його інколи запрошували й до Ужгороду, щоб співав на концертах шевченківських свят...» (Табл., 1922/10). В цих роках виконавцями концертів, академій і театральних вистав і таким чином й пропагаторами творчості Т. Шевченка на Закарпатті були митці з рядів української еміграції. Згадку мого батька про о. Варфоломія Балтовича з літа 1922 року наводжу як приклад поширювання творчості Т. Шевченка уродженцями Закарпаття. Між слухачами о. Варфоломія сиділа молодь, майбутня нова генерація Карпатської України, яка раз стане поширювати – пропагувати ідею приналежності до українського народу концертами, академіями і театральними виставами користуючись і творами Т. Г. Шевченка.

Одною з п'єсок згаданого вже Сп. Черкасенка була картинка у двох діях з життя Тараса Шевченка – *«До світла, до волі»*. В п'єсці грав і молодший брат Юрія – Євген. Старшому Юрію довірив режисер Біличенко всю інспіцієнтську та адміністративну роботу в підготовці вистави (Табл., 1925/16).

Професор Леонід Бачинський, референт/командант руських (українських) пластових частин Підкарпатської жупи Союзу пластунів Республіки Чехословацької (Svazu skautů R. Čsl.), початком квітня 1925 року улаштував поїздку ужгородських пластунів до Берегова, Хуста, Великого Бичкова й Кобилецької Поляни з метою відвідати і піддержати «на дусі» пластові частини в цих містах і зблизити пластову молодь. Зустріч в Берегові була коротка, зате в Хусті і Великому Бичкові ужгородці виступали зі співами, танцями, декламаціями і

театральною виставою (комедією на одну дію). Пластун Грім (Юрій Шерегії), студент VII-го класу гімназії, з великим успіхом декламував поему Т. Шевченка «Кавказ». Особливо захопилася поемою молодь у Бичкові. Навіть коли ужгородські пластуни вже сіли в поїзд, щоб від'їхати додому, бичківська пластова молодь, ставши попід вікна вагону, уперто вимагала, щоб Грім декламував «Кавказ». І так через відкрите вікно вагону він декламував цю поему, й слухачі сприймали її зі щирим захопленням (Табл., 1925/17-18). Цей епізод у моїй доповіді я вважаю одним з найкращих прикладів пропаганди творчості Тараса Шевченка Юрієм Шерегієм. Декламацію поеми «Кавказ» було спеціально приготовлено під опікою режисера і досвідченого декламатора М. Біличенка до імпрези пластунів, яка відбулася, мабуть, 10 січня в залі Керамічної школи в Ужгороді.

У 65-ті роковини смерті Шевченка відбулася 12 березня 1926 року в ужгородському міському театрі святочна академія, в якій декламував і Ю. Шерегії. Його ім'я не наведено ні в повідомленні, ні на афіші святочної академії. Пояснення знайдемо в *Слогах* (2). Мій батько пише, що в середу до обіду 10 березня він був у пана Біличенка (у банку) взяти вірш, що мав його декламувати, і пішов до «Просвіти» заявити: «...там пан Черкасенко поправив мало і увійшла моя декламація в програму шевченківського концерту. ...Здається, що Гренджа-Донський написав якийсь – спеціально – Шевченкові присвячений вірш, і цей готовив я на концерт.». Значить, запізно для повідомлення й афіші – вони вже були надруковані. В четвер до обіду він вчив вірш, переписав його і оригінал поніс до «Просвіти», щоб понесли вірш на поліцію до цензури. У п'ятницю вечір 12 березня, після промови Василя Гренджі-Донського, вірш продекламував. За звісткою в квітневому числі «Пластуна» – дуже красно. Саме при нагоді великої шевченківської академії, перед почесною публікою (віцегубернатор тощо) Ю. Шерегії вперше декламував на сцені Ужгородського міського театру. Мені вдалось відшукати цей вірш у першому томі «Творів Василя Гренджі-Донського». Зоветься «Могила пророка» (7/1, с. 176).

З погляду теми доповіді неможливо не згадати його участь в хорах, в хоровому співі. Саме хорові співи на слова Шевченка були невід'ємною частиною кожного шевченківського свята, де б воно не відбувалося.

Коли восени 1926 року Ю. Шерегії відійшов на університетські студії до Праги, помімо

студій він там разом зі студентами-своєями розгорнув активну діяльність у «Союзі Підкарпатських Руських студентів» та в «Драматичному гуртку, Верховина», заснування якого він був ініціатором. Адже ж: «Театр – вистава, спів, музика, танець, взагалі сценічне мистецтво, стало моєю єдиною – найбільшою – пристрастю від 16-го року життя по сьогодні...» (2/3, с. 1). В цих роках у пропагуванні творчості Т. Г. Шевченка в Празі (та в інших містах Чехії і Моравії) були ініціативними організації тамошніх українських емігрантів (2/3, с. 125-126).

4. Діяльність Ю. Шерегія в Карпатській Україні з погляду теми доповіді

Заняття – учителювання Ю. Шерегія почалося в Хусті у травні 1931 року. Крім учителювання в Хустській гімназії, він присвятив чимало часу пластовій справі. У вересні взяв на себе ініціативу реорганізувати Пласт і став збірним провідником (кошовим) пластових куренів хустських навчальних закладів. 20-ий курінь було названо іменем Т. Шевченка (2/5, с. 186 та 2/6, с. 12).

У 72-гі роковини смерті Т. Шевченка в 1933 році Крайова пластова старшина в Ужгороді в часописі «Пластун» / Skaut просила всі курені надіслати звіт з відбутого шевченківського свята. Котрий курінь ще не відбув це свято, то найприготує (2/6, с. 145). Пластовий хор з Хуста тоді взяв участь у шевченківській академії разом з хором «Просвіти» (Табл., 1933/24). У покажчику/списку аматорських вистав, що їх в драматичних гуртках (кружках) читалень «Просвіти» і пласту режисировував, організував або в них грав Ю. Шерегії, є наведені у Великому Бичкові в 1934 році дві шевченківські драми, які він режисировував: І. Тогобочного «Мати-наймичка» і М. Кропивницького «Невольник» (Табл., 1933/25).

Але Ю. Шерегії мріяв про працю в театрі. З метою виникнення постійного українського театру на теренах Закарпаття з аматорського драматично-музичного гуртка, від лютого 1931 року («Веселка» в Ужгороді), разом з братом Євгеном та другими однодумцями групував місцевих талановитих любителів театру й театрального мистецтва. Одночасно шукав допомоги у декотрих старших театралів-професіоналів з української еміграції тощо (1, с. 216 та 222). Можна сказати, що «з натхненням Тараса», витривалою працею й жертвами протягом майже восьми років, він в листопаді 1938 року дочекався, разом з братом Євгеном та другими однодумцями, виникнення Українського театру «Нова сцена» в Хусті, єдиного по-

стійного професійного народного театру Карпатської України (1, с. 307 та 311, 383).

Цікаво зазначити: за наказом Міністерства культури, шкіл і народної освіти автономного уряду Карпатської України (ще в рамках Чехословацької Республіки), учбові, освітні й культурні заклади Карпатської України були повинні 9 березня 1939 року влаштувати Шевченківське свято (2/12, с. 86 – копія машинопису щоденника з 1938-39-их років В. Гренджі-Донського, с. 76).

І театр «Нова сцена» готувався урочисто відзначити 125-ті роковини народження Т. Шевченка. Ставши директором театру «Нова сцена», Ю. Шерегіє в листопаді 1938 року ангажував відомого хореографа Володимира Лібовицького, який згодом став і режисером. (1, с. 307). Лібовицький приготував інсценізацію поеми Т. Шевченка *«Гайдамаки»* в трьох діях, музику до неї скомпонував Євген Шерегіє, художнє оформлення сцени за пропозицією В. Лібовицького (дії відбуватимуться у велетенській кобзі) виконала Марія Руда-Чернекова (Тушицька). У складі виконавців інсценізації був і Ю. Шерегіє в ролі Жида. Прем'єра *«Гайдамаків»* мала відбутися 14 березня. Наступного дня урочистості досягли вершини – програма просто неба в 14:00 для всіх, хто прийде і святочна академія для запрошених в залі Слов'янського Дому в 20:00. Як мотто запрошення надруковані вірші з поезії Шевченка *«Суботіє»*: «Встане Україна / і розвіє тьму неволі...» (додаток 4). На жаль, здійснилась тільки генеральна проба театральної вистави *«Гайдамаки»*. З причини нападу військових частин армії хортіївської Угорщини святочна прем'єра вистави *«Гайдамаки»*, ані урочистості, приготовлені на наступний день, не відбулися. Слід зазначити, що на квітень театр «Нова сцена» готував прем'єру опери М. Аркаса ст. *«Катерина»* за однойменною поемою Т. Шевченка (1, с. 311 та 318).

5. Діяльність Ю. Шерегіє поза межами Карпатської України з погляду теми доповіді

Емігрував Ю. Шерегіє 16 березня 1939 року через Румунію в Югославію (Бачка) і згодом, вже разом із сім'єю, виїхав в Чехію. В «Українській драматичній студії в Празі» він поставив драму Т. Шевченка *«Назар Стодоля»* тощо (Табл., 1941/33). Згодом певний час гастролював в галицьких театрах. В навчальному році 1944/45 я була ученицею української гімназії в Модржанах, що біля Праги. Прага тоді зазнавала страшне бомбардування. І до сьогодні пригадую, як батько в цей час зі мною докладно читав вірші з Кобзаря (8), поясню-

вав далеке минуле і вводив мене в таємниці мистецької декламації цих віршів. Батькові завдячую, що я навчилася шанувати Шевченка та любити (і пропагувати) його твори.

Після скінчення війни наша сім'я улітку 1945 року влаштувалася на Словаччині, де батько працював режисером в театрах, найдовше в Пряшеві і в Кошицях. Режисеруючи українські п'єси в словацьких театрах або й в аматорських гуртках, він знайомив акторів (і посередництвом програмки до вистави й публіку) з українською драматургією, композиторами, історією і літературою, зрозуміло що також із творчістю Т. Шевченка. Восени 1947 року в прашівському Українському національному театрі (УНТ) режисерував драму Т. Шевченка *«Назар Стодоля»*. Цю п'єсу з козацького середовища акторам прекрасно проаналізував. Про героїв п'єси сказав, що «вони нам нагадують героїв українських дум і пісень – всі мають спільну рису – вільнолюбство...». Прем'єра вистави 16-го грудня мала великий успіх і прихильні рецензії (Табл., 1947/34).

До відзначення 10-ої річниці заснування УНТ Ю. Шерегіє написав у 1956 році статтю, для мотто якої вжив і вірші Т. Шевченка з поезії *«До Основ'яненка»*: «Наша дума, наша пісня / не вмре, не загине...». І далі пише: «Нехай наведені слова пророка – генія й революціонера – поета Тараса Гр. Шевченка ... послужать мотто для цього нарису історії музичних спектаклів (оперет) в УНТ...» (2/17, с. 276).

Традиція відзначення роковин Т. Шевченка в Братиславі, куди улітку 1957 року з Пряшева переселилися сім'я Ю. Шерегіє і сім'я мого чоловіка Василя Грицака, сягає міжвоєнного періоду. Тоді у вищих учбових закладах навчалося чимало української молоді із Закарпаття (4, с. 254). Особливо після березня 1939 року прибуло до Братислави багато українців з Карпатської України, між ними і В. Гренджа-Донський. Диригент хору Мукачівської торговельної академії І. Трухлий тут став диригентом новозаснованого Українського мішаного хору (1, с. 329). Коли наблизився фронт, більшість українців емігрувала в західні держави. Старожил Інж. Євген Науменко згодом подарував батькові чотири сторінки спогадів про українські студентські товариства в Братиславі. Під час свого існування студентське товариство майже щороку в березні влаштувало шевченківський вечір із концертною програмою (2/25, с. 13).

Обставини в занятті Ю. Шерегієві в перших роках його братиславського етапу діяльності не

дуже сприяли бути активним й поза роботою, оскільки театри, в яких працював режисером, були виїзними. Навіть довелось йому працювати (та й з сім'єю один рік мешкати) поза Братиславою, в м. Комарно. Зате він старався відвідувати шевченківські вечори і запрошення та лютючки до них зберігав. З 1 січня 1961 року Ю. Шерегії став працівником Парку культури і відпочинку в Братиславі. На новій посаді був відповідальним за складення і вибір музичних програм і згодом став режисером. Він це прекрасно використав – зараз рекомендував запланувати на березень урочисту академію до сотих роковин смерті Шевченка з багатою програмою у великій Естрадній залі Парку, включно 1-ої дії драми Т. Шевченка «Назар Стодоля». Згідно з ухваленим сценарієм, крім вистави, це й здійснилось 17 березня. За винятком співів, вся програма пройшла на словацькій мові. Ще перед тим, 15 березня, у вестибюлі Естрадної залі було старанням д-р М. Мольнара (САН-ЧРІ) урочисто відкрито виставку «Шевченко – митець», на реалізації якої Ю. Шерегії безкорисливо співпрацював. У Словащині це була доти чи не найбільша академія, влаштована словацькою установою до вшанування постаті і пропаганди творчості Т. Шевченка. Мала багато відвідувачів, зацікавлення проявила і преса (Табл., 1961/38-39; додатки 5-10). На відміну від неї Шевченківський вечір, влаштований урядовими і науковими установами та спілками в квітні, був більш камерний. Поезії Т. Шевченка читало (на словацькій мові) дев'ять найкращих декламаторів. Між ними знаходимо імена чотирьох, які виступали і на березневій академії (Табл., 1961/40).

Надійшов 1964 рік і з ним 150-ті роковини народження Т. Шевченка. Батько тоді вже працював педагогом – був фаховим учителем літературно-драматичних відділів Народної школи мистецтва в Братиславі-Виноградах та Народної школи мистецтва в Братиславі-Старе Місто (зі словацькою навчальною мовою). Він постарався, щоб «його» школа відзначила цей круглий шевченківський ювілей. Поставити силам і наймолодших учнів підхожі сценічні образи з дитинства Т. Шевченка «До світла, до волі» Сп. Черкасенка було нереальним, твори Черкасенка в той час були небажаними. Тому заздалегідь до ювілею звернувся з проханням постарати щось подібне до свого брата Євгена, який в Ужгороді купив і зараз йому прислав п'єску сучасного радянського автора Василя Долини, названу згідно з віршем Т. Шевченка «Мені тринадцятий минало». Батько п'єску переклав на словацьку

мову («*Bolo mi trinást'*»), додавши до неї пісню дієвої особи, Кобзаря. Музику до пісні написав Габріел Куцко. З учнями першого з наведених відділів приготував цю п'єску, декламації з творів Шевченка та читання про Шевченка. До цього приєдналися виступи учнів музичного й танцювального відділів школи. Було також запрошено студента Консерваторії Маріана Лапшанського (згодом відомого словацького піаніста) акомпанувати пісні Кобзаря і Камерний хор Ансамблю Яна Левослава Беллу заспівати «Заповіт» Т. Шевченка. Ювілейний вечір (академія) здійснився 21 березня і гарно вдався (Табл., 1964/41). Літературно-драматичний відділ школи зі своєю частиною програми, або з її фрагментами, виступав у цьому році ще декілька разів (2/19, с. 61 та 115-116). Уривок зі сценічних образів «Мені тринадцятий минало» я вибрала у мій літературно-музичний монтаж про життя і творчість Т. Шевченка, який відбувся вже 13 березня в братиславському Будинку чехословацько-радянської дружби (Табл., 1964/42; додатки 11-13).

Огляд історії, поезії, співів й танців України, включно нотового матеріалу, це все увійшло в монтаж «*Ospievaná Ukrajina*» (Оспівана Україна) Ю. Шерегія, який вийшов друком в березні 1968 року на словацькій мові. В монтажу присвячено постаті й поезії Т. Шевченка понад десять сторінок, рахуючи й нотуваний матеріал. Прем'єра монтажу під режисурою Ю. Шерегія відбулася 17 травня в Будинку чехословацько-радянської дружби при нагоді Днів культури і мистецтва радянської України в Братиславі (Табл., 1968/44-45; додаток 14).

Ю. Шерегії зумів свій хист сценариста, режисера і організатора вжити на пропаганду української культури і мистецтва, в тому числі й на пропаганду творчості Т. Шевченка. В 60-х роках він у цій справі досяг перед братиславською (словацькою) публікою вершину своїх можливостей (1961, 1964, 1968 роки). Це б не було мислимим:

- без співпраці диригента Штефана Файтака та його аматорського Ансамблю Яна Левослава Беллу (хор, солісти, оркестр);

- без сприятливості директора Народної школи мистецтва в Братиславі-Виноградах композитора Юліуса Ковалського і можливості розпоряджатися учбовою практикою учнів літературно-драматичного відділу школи; з учнів згадаю Мілана Антоніча і Катку Шмідову, виконавачів ролі 13-ти річного Тарасика (Шевченка) та ролі Оксанки;

- без охочих до співпраці найкращих акторів

і співаків братиславських театрів та конференсьє; на словацькій мові, в перекладі Юліуса Кокавца, декламували Мікулаш Губа «Лічу в неволі дні і ночі» і Віліам Заборски «Як би ви знали, паничі», обоє згодом народні артисти, Єва Крістінова «Розрита могила» і Божідара Турзонова «Лілея», обі згодом заслужені артистки, тощо; пісенні твори на слова Шевченка співали на українській мові солісти Юрій Онищенко «Гетьмани, гетьмани», Божена Свободова «Плавай, плавай лебедонько», Анна Мартвоньова «Ой, люлі, люлі, моя дитино» тощо; конференсьє були Ян Клімо, Єва Полакова тощо;

- але передусім без найближчих сталих співпрацівників: репетитора, піаніста, диригента, і композитора Габрієла Куцка, (з яким співробітничали вже в кошицькому оперному театрі і згодом в пряшівському УНТ), співака-актора В. Грицака (мій чоловік), члена хору опери Словацького національного театру, виконавця вокальних творів на слова Т. Шевченка («Ой Дніпре мій, Дніпре», «Така її доля», «Гетьмани, гетьмани»), та адміністратора і співорганізатора на посаді культурно-просвітнього працівника братиславського Будинку чехословацько-радянської дружби, одночасно і декламатора поем Т. Шевченка – автора цієї доповіді.

У статті, поміщеній в пряшівській щотижневій газеті «Нове життя» в грудні того ж року, Ю. Шерегіє дає аматорським театрам (гурткам) до уваги, що у наступному 1969 році є три визначні дати – круглі ювілеї. Одним з них будуть 155-ті роковини народження Т. Шевченка. Він пише, що кожний березень для українців є місяцем Шевченка, але у ювілейному році треба таку нагоду використати «...для глибшого пізнання життя і творчості Шевченка, для більшого поширення пошани до цього світового велетня ... цей ювілей чудова нагода для аматорських театрів приготувати урочисту виставу чи то з творів Шевченка, або інших авторів про його життя і творчість...». Далі наводить, які п'єси ставити на сцені. В разі улаштування академії дає пораду, що входить в шевченківську академію (Табл., 1968/46).

Тільки одним реченням наведу, що батько, після виходу на пенсію 1 лютого 1969 року, вже влітку з українцями-аматорами в Боснії поставив драму І. Тогобочного «Мати-наймичка» зі співами і танцями за твором Т. Шевченка «Наймичка» (Табл., 1969/47).

Згаданий вже Інж. Є. Науменко в своїх спогадах про українське культурно-мистецьке

життя в Братиславі написав, що воно у 60-ті роки «...проявлялось тільки на словацькій мові в Будинку чехословацько-радянської дружби, де заслугою Ольги Грицак улаштовано чимало різних імпрез з українською тематикою». Науменко продовжує, що згодом виринула дальша студентська ініціатива на українській мові – «Товариство українських студентів в Братиславі» (ТУС), але осередком культурно-мистецької діяльності українців в Братиславі став аж українській Клуб ім. Тараса Шевченка заснуваний в листопаді 1971 року (2/25, с. 19).

Ініціатором створення цього осередку був Ю. Шерегіє, який разом з Марією Ройко та Юрієм Данком створили Ініціативний комітет. У дискусії на установчих зборах д-р М. Мольнар виніс пропозицію, щоб Ініціативним комітетом пропонувану назву «Українська музично-драматична Студія М. Лисенка в Братиславі» було змінено на «Музично-драматичний клуб ім. Т. Шевченка Братислава – Київ». Присутні, між якими були й В. Гренджа-Донський та Михайло Штефуца, пропозицію ухвалили. Першим головою став д-р М. Мольнар, Ю. Шерегіє став художнім керівником і режисером музично-драматичної секції (2/22, с. 154, 161, 171-173).

В запальній вступній промові на установчих зборах наведеної Студії Ю. Шерегіє цитатами аж сім разів посилався на доречні вірші з «Кобзаря» (8), починаючи славетними «...! на оновленій землі / врага не буде, супостата, / а буде син, і буде мати, / і будуть люде на землі.» (І Архімед і Галілей). Наведу уривок з промови, в якому доречно вжив вірші з «Послання – І мертвим і живим, і ненарожденним...»: «На рідній мові дати вистави й концерти, на рідній мові давати виклади з історії та історії літератури й культури, на рідній мові показати: Отака-то наша слава / слава України! – всім співгромадянам, бо ж ми є частиною суспільства цієї держави...». На іншому місці вжив вірші з «Подражання ХІ псалму»: «Слово зі сцени говорить до душі народу. Значення рідного слова точно формулював Шевченко думаючи про свій народ: «...Возвеличу / малих отих рабів німих! / на сторожі коло їх / поставлю слово.»». Та й кажучи про пісню і музику вжив вірш Шевченка «До Основ'яненка»: «Наша дума, наша пісня / не вмре, не загине... / От де, люде, наша слава, / слава України! – Пісня! Українська пісня! ... це такий скарб, що годі його вичерпати!» (2/22, с. 326-327).

Хоч перша прем'єра Клубу в березні 1972 року була присвячена круглому ювілею М. Лисенка, проте, за пропонуванням Шерегієм пла-

ном діяльності, в програму цієї імпрези входили й сценки з дитячих літ Т. Шевченка «*Мені тринадцятий минало*» В. Долини, в режисурі Ю. Шерегія, багато музичних номерів на слова Шевченка та декламації його поетичних творів (Табл., 1972/48; додатки 15-18). Шевченківці дали декілька реприз цієї програми.

Мимо шевченківських поминальних вечорів, або ж урочистих академій, Клуб приготував і драму І. Тогобочного (Щоголіва) «*Мати-наймичка*» за твором Т. Шевченка «*Наймичка*». В грудні 1973 року Ю. Шерегія почав цю драму студіювати з акторами драматичної секції Клубу, але з-за важливих причин не міг режисуру продовжати. Разом з управою Клубу рішили запросити продовжати режисуру Маргаріту Лопату, бувшу акторку і режисерку УНТ в Пряшеві, яка оселилася в Братиславі і якій Ю. Шерегія передав також і художнє керівництво драматичної секції Клубу. Прем'єра театральної вистави пройшла з гарним успіхом. Виставу повторено кілька разів, в тому числі й на 6-му Всесловацькому огляді аматорських театрів категорії гуртків – початківців, що відбувся в червні 1975 року в містечку Модра. Шевченківці там зайняли друге місце і виконавець заголовної ролі Ганни, Софія Якубек, одержала премію за найкраще виконання жіночої ролі (Табл., 1974/51; додаток 19).

Тільки одним реченням наведу, що батько закінчив свою багаторічну мистецько-народовецьку місію між українцями-аматорами в Боснії в жовтні 1983 року, коли там в Баня Луці поставив драму Т. Шевченка «*Назар Стодоля*» (Табл., 1983/55). Про наведену місію тощо розповів М. Мушинка (6, с. 28-34 та 61-68).

За пропозицією Ю. Шерегія Театральний ансамбль ім. Т. Шевченка Клубу в травні 1988 року поставив оперу М. Аркаса ст. «*Катерина*» за однойменною поемою Т. Шевченка. Батько був на прем'єрі присутній, але вже тільки як почесний глядач... Майже 50 років пройшло від того часу, що оперу «*Катерина*» почала готувати «його Нова сцена» – театр Карпатської України в Хусті. Але залишилося воно тільки при початку. Зі зворушенням дивився і слухав. Головні ролі виконували і в супроводі фортепіано співали Марія Штилиха (Катерина), В. Грицак (Андрій), за національністю словачка Златица Сзабова (мати), Мирон Петрашович (батько) та Ян Піпта (Іван). Після закінчення вистави Ю. Шерегія вийшов на сцену і склав велику подяку Шевченківцям що «*Катерину*» взяли у свій репертуар, що так гарно

її виконали і побажав їй багато реприз. Далі наголосив, що цей вчинок Шевченківців є водночас заслугою пропагандою твору Т. Шевченка і М. Аркаса. І це був останній публічний виступ Ю. Шерегія... (Табл., 1988/57; додаток 20).

Упродовж свого існування з первісного Клубу, його внутрішніх структур, визначився теперішній Музично-драматичний ансамбль ім. Тараса Шевченка. Неможливо тут навести поіменно членів Клубу, згодом Ансамблю, гастролерів і промовців, які в 1971-1988 роках внесли свою лепту в здійснення програми шевченківських поминальних вечорів, або ж урочистих академій, і театральних вистав. Зараз читач щось знайде в додатках, в статті О. Грицак (6, с. 35-38 та 69-72) та в бюлетені до 15-ї річниці Клубу.

6. Висновки і закінчення

Підсумовуючи діяльність Ю. Шерегія як пропагатора творчості Т. Г. Шевченка, ми його бачили:

- декламатором поетичних творів Шевченка і віршів, присвячених Шевченку;
- виконавцем інспіцієнтської та адміністративної роботи коло підготовки вистави з життя Т. Шевченка «*До світла, до волі*» Сп. Черкасенка, показаній пластунами ужгородської гімназії;
- членом хорів, які співали пісні (композиції) на слова Т. Шевченка;
- кошовим пластових куренів хустських навчальних закладів, в тому числі і 20-го куреня, названого іменем Т. Шевченка.

Згодом, у зрілому віці, ми бачили Ю. Шерегія:

- промовцем на шевченківських святах (академіях, вечорах);
- директором театру Карпатської України «Нова сцена» в Хусті, театр поставив інсценізацію поеми Т. Шевченка «*Гайдамаки*» і готував прем'єру опери М. Аркаса ст. «*Катерина*» за однойменною поемою Т. Шевченка;
- режисером драми Т. Шевченка «*Назар Стодоля*» та драм І. Тогобочного «*Мати-наймичка*» і М. Кропивницького «*Невольник*» за творами Т. Шевченка;
- батьком, що плекав в своїй сім'ї шану до постаті Т. Шевченка і любов до його творів;
- ініціатором, організатором і сценаристом програми відзначення сотих роковин смерті Т. Шевченка в братиславському Парку культури і відпочинку (крім пісенних номерів на словацькій мові);
- перекладачем на словацьку мову і ре-

жисером сценічних образів з дитинства Т. Шевченка «Мені тринадцятий минало» В. Долини;

- ініціатором, організатором, режисером і промовцем ювілейного вечора (академії) до 150-их роковин народження Т. Шевченка, який дала Народна школа мистецтва в Братиславі-Виноградах (на словацькій мові);

- автором історико-поетично-музичного монтажу «Оспівана Україна» (на словацькій мові), першої постановки якого був режисером; монтаж містив понад десять сторінок присвячених постаті й поезії Т. Шевченка;

- публіцистом, що в прашівській українській газеті агітував аматорські театри (гуртки) приготувати до 155-х роковин народження Т. Шевченка відповідну урочисту театральну виставу або хоч академію.

На схилі свого віку, прожитої в Братиславі, ми бачили Ю. Шерегія:

- ініціатором створення культурно-супільного та виховно-забавного осередку – клубу для українців в Братиславі і запальним про-

мовцем на його установчих зборах що цитатами посилався на доречні вірші з «Кобзаря»;

- художнім керівником і режисером музично-драматичної секції Клубу, принагідно й актором;

- промовцем на шевченківських святах (академіях, вечорах).

Мож сказати, що Ю. Шерегія брав посильну участь у пропагуванні творчості Т. Г. Шевченка формою театрального мистецтва через театральну виставу, або ж інсценізацію поетичного твору, як режисер, сценарист, актор, інспіцієнт тощо, іншим разом як директор театру, член управи гуртка/ансамблю, або ж ініціатор і організатор театральної вистави, інсценізації і перекладач драматургічного твору. Змогу брати посильну участь у пропагуванні творчості Шевченка дали Шерегію й форми святочної-урочистої академії, поминального вечора, вечора шані, згодом монтажу, в котрих він виявив свої здібності як декламатор і хорист, згодом як сценарист, режисер, промовець і в декотрих випадках як ініціатор та організатор таких імпрез.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шерегія, Ю. А. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1993. – 414 с.

2. Шерегія, Ю. А. Моє життя в праці для рідного народу. (Мої спогади). Том 1-26. Автобіографічний документальний матеріал і збірка сучасної документації. Складено в Братиславі у 1973-1987 рр.

3. Лісовий, П. Близький і дорогий. Ужгород: Закарпатське областне книжково-газетне видавництво, 1961. – 90 с.

4. Мольнар, М. Тарас Шевченко у Чехів та Словаків. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1961. – 288 с.

5. Баглай, Й. Кобзар на Закарпатській сцені. Закарпатська правда: № 58 (11 491), 11 березня 1981, с. 4. Вирізка: 2/25, с.11.

6. Збірник до сотої річниці Ю.-А. Шерегія. Братислава: Музично-драматичний ансамбль ім. Т. Шевченка при а. т. КУЛЬТУС Ружінов та Словацько-українське товариство в Братиславі, 2008. На словацькій й українській мовах. – 80 с. та 26 с. фотографічного додатку.

7. Ґренджа-Донський, В. Твори Василя Ґренджі-Донського. Том I. Зібрала і впорядкувала Зірка Ґренджа-Донська. Літературна редакція В. Лев. Вашингтон: Карпатський союз Інк. Відділ у Вашингтоні, Д. К., 1981. – 455 с.

8. Шевченко, Т. Кобзарь. 1840-1940. Видання за редакцією Дм. Дороценка та Ст. Сірополка. Прага, 1941. – 368 с.

ПІСЕННА ШЕВЧЕНКІАНА

Жабляк М.Д.

Творчість Т. Шевченка мала великий вплив на розвиток української інтелектуальної думки, на розвиток літератури, формування нових творчих постатей та ідей. Його поетична спадщина стала основою для створення

різножанрових музичних творів багатьма поколіннями композиторів.

Софія Грица у статті «Три складові фольклорної проєкції в поезії Тараса Шевченка» стверджує: «Понад 60 Шевченкових віршів повернулося у фольклор як народні, не кажучи вже й про те, який сильний вплив мала його поезія

на весь перебіг фольклорного та літературного процесів ХІХ ст., на формування національної свідомості українців наступних поколінь.»

Свої вірші поет адресував народним масам, він їх часто співав, а з проханням покласти на музику звертався до композиторів та знавців фольклору. Т.Шевченко дбав про те, щоб його тексти зазвучали піснями, про що свідчить лист до П. Куліша: «Передай оці дві пісні Маркевичу («Утоптала стежечку» та «На вгороді коло броду...»), чи не вчистив би він ноту».

Перший, хто освоїв творчість Шевченка, був народ. Як свідчить дослідник історії української музики М.Грінченко, народ почав читати «Кобзаря» по-своєму: став співати його, уклавши мелодії майже на 250 його віршів. Водночас над текстами Шевченка працювало немало й композиторів, які написали близько 1,5 тисячі музичних творів найрізноманітніших жанрів.

Одним із композиторів, діяльність якого пов'язана з творчістю Шевченка, був Данькевич Костянтин Федорович – український композитор і піаніст ХХ ст., який створив хорові твори та пісні, симфонічну поему «Т.Шевченко», балет «Лілея» до однойменної балади Т.Шевченка. Відомо, що першою оперою на слова Т.Шевченка стала опера «Катерина», яку написав Микола Аркас. Платон Майборода написав вокально-симфонічну поему «Тополя», М.Вериківський пише оперу «Наймичка», Г.Жуковський – оперу «Марина», хорову поему «Хустина» створює Л.Ревуцький, відомі романси К.Стеценка «Плавай, плавай, лебедонько» (уривок з поеми «Тополя») та Я.Степового «Єсть на світі доля» (уривок з поеми «Катерина»). М.Лисенко створив 92 твори на поезії Т.Шевченка, Анатолій Кос-Анатольський, Борис Лятошинський, Станіслав Людкевич є лауреатами Шевченківської премії.

Українські композитори, котрі впродовж останніх двох століть переклали на музику тексти Тараса Шевченка, серед них: Гордій Гладкий, Сидір Воробкевич, Борис Підгорецький, Данило Роздольський, Денис Січинський, Яків Степовий, Данило Крижанівський, Василь Барвінський, Віктор Косенко, Філарет Колесса, Микола Лисенко, Анатолій Кос-Анатольський, Борис Лятошинський, Станіслав Людкевич, Кирило Стеценко, Генрик Топольницький. На думку музикознавця О.Правдюка, мелодика на тексти Т.Шевченка ділиться на три основні типи і стилі:

1) Пісні романсового складу, що беруть свій початок у міській побутовій культурі.

2) Пісні з переважанням рис селянських

протяжних мелодій.

3) Пісні, в яких обидва ці типи органічно поєднані.

Тексти Шевченкових пісень, як і мелодії, записані з уст народу, іноді модифікувалися. Виняток становлять хіба що такі твори, як «Рече та стогне Дніпр широкий», «Заповіт», «Садок вишневий коло хати», «Тополя» та ін., що можна пояснити великою шаную та любов'ю до Кобзаря, особливостями творчої індивідуальності. Редагування творів Т.Шевченка якщо й відбувалося, то, як правило, в стилі поезики української народної пісні.

Створена значна література про зв'язки Шевченка з фольклором й використання ним народнопісенних мотивів. Д.Ревуцький, досліджуючи багатозарову палітру народнопісенної творчості, яка тією мірою була використана поетом у власній творчості, виділяє такі жанрові пласти, як історичні думи, балади, псалми, кріпацькі, батрацькі, бурлацькі, козацькі, рекрутські, чумацькі, родинні, обрядові, любовні, сатиричні, жартівливі пісні.

У «Кобзарі» Т. Шевченка, який увібрав у себе найрізноманітніші мотиви народнопісенної творчості, органічно переплелися прикмети і епосу, і лірики, і драми, і сатири. Справді, важко відділити від героїко-патріотичних, історичних пісень і дум такі Шевченкові пісні, як «Б'ють пороги» (із послання «До Основ'яненка»), «Було колись на Україні» (з поезії «Іван Підкова»), «Встає хмара з-за Лиману» (з поеми «Тарасова ніч»), «Ой літа орел», «Гомоніла Україна», «Заздвонили в усі дзвони» (усі три з поеми «Гайдамаки»), «Наш отаман Гамалія» (з однойменної поеми), «Ой чого ти почорніло» (теж з однойменної поезії).

До пісень героїко-патріотичного та історичного змісту тісно примикають твори, що сповнені громадянського та соціального пафосу – «Заповіт», «Думи мої, думи мої», «Орися ти, моя ниво», «Учітеся, брати мої», «Кругом неправда і неволя» – це ті пісні, в яких поет вболіває за долю свого народу й Батьківщину, вірить у щасливе майбутнє нащадків.

Велике місце в піснях на слова Шевченка займають родинно-побутові мотиви. Вони звучать у піснях «Тяжко, важко в світі жити», «Тече вода в синє море», «По діброві вітер виє», «Ой одна я, одна», «Якби мені черевики», «І багата я», «Породила мене мати», «Із-за гаю сонце сходить», «Минув і рік, минув другий», «Ой одбила щука – риба», «Нащо мені чорні брови», «Вітер з гаєм розмовляє».

Тісний зв'язок Шевченкових поезій з фольк-

лорними традиціями відтворення навколишньої дійсності особливо яскраво виявився у змалюванні образів природи, які в поета виступають переважно в зіставленні з ситуаціями людського життя». Ми зустрічаємо в Шевченка спокійний і безжурний пейзаж («Садок вишневий коло хати»), і щасливу зустріч козака й дівчини на тлі буяючої природи («Зацвіла в долині»), і тихий погожий ранок («Дивлюся, аж світає»), але частіше пейзаж у Шевченка соціально-загострений («Зоре моя вечірняя»). Особливість народнопісенної символіки, яку використовував Шевченко, – це її доцільність, природність, відповідність традиціям.

Вагомий внесок у популяризацію творчої спадщини Т. Г. Шевченка та розвиток народного музично-хорового мистецтва зробив відомий фольклорист, хоровий диригент і композитор Порфирій Демущий, найглибшим і найґрунтовнішим інтерпретатором творів Т. Г. Шевченка в музиці, безумовно, є Микола Лисенко – український композитор, піаніст, диригент, педагог, який впродовж усього свого життя звертався до поезії Т. Г. Шевченка. Його цикл, який називається «Музика до «Кобзаря», містить 87 творів різних жанрів і форм. Композитора називали «Шевченком у музиці». У творчості Кирила Стеценка шевченківська тема посідає важливе місце і є продовженням національного напрямку української музики, розпочатого Миколою Лисенком. Композитор залишив нащадкам ве-

ликі скарби світської і духовної музики. У його творчому доробку – музика до інсценізації поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», хор «Заповіт», хорова поема «Рано-вранці новобранці», а також кантата «Шевченкові».

У музичну шевченкіану свій внесок зробив композитор, музикознавець і педагог Пилип Козицький, який створив пісню «Ой по горі ромен цвіте», дитячі хори без супроводу «Все упованіє моє», «Учітеся, брати мої», «На горі пастернак», «Ой одна я, одна», хор русалок із «Причинної», працював над симфонією «Тарас Шевченко», але не завершив її.

Пісенна творчість була літописом нашої землі. В одному з листів до редакції «Народного читання» Т. Шевченко пише: «Історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини». Справді, Т. Шевченко – це згусток, квінтесенція українського національного характеру, що впродовж віків вироблявся духовною енергією нашого народу. Оцей, як часто говорять, співочий характер українця став сутністю Шевченкового ества, своєрідною, надзвичайно тонкою субстанцією. Пісня з раннього сирітського дитинства стає тим внутрішнім балансом, що в найскладніших ситуаціях урівноважує стан його зболілої, чутливої до кожного дотику, душі: закладені у відшліфовану, виточену форму пісні, думи, легенди, перекази, народна філософія, етика, естетика, історія, природознавство виховували смак дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Т.Г.Шевченко в документах і матеріалах. – К., 1950. – С.281.
2. Пісні літературного походження. – К., 1978. – С.21.
3. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1981. – С.286. – (Далі посилаємось на це видання, вказуючи в дужках сторінку. – О.С.)
4. Пісні літературного походження. – С.22.
5. Пісенна Шевченкіана (до 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка) / упорядкув. О.М.Івасюк. – Чернівці: «Букрек», 2013. – С.317.
6. Плавай, плавай, лебедонько. – Київ «Музична Україна», 1993. – С.144.
7. Народні пісні на слова Тараса Шевченка. – К., 1961. – С.17.
8. Дей А. Книгопечатание на Украине конца XIX – начала XX в. //400 лет русского книгопечатания, 1564-1964. Русское книгопечатание до 1917 года. – М., 1964. – С.564.
9. Франко І. Тарас Шевченко і його заповіти. //Твори в 20 томах. – Т.17. – К., 1955. – С.123.
10. Франко І. Русько-українська література. – Чернівці, 1899. – С.16.
11. Стеценко Л. Вивчення творчості Т.Г.Шевченка в школі. – К., 1961. – С.72.
12. Сидоренко Г. Віршування в українській літературі. - К., 1962. - С.63.

КОРОТКІ ПОВІДОМЛЕННЯ

ОБРАЗОТВОРЧА СПАДЩИНА Т. ШЕВЧЕНКА: ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Приймич М.В.

Про творчість Т. Шевченка написано монографії, багато досліджень та різних статей, а зважаючи, що у 2014 р. святкуємо 200 років з дня народження визначного діяча української культури, слід очікувати на значну кількість нових видань, проведення лекцій та уроків. Звісно, зі шкільної парти кожен знайомий з творчістю Т. Шевченка-поета, і його внесок у скарбницю національної літератури неможливо переоцінити. Проте досить складним залишається питання, пов'язане з вивченням мови Шевченка-художника та її інтерпретації як у контексті світового мистецтва, так і в системі формування нового погляду на історію українського мистецтва.

З одного боку тут існує значна проблема, яка характеризується недостатньою вивченістю українського мистецтва, а з другого – досить неоднозначним виглядає питання інтерпретації образотворчого українського мистецтва на тлі загальнокультурних процесів. З цієї причини необхідно шукати нові підходи у розкритті як чинників, що сформували певні образні засоби виразності, так і глибинні культуротворчі процеси, які сприяли появі тих чи інших образів-ідей. Для цього майже неможливо опертися ані на концепцію унікальності розвитку українського мистецтва, ані на позицією про ідентичність стилістичного поступу українського та загальноєвропейського мистецтва. Остання позиція досить широко використовується, бо полегшує схему інтерпретацій національного мистецтва за схемами, розробленими європейськими дослідниками ще наприкінці XIX ст.

Для пошуку нових принципів у вивченні вітчизняного мистецтва особливо цікавою стає

творчість Тараса Шевченка, бо вона дозволяє шукати образні паралелі не тільки у запозичених образотворчих засобах чи виводити їх із тогочасних ідеологічних схем, а дозволяє шукати паралельні образи у літературних творах. Таке дослідження може дати надзвичайно важливі ключі для подальшої інтерпретації всього українського мистецтва. Пошуки образних схем у літературі та їх формальні вирішення в образотворчій системі дає додаткові можливості знаходити притаманні саме українській культурі архетипи, які дозволяють бачити глибокі можливі формальні трансформації під впливом загальноєвропейських формотворчих принципів.

У вітчизняних дослідженнях, коли розглядається образотворча спадщина Т. Шевченка, найчастіше йдеться про ідеї романтизму. Однак аналізуючи його ранні твори, можемо зауважити досить багато ознак, властивих класицизму. Поряд з тим, вивчаючи частину його робіт 1840-х років, знаходимо елементи алегорії, яка була особливо характерною для стилістики бароко. Віднаходячи ознаки бароко, ставимо питання його опосередкованого запозичення в процесі засвоєння з європейських образних зразків, чи у художника це данина власне романтизму, який часто пронизує його поетичну творчість, де оспівується діяльність козаків та романтизується епоха так званого козацького бароко.

Таким чином, аналізуючи образотворче мистецтво Т. Шевченка, часто зауважуємо глибокий синкретизм цілої низки європейських ідей з неповторними українськими архетипами та змістами. Разом з тим цікавість викликає і система символів, якими послуговується художник при створенні ним знаменитих

тематичних творів. Творчість Т. Шевченка дозволяє говорити, що він шукає власні відповіді на ідеї, які охопили тогочасне європейське мистецтво. Це свідчить не про намагання наслідувати формальні пошуки тогочасних європейських митців, а про спроби розкривати актуальні ідеї власними формальними засо-

бами.

Тож, проводячи аналіз образотворчого мистецтва Т. Шевченка на тлі його літературної творчості та ідей, що панували у тогочасному європейському суспільстві, маємо багато засобів наблизитися до адекватної інтерпретації образної системи художника.

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ

Гаєрош О.І.

Дорадянський період. Перше звернення до образу Шевченка серед закарпатських митців спостерігаємо вже у 1920-1930-х роках. Однією з найдавніших зафіксованих пам'яток є графічний портрет Шевченка Василя Свида 1934 року, теракотове погруддя Шевченка 1939 року (майстер «М.Т.Р.» з с. Сільце) та портрет Шевченка Йосипа Бокшая 1940-х років.

З огляду на рід занять Василя Свида, його портрет Шевченка, виконаний кольоровими олівцями – це вже унікальна пам'ятка. Окрім ескізів, це єдиний закінчений графічний твір у творчому доробку закарпатського скульптора. Протягом життя Василь Свида неодноразово звертався до поетичних образів Кобзаря. «В сім'ї єдиній» (1975) та «На панському полі (за мотивами Шевченка)» (1961) – твори закарпатського різьбяря, які безпосередньо перегукуються із поезією Кобзаря, а монументальна композиція «В сім'ї єдиній» (1978-1982) – багатофігурний сюжетний горельєф з червоного дерева, відзначена у 1983 році Державною премією ім. Т. Шевченка.

Твори Шевченка у музеях Закарпаття. Відкриття в обласному центрі Закарпаття картинної галереї у 1946 році стало одним із позитивних моментів в історії культури радянського Закарпаття. Фонди новоствореної мистецької інституції потребували нових впливань. Тож, у 1948 році Київським державним музеєм українського мистецтва було передано перший офорт Шевченка, а згодом – у 1952 надійшов й другий. Сьогодні «Дари в Чигирині» (1844), «Притча про виноградаря» (1858) – дві єдині роботи авторства Шевченка, що зберігаються у найбільшій картинній збірці області.

Пам'ятники Шевченку на Закарпатті. Ключовим етапом в історії монументальної Шевченкіани Закарпаття став 1957 рік – час відзначення 40 річниці Великої Жовтневої революції. Протягом року було встановлено три меморіальні бюста Шевченка у Виноградіві та Міжгір'ї, а також у селищі Королево Виноградівського району. На жаль, відомостей про авторів бюстів не встановлено.

Середина 1960-х – найяскравіша сторінка в історії закарпатської Шевченкіани радянського періоду. Протягом ювілейного 1964 року в області було встановлено ще 5 монументальних композицій: три пам'ятники (у м. Тячеві, с. Великі Лучки Мукачівського району, с. Заріччя Іршавського району) та два бюсти (у скверіку загальноосвітньої школи у селищі Великий Бичків (скульптор Іван Кушнір) та на подвір'ї Мукачівської ЗОШ № 2). На жаль, після ювілейних святкувань протягом майже 25 років не було встановлення жодного пам'ятника, меморіального погруддя або дошки на честь великого українського поета.

Ідеологічний тиск послабився лише у другій половині восьмидесятих. У 1987 році на фасаді Ужгородської ЗОШ № 1 ім. Т. Г. Шевченка (тепер – лінгвістична гімназія) було встановлено меморіальну дошку із горельєфним зображенням портрету Шевченка (скульптор Іван Маснюк). У 1989 році була відкрита ще одна меморіальна дошка на фасаді ЗОШ № 5 у місті Берегово – горельєф із червоної глини у виконанні відомої керамістки та скульптора Закарпаття Ганни Горват, а у 1990 році пам'ятник Шевченка прикрасив і найпівнічніший райцентр Закарпаття – Великий Березний (скульптор – Валерій Горобець).

Доба незалежності України – нова сторінка закарпатської монументальної Шевченкіани. Під час святкувань Дня незалежності у 1993 році

відкрито пам'ятник у Рахові (скульптор Ю. Гав'юк), 9 березня 1999 року – в Ужгороді (скульптор М. Михайлюк), у 2000 році – в Мукачеві (скульптор І. Бровді), у 2007 році – у Волівці (скульптор В. Олашин), 6 вересня 2009 у рамках святкування Дня села – у Лопухові, Тячівського району (скульптор П. Штаєр), у 2010 під час святкувань 19 річниці незалежності – у Колочаві, Міжгірського району (скульптор П. Штаєр), 27 червня 2012 року – у Хусті (скульптор І. Гречаник).

Шевченківська тема в графіці та прикладному мистецтві Закарпаття. У живописі Шевченківська тема не відзначалася такою стрімкістю розвитку. У архівах Закарпатської організації НСХУ знаходимо згадку про участь художника Павла Балли у республіканській виставці 1961 р. Молодий художник представив серію графічних робіт «Шевченко і Закарпаття», а саме «Читають Кобзар», «Минає вже тринадцятий», «Що, бидло! Шевченка читаєш? Свободи захотів?...», «Через кордон», в яких емоційно змалював прагнення верховинців вивчати творчість Кобзаря.

У березні 1964 року в Києві відбулася масштабна республіканська виставка, приурочена 150-літньому ювілею художника. Активними учасниками тієї виставки були молоді художники, а саме викладач Ужгородського училища прикладного мистецтва Анатолій Коптев із дерев'яним скульптурним портретом Шевченка, скульптори Михайло Попович та Костянтин Лозовий, які підготували дві роботи – «Тарас Шевченко в солдатах» (дерево) й «Кобзар» (штучний камінь) та Ганна Горват із теракотою «Перебендя (за твором Т. Шевченка)». Окрім професійних митців у республіканському святкуванні ювілею Кобзаря взяли участь і народні майстри. Зокрема, народний різьбяр Василь Асталаш з Сваляви представив рельєф «Т. Шевченко на Україні», великоберезнянський скульптор Іван Барна – образний дерев'яний рельєф «Кобзар у Карпатах», його земляк – різьбяр Іван Кізік – монументальну композицію «Шевченко над Дніпром» (інтарсія), а народна майстриня Гафія Визичканич з Тячівщини виткала на вер-

статі портрет поета.

Учасниками ювілейної виставки 1964 року були і студенти провідних мистецьких вищих навчальних закладів України. Серед них і закарпатець – В'ячеслав Приходько. На республіканській виставці у Києві експонувалось його дерев'яне панно «Народний співець». У часи навчання до творчості Тараса Шевченка звертався й молодий художник-графік Василь Скакандій. У 1963 році 22-річний студент Київського художнього інституту виконав 2 офорти: «Тарасові шляхи» та «У дяка», які експонувались на республіканській виставці молодих художників у 1966 році). Вже працюючи художнім редактором видавництва «Карпати», митець ще не раз звертався до Шевченківської теми. У 1982 році на замовлення Закарпатської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва Василь Скакандій виконав ліногравюру «Портрет Шевченка», а наступного 1983 року – став автором ілюстрацій та художнього оформлення книжки Петра Скунця «Один», яка в ті часи так і не побачила світ. Художник розробив 7 графічних аркушів, де у складних образних композиціях неодноразово виринає образ Шевченківської Катерини.

Часи «тихого тоталітаризму» – один з найнепродуктивніших періодів у крайовому мистецтві. Бодай не на повну силу, але у майстернях художників продовжував звучати голос Кобзаря. Так, у 1978 році скульптор Богдан Корж виконав дві плакети із зображенням портрету Шевченка. У ці роки шевченківську тему активно розробляв художник-різьбяр – майбутній Шевченківський лауреат у 2008 році – Василь Сідак. Серед творів, виконаних протягом 1970-1980-х – «Мені тринадцятий минало» (1979), «Пішла в снопи, пошкандибала малого сина годувать» (1980); «Думи мої, думи мої» (1987) та різьблення двох дерев'яних тарілок із портретами Шевченка (1986, 2006). До втілення образу поета у медальєрному мистецтві двічі звертався й скульптор Михайло Белень. Так, 1983 роком датовані його теракотова та бронзові медалі.

ВІЗУАЛЬНО-ЖИВОПИСНИЙ СКЛАДНИК У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Волощук А.В.

Консолідація мистецтв здійснюється при взаємодії письменства з малярством, музикою, архітектурою і проявляється у поєднанні образних та жанрових компонентів у процесі зародження художніх образів, мотивів. Синтез мистецтв зумовлений прагненням до взаємодоповнення, взаємопроникнення, взаємозбагачення. У зв'язку з цим майстрами слова береться на озброєння і живописна техніка: використання світлотіні, змішування фарб у найрізноманітніших комбнаціях, гармонічність та дисгармонічність барв. У творчості найвидатніших поетів та письменників синтез мистецтв дав свої плідні результати.

Процес читання передбачає співтворчість, тобто у результаті читання в уяві людини виникають зорові картини, візуалізуються образи. Т. Г. Шевченко в поезіях використовує живописно-зорові комбінації, які сприяють насиченості образів, використовують семантику та символізм кольорів.

Романтичні пейзажі у слові виразно «картинні» і пов'язано це передусім із вродженим і професійно розвиненим талантом живописця. Образи-символи в поезії Т. Шевченка легко сприймаються нашою свідомістю і невимушено творять в уяві образ України («Тополя»; ідилічна картина-панорама України у комедії «Сон»). Набули завершеного, повноцінно ідилічного змісту пейзажі, які були створені на засланні (село «неначе писанка» у поемі «Княжна»; спогади-марення про найрідніші символи України у поезії N.N. («Сонце заходить, гори чорніють...»). Серед чудових краєвидів обов'язково розташовується охайна б-ла хата, в якій мешкає щаслива родина (мати, дитя й дід на подвір'ї власної хати у поезії «І досі сниться: під горою...»); образ щасливого возз'єднаної родини у поемі «Сліпий»). Колористичне вирішення «картин» характеризується використанням традиційних кольорів (білого, зеленого, синього).

Історичні події в поетичній творчості Т. Шевченка представлені в поемах «Гайдамаки» та «Чернець», які розкривають силу й мужність українського козацтва, акцентуєть-

ся увагу на славетному минулому. В масштабних історичних полотнах природа виступає своєрідною декорацією для опису баталій та постатей козаків (поезії «Тарасова ніч», «Іван Підкова»).

На світогляд Т. Шевченка мали вплив народнописенні традиції, що сприяли появі у творчому доробку митця романтичних та містичних візій (поема «Княжна», балади «Причинна», «Утоплена»). Язичницькі світобачення українського народу відбилися в художньому світі Т. Шевченка на усіх поетикальних рівнях: композиційному — при виборі персонажів (русалки, вовкулаки, відьми); при виборі доміанти зображення — природа (гай, річка, місяць) стає не просто декорацією, але й учасницею дії; при звуковому та колористичному оформленні тексту, коли вибір кольору, відтінку, світлотіні доповнюють поетично-живописні візії.

Однак пейзажі Т. Шевченка у поетиці розкривали також і жалюгідність рабського існування України. Допомігав йому в цьому не лише поетичний талант, а й малярський хист. Зокрема, змальовуючи природу у поезії «До Основ'яненка», Т. Шевченко умисне хаотично наносить на «полотно» різні предмети. У цих різких, ламаних рухах від землі до небес «прочитується» збентеженість митця з приводу безідейного існування українського суспільства.

Власна «присутність» автора на пленері («І виріс я на чужині...») допомагає розгорнутися картинама його України, що додає достовірності в художньому світі. Талант художника, використання малярських засобів, чітка композиційна довершеність словесних полотен, точний підбір ракурсу, оптимальна колористична палітра — усе сприяє увиразненню зображеного (Україна, що «понад Дніпром плаче» у поезії «До Основ'яненка»; могили, які «про волю нишком в полі з вітрами говорять» з поезії «Іван Підкова»; пороги, що «ревуть-завивають» за втраченим героїчним минулим у поемі «Гайдамаки», де оживлені предмети стають «спільниками» митця у трансляції думок).

У художньому світі поета-художника акцентується увага на образі пустки (поема «Відьма», поезії «Не кидай матері!» — каза-

ли...», «Рано-вранці новобранці...», поема «Сотник», «Не хочу я женитися...», «У нашім раї на землі...», «Ой я свого чоловіка...»). Для Т. Шевченка хата-пустка була не просто порожньою, занедбаною і давно забутою будівлею, а виростала до символу розірваності родинних зв'язків. Аналіз поетичних творів Т. Шевченка, в яких представлено образ хати-пустки — це чергове підтвердження того, що на художнє мислення митця величезний вплив мало його захоплення малярством. Кожна з виписаних Т. Шевченком предметних деталей у поезії «Не кидай матері!» — казали...» сприяє візуалізації, оскільки кожна деталь — символічна, відома українському читачеві. Змальовуючи у своїх поетичних творах пустку, Т. Шевченко окреслював різні життєві долі й колізії, що спричинили руйнування родинного гнізда. У нього, як і в українській традиції, «холодна хата», «нетоплена хата» символізує самотність, сімейне горе, байдужість до рідних, що карається власною знівеченою долею. Образ хати-пустки набуває символічного звучання розірваності родинних зв'язків як однієї із причин занедбаності України.

Картини вогняної стихії у Т. Шевченка емоційні, масштабні (поеми «Гайдамаки», «Княжна», «Марина», поезія «У Бога за дверми лежала сокира...»). Їхні композиційні та колористичні рішення сприяють усвідомленню того, що вогонь — це сила, яка руйнує, здатна створити передумови для нового, кра-

шого життя. Зокрема, гайдамаки в однойменній поезії спалюють міста й села з надією побудувати нову Україну на пожарищі. Очищувальної сили вогонь набуває тоді, коли йдеться й про помсту дівчини, яку збездивив чоловік («Княжна», «Марина»). У поезії «Чума» вогонь виступає як спосіб фізичного очищення, з його допомогою сподіваються позбутися страшного лиха, що винищує цілі міста й села — чуми.

Кожне із представлених Т. Шевченком живописно-словесних полотен із зображенням жінки-матері утверджує гуманістичний ідеал автора. Поетичні «малюнки», які зображують матір і дитину («Катерина», «Наймичка», «Княжна», «Сон» («На панщині пшеницю жала...»), «Слепая», «Сова», «Марія»), позначені внутрішнім настроєм та зовнішньою гармонією, майстерно вибудованими композиціями «полотен», колористичним вирішенням.

Отже, саме візуально-живописний складник визначає особливості поетичних творів Т. Шевченка. Неповторне художнє бачення, відчуття гармонії, помножені на високий професіоналізм маляра, який пройшов повний курс навчання в Петербурзькій Академії мистецтв і вповні використовував у поетичних текстах прийоми малярського мистецтва, дозволили митцеві не лише бачити й відбирати із навколишнього світу найбільш яскраві зорові образи, а й з максимальною повнотою відтворювати їх у слові, не тільки зберігаючи, а й посилюючи їхню впливовість.

АКВАРЕЛІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА ЯК ЕТНОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО ЖИТТЯ ТА ПОБУТУ КАЗАХІВ

Пилип Р.І.

Неповною мірою проаналізовані такі грані відомого поета як художник-етнограф, що був у складі експедиції відомого російського вченого О.І. Бутакова, яка досліджувала Аральське море. Поет цікавився життям казахів, що кочували в околицях Орської фортеці, вивчав їхні пісні та легенди й малював сценки з їхнього побуту. Попри заборону малювати уже в перші малярські твори художник вводить людські постаті. Шевченко цікавиться життям і побутом казахів, природою цього краю. Художник у акварелях та сепіях відобразив зви-

чаї, побут казахів. Таким чином акварелі замальовані у засланні є своєрідним джерелом вивчення побуту звичаїв казахів. Перше близьке знайомство Шевченка з побутом казахів за часом збіглося з його участю в Аральській експедиції і зимівлею на острові Коса рал у 1848-1849 роках. Під час експедиції Шевченко зібрав місцевий матеріал і виконав багато замальовок для майбутніх композицій.

Під час експедиції на Аральське море Т.Г. Шевченко перебував на півострові Мангишлак, у м. Шевченко (тепер Актау), в Каракумській пустелі, на Каспії тощо, де в роки вигнання був і Т.Шевченко. Він розробив карту

Аральського моря, і проявив себе як і картограф. Пейзажі виконані Шевченком є документальним джерелом з вивчення географії Аральського моря що нині є зоною екологічного лиха.

Роль О.І. Бутакова його професійна діяльність та приятельські стосунки з Т. Г. Шевченком сприяли певній творчій свободі поета художника в засланні. Допитливий художник налагоджує міцні стосунки з казахами і туркменами, які супроводжували караван експедиції в гори Каратау, неодноразово відвідує казахські аули, які траплялись на шляху в горах та ущелинах Мангишлаку, про що засвід-

чують його записи.

На перших акварелях часу Аральської експедиції зустрічаємо постаті казахів, які стають органічною складовою пейзажу: напівоголені казахи напувають верблюдів, гарцюють на конях, варять їжу та ін. До таких творів можна віднести чудову акварель «Пожежа в степу», «Днювання експедиційного транспорту в степу». Сцена праці і побуту тамтешнього населення знайшли своє втілення у таких творах художника, як «Хлопчик розпалює грубку», «Хлопчик дрімає біля грубки», «Казах на коні». Особливою майстерністю вирізняється сепія «Казахи біля вогню».

ДО 75-РІЧЧЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ І 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ А. ВОЛОШИНА

ДУХОВНІСТЬ І ЖИТТЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. І. ВОЛОШИНА

Баяновська М.Р.

Вітчизняний дослідник І.Д.Бех наголошує, що духовність – фундаментальне надбання людини, в якому акумульовано всю людську культуру, бо саме в царині культури (науці, мистецтві, релігії, моралі, праві) створюються цінності, які привласнює у своєму розвитку особистість [2, с.4]. Активно долучаючись до світу культури, вона й набуває духовності як вищого вияву людяності.

На нашу думку, духовність – це проблема знаходження смислу. Духовне зростання – сходження на шляху пошуку Істини, Добра, Краси та інших вищих цінностей. Адже у сфері духовного життєтворення молода людина здійснює осмислення і вибір ідеалів, цінностей, цілепокладання на основі не просто засвоєння, а й осмислення і переживання свого життєвого світу. У знаходженні смислу знання і цінності особистісно переживаються.

Проблема духовності – це не лише визначення вищого рівня освоєння людиною свого світу, ставлення до нього – природи, суспільства, до інших людей, до самого себе; це проблема виходу молодої людини за межі емпіричного буття, подолання себе «вчорашнього» у процесі вдосконалення, «сходження» особистості до своїх ідеалів, цінностей і реалізація їх у своєму життєвому шляху.

Про духовність і життєву компетентність А.І.Волошин розмірковує з різних позицій в таких педагогічних та психологічних працях, як:

– «Метод и подробный плань народошк. катехизації» (1910);

– «Азбука карпаторуського и церк. слов. чтенія» (1921);

– «Про наші школи» (1922);
– «Педагогіка и дидактика для учительських семинарій» (1923);
– «Дві політичні розмови» (1923);
– «О соціальному вихованню» (1924);
– «Коротка історія педагогіки для учит. сем.» (1923), (1935);
– «Малий біблійний катехизм для низш. кл. нар. шк.» (1930);

– «Дидактика» (1933);

– «Логіка» (1935);

– «Про брехливість дітей» (1935);

– «Загальна педагогіка» (1935) (розділ «Свобода і границі виховання»);

– «Педагогічна психологія» (1935);

– «Педагогічна методологія» (1943) та інші.

Праці А.І.Волошина на суспільно-політичну тематику також містять цінні думки про духовність особистості та життєву її компетентність. Серед них:

– «Recko-katolicka cirkev v Podkarpatske Rusi (Podkarpatska Rus. – Praha: Orbis, 1923).

– «Наш президент», присвячена 75-річчю від дня народження Т.Г.Масарика (Наук. зб. УВУ в Празі. – Ч.І. – Прага, 1925).

– «Наш прапор» (Свобода, 1933).

– «Pocatky narodniho probuzeni na Podkarpatske Rusi» (Podkarpatska Rus. – Bratislava, 1936).

– «Оборона кирилики» (Наук. зб. Т-ва «Просвіта». – Річн. XII. – Ужгород, 1937).

– «Мир людям доброї волі!» (Нова Свобода (Хуст), 1939. – 6 січн.).

– «Солодкий мій народ!» (Нова Свобода (Хуст), 1939. – 14 лют.).

– «До всього українського народу. Відозва уряду Карпатської України» (Нова Свобода

(Хуст), 1939. – 15 лют.).

– «Про шкільне право будучої української держави» (Наук. зб. УВУ в Празі. – Т.ІІІ. – Прага, 1943) та інші. Всі праці, не зважаючи на випробування часом, об'єднує в одне ціле актуальне і по нині питання «людина в сучасному світі».

Становище людини в сучасному світі є амбівалентним. Внаслідок гуманітарно-інформаційного поступу, суспільних хвилювань роль особистості як режисера та актора своєї індивідуальної долі зростає.

Сучасну людину можна схарактеризувати як таку, що «загубилася у власному житті», тобто втратила певну ціннісно-смыслову форму власного буття. Її «Я» стає порожньою оболонкою.

Отже, проблема життєвої компетентності особистості як вміння вбирати своє життя у певну духовну форму постає як одна з найактуальніших у проблемному полі буття людини.

До основних компонентів життєвої компетентності відносимо:

- Ціннісно-смыслова визначеність життєдіяльності особистості.
- Функціональне значення духовності в структурі життєвої компетентності.
- Сумління та відповідальність.
- Одухотворені воля та почуття.
- Прагнення до свободи та творчості.
- Триєдність любові, віри та надії.
- Здатність та потреба відшукувати й переживати прекрасне у світі та житті.

Ціннісно-смыслова визначеність життєдіяльності особистості

Першим необхідним компонентом життєвої компетентності є ціннісно-смыслова визначеність життєдіяльності особистості. Людське життя – це найвища цінність з точки зору християнської моралі – зазначає А.І.Волошин [3; 4; 5; 6]. Проте воно наповнене ризиками рішень і здійснень, непозбавлене постійного вибору, понад те, це буттєвий вибір – вибір між різними моделями життя, між різними моделями людини. Такий буттєвий вибір потребує й відповідної буттєвої компетентності як певної буттєвої мудрості, яка є не просто здоровим глуздом, а вмінням вбирати своє життя у споріднену собі та гідну людини форму. На думку А.І.Волошина, найважливішою особистісною якістю, яка забезпечує цю визначеність, є духовність [6].

Духовність в структурі життєвої компетентності

Функціональне значення духовності в структурі життєвої компетентності полягає в тому, що духовність як форма життєвого самовизначення людини скеровує, інспірує всі духовні пошуки людини. Вона є невід'ємним компонентом життєвої компетентності ще й тому, що процес життєтворчості не є результатом суто раціональних зусиль і не може бути забезпечений лише наявністю відповідної системи знань. Життєтворчість, як і будь-яка інша форма творчої діяльності, для свого здійснення потребує не тільки інтелектуальних зусиль, а й певного інспіруючого натхнення, інтуїтивного прозріння, вольової наполегливості та розвинених почуттів, зокрема естетичних.

Інспіруюче натхнення та інтуїтивне прозріння у сфері життєтворчості зумовлені духовністю особистості. Духовність є тим джерелом, яке підживлює вольову наполегливість людини щодо здійснення процесу життєтворчості. Це стане зрозуміло, якщо ми замислимося над тим, що надає людині сил для того, щоб чинити опір тисковим несприятливим життєвим обставинам, сконцентрувати свої помисли та дії на розв'язанні певної життєвої проблеми, вистояти, не зламатися за умов життєвої кризи.

Одухотворені воля та почуття

Вольові дії постають як згусток духу. Ця духовна зумовленість конститує і спрямовує волю як необхідну особистісну здатність, формує особистісний стрижень, який позначають поняттям «сили волі». Іншими словами, у внутрішньому особистісному просторі сила волі набуває характеру сили духу. Але у цьому контексті слід звернути увагу на те, що дух людини може зростати на двох відмінних підгрунтях – етичному та естетичному. Отже, сила духу може мати амбівалентний характер – поставати як внутрішня моральна сила та як «демонічний естетизм».

Сила духу, набуваючи форми «демонічного естетизму», інспірує прагнення людини до нічим не обмеженого самоствердження, намагання стати самодостатньою «творчою основою». Але трагедія титанізму полягає в тому, що він тяжіє до негативно-духовного, стає деструктивною формою духовності, оскільки в своєму безмежному прагненні до самоствердження неминує зазнає метаморфоз: починаючи з «ідеалу мадонни», приходять до «ідеалу содомського», до яко-

гось самозамилування, якоїсь дивної і звірячої естетики. Титанізм як форма естетизованого волюнтаризму невідривно сполучений з потягом до влади, і не стільки до влади над собою, скільки до влади над світом.

Усунення морально-етичних передумов з людської діяльності не тільки спотворює духовний абрис самої людини, руйнує її власне життя, а й становить загрозу для зовнішнього світу (інших людей, суспільства, природи).

Сучасний дослідник В.Табачковський наголошує на тому, що «практична життєдіяльність людини є амбівалентною, у разі втрати нею моральних горизонтів вона стає цинічною».

Тільки «зряча» воля стає невід'ємним компонентом життєвої компетентності і водночас необхідною умовою свободи волі, або, інакше, волі як свободи.

Прагнення до свободи та творчості

Свобода – ще один важливий компонент життєвої компетентності – нерозривно сполучена з духовністю. У А.І.Волошина свободу розглянуто в екзистенційному вимірі. Особливістю екзистенційного осмислення свободи є те, що її пов'язують з найважливішими аспектами людського самовизначення, особистісним пошуком і самовизначенням, конструюванням власного «Я», а також моделей взаємовідносин зі світом (А.І.Волошин – духівник, педагог, менеджер освіти, зокрема в УВУ, президент Карпатської України). Свобода потребує від суб'єкта як утвердження самого себе всупереч зовнішній детермінації, так і постійного подолання власної обмеженості, яка успадкована від природи та свого минулого. Свобода – це вибір. Вона передбачає боротьбу та битви, але не елімінує й ризику. Вона – не миттєвий акт, а безперервність зусилля, яке постійно поновлюється за сприятливих чи несприятливих обставин. Бути вільним – це означає бути вірним самому собі, не зраджуючи своєму призначенню, стикаючись з опором світу. А.І.Волошин ніколи не зраджував своєму призначенню, за що й поплатився власним життям, як і сьогодні Небесна Сотня Майдану.

Розуміння свободи – таке саме розуміння, яке людина має про себе та про своє призначення у світі. Виходячи з цих міркувань, ми можемо досягнути життєтворчості як процес набуття, утвердження та реалізації особистістю свободи. Але свободи не як свавілля, а як такої, що має певні міцні духовно-моральні підвалини.

Триєдність любові, віри та надії

Подолання власної окремішності у світі, впізнавання себе та іншого як цінності, особистісне зростання потребують любовного ставлення до світу (зовнішнього та внутрішнього). Любовне ставлення до світу – це необхідна складова життєвої компетентності як здатності особистості пережити себе та інше як цінність. Життєдайну силу любові як осердя духовності можна, за словами А.І.Волошина, зхарактеризувати так: «надзвичайно важливе значення почуттів любові полягає в їхній життєздатності перетворювати знання, ідеї, образи певних цінностей в ідеали». Ідея добра (добродійства) стає моральним ідеалом, коли вона животвориться моральним почуттям, коли служіння Богу і добру приносить найбільшу моральну радість, а зрада – горе, муки сумління ...

Отже, любов є глибинною основою духовності, а відтак і всього духовного життя людини. А.І.Волошин, його життєтворчість і діяльність є прикладом тому. З любові до дітей, молоді він разом з дружиною Іриною Петрик передав свій будинок, який тоді оцінювався 33 000 ч. с. корун (Свобода, 1933) під дитячий сиротинець.

Любов до світу (зовнішнього та внутрішнього) завжди сполучена з такими почуттями, як віра та надія. Віра та надія – необхідні засоби для існування, здійснення, реалізації любові – також є необхідними складовими життєвої компетентності. Вірити – це не те ж саме, що визначати за істину. Віра є ніщо інше, як головне і провідне тягіння людини, яке визначає її життя, її погляди, її прагнення та вчинки. Про таку загальнолюдську й абсолютну чесноту, як віра, А.І.Волошин наголошує, що «...віра скеровує увагу людини на кінцеву ціль життя, а тим і подає мету, яка забезпечує порядок і гармонію всіх культурних змагань людства» [4, 54]. Надія у структурі життєвої компетентності є необхідним знаряддям бачення життєвої перспективи. Надія – це одна з форм сприйняття майбутнього, де бажане й життєво необхідне в прийдешньому бачиться й очікується як реальність, що має напевне здійснитися.

Віра та надія – це джерело морально-психологічної сили, яка забезпечує адаптацію людини до умов соціального життя, «впорядковує відносини однієї людини до другої людини, до родини, до громадянства і до Бога та надає певну основу для солідарного соціального життя» [4, 54].

Здатність та потреба відшукувати й пережити прекрасне у світі та житті

Прекрасне як критерій досконалості стоується не тільки творів мистецтва (в А.І.Волошина вони були), природи чи зовнішності людини або предметів, що її оточують. Прекрасне може бути виміром досконалості вчинку, думок, особистості та її життя загалом.

Спираючись на сказане вище, можна зробити наступні висновки:

– по-перше, структура життєвої компетентності аж ніяк не обмежується лише сукупністю знань, умінь і навичок, які необхідні для здійснення процесу життєтворчості. Відповідні знання, вміння, навички є дуже важливими складниками життєвої компетентності, але без наявності такого компонента, як духовність,

життєва компетентність буде «сліпою»;

– по-друге, у структурі життєвої компетентності духовність – це ціннісно-смысловий, інтегруючий, інспіруючий, спрямовуючий, якісно-визначальний, регулюючий чинник;

– по-третє, до основних компонентів життєвої компетентності відносимо;

– ціннісно-смыслова визначеність життєдіяльності особистості;

– функціональне значення духовності в структурі життєвої компетентності;

– сумління та відповідальність;

– одухотворені воля та почуття;

– прагнення до свободи та творчості;

– триєдність любові, віри та надії;

– здатність та потреба відшукувати й пережити прекрасне у світі та житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баяновська М.Р. Педагогічна методологія Августина Волошина: час методологічної рефлексії / М.Р.Баяновська // Освіта Закарпаття. – 2009. – № 9. – С.18 – 25.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2006. – С.4.
3. Волошин А. О соціальному вихованню / А.Волошин. – Ужгород: Унію, 1924.
4. Волошин А. Педагогічна психологія / А.Волошин. – Ужгород, 1935.
5. Волошин А. Про брехливість дітей / А.Волошин. – Ужгород: Свобода, 1935.
6. Волошин А. Педагогічна методологія / А.Волошин: Кн.1. – Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1943. – С.54.

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

Химинець В.В.

В особі А.Волошина маємо релігійного діяча, освітянина (педагога-вченого і педагога-практика), публіциста, історика та політика. В кожній із цих галузей він залишив значний доробок. Видається, що це стало можливим насамперед тому, що в його особі людство мало носія як гуманітарних, так і природничих фундаментальних знань, котрі, що напевно дуже важливо, базувалися на фундаментальних релігійних і високоморальних світських засадах [1].

Життєвий шлях, політичну і освітянську діяльність Августина Волошина досліджувало багато вчених, серед них насамперед варто відмітити ґрунтовні праці В.Бірчака, В.Гренджі-Донського, В.Маркуся, В.Гомонная, О.Мишанича, дослідження зарубіжних вчених І.Ваната,

Л.Баботи та багатьох інших [2]. Найбільш повну і ґрунтовну оцінку педагогічної і громадської діяльності А.Волошину дав його учень і соратник А.Штефан (1893-1986 роки життя), який все життя працював на педагогічній ниві (викладав математику і фізику в Ужгородських вчительській семінарії і гімназії) і тривалий час на посаді директора керував відомою в краї державною торгівельною академією (з 1922 р. в Ужгороді, а з 1926 по 1938 рік – в Мукачеві). Варто підкреслити, що Мукачівська торгівельна академія в 30-ті роки ХХ століття відіграла роль одного з найбільш активних центрів українського національного руху в Підкарпатській Русі. А.Штефан був не тільки авторитетним педагогом (автор багатьох підручників, один із засновників Педагогічного товариства Підкарпатської Русі (1924 р.) та Народовецького учительського товариства (1929 р.), але

й відомим політичним діячем краю.

З 1919 року А.Штефан входив до складу Центральної Руської Ради і підтримував приєднання краю до Чехословаччини. В 20-30-ті роки входив до Руської Земледільської (1920-1924 рр.) та Аграрної (1928-1938 рр.) партій і активно відстоював інтереси місцевого селянства. В часи існування Карпатської України виконував обов'язки міністра шкільництва, 15 березня 1939 року А.Штефана було обрано головою Союму Карпатської України. Численні автобіографічні праці А.Штефана, зокрема двохтомна «За правду і волю. Спомини і дещо з історії Карпатської України» (США, 1973 р.) та книга «Августин Волошин – президент Карпатської України» (США, 1977 р.), наскрізь пронизані думкою про те, що в особі А.Волошина маємо найвидатнішого педагога та провідного громадсько-політичного діяча Підкарпатської Русі першої половини ХХ століття.

У житті А.Волошина (1874-1945 рр.) прийнято виділяти три періоди:

- 1874-1900 – роки становлення;
- 1900-1939 – роки зрілості;
- 1939-1945 – роки еміграції.

Варто нагадати, що в 1883-1892 роках А.Волошин навчався в Ужгородській гімназії. В 1892 році єпископ Юлій Фірцак рекомендував А.Волошина, як одного із кращих гімназистів, на навчання на теологічний факультет Вищої педагогічної школи в Будапешті, яку він з перервою в навчанні закінчує в 1899 році й отримує диплом викладача (професора) математики і фізики в середніх навчальних закладах. У 1897 році А.Волошин висвячений і почав працювати в Цегольнянській церкві. Спочатку працював професором, а з 1917 до жовтня 1938 року – директором учительської семінарії в Ужгороді, яка готувала вчителів для шкіл краю. У 1906 – 1934 роках працював також професором педагогіки Ужгородської духовної семінарії.

Слід усвідомлювати, що наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у Закарпатті склалися надзвичайно несприятливі умови для розвитку української культури, зокрема шкільництва і політичної думки. У всіх сферах життя Австро-Угорщини домінувала ідея мадяризації неугорського населення.

Звичайно, що найбільш плідним періодом в освітянській і громадсько-політичній діяльності А.Волошина став другий період його життя. Саме у ХХ столітті, особливо в 20-30-х роках

А.Волошин був у центрі суспільно-політичного життя в краї. Варто акцентувати увагу на таких етапах та досягненнях його громадської і політичної діяльності.

Значний вплив на становлення А.Волошина як громадського діяча відіграв Львів і його політичне життя на початку ХХ століття. А.Волошин кілька разів побував у Львові, зокрема в 1916 році (за даними вченого М.Зимомрі) був на похоронах І.Франка. Добрий наслідок мали дружні стосунки із відомим львівським діячем Гядором Стрипським (1875-1946 рр.). Громадсько-політичне життя в ці роки у Львові було пронизано ідеями українства і визначалося «духом Франка» та діяльністю «Руської Трійці» (М.Шашкевич, Я.Головацький, І.Вагилевич). Саме під впливом Львова у А.Волошина склалася струнка система знань про національну історію України [2,3].

Наприкінці ХІХ ст. А.Волошин разом із священиками-патріотами Василем Гаджегою та Петром Гебеєм очолили різні секції «Общества Св. Василя Великого», яке в 1864 році було засновано О.Духновичем і було покликане поширювати освіту серед народу. В 1902 році Общество, в силу різних причин, було реорганізовано в акціонерне товариство «Унію», а на його базі створено друкарню та книгарню. Їх власниками стали А.Волошин і В.Камінський. Саме ці структури в подальшому відіграли велику роль у виданні багатьох книг, журналів та газет на Підкарпатській Русі. Їх ідеологічне спрямування, русинська мова видання та й низька ціна сприяли поширенню знань і культури серед населення Підкарпатської Русі.

У квітні-травні 1920 року зусиллями багатьох патріотів разом з А.Волошином було створено (9 травня) «Просвіту», яка прагнула нести в кожне село, за словами самого А.Волошина «... світло народної культури – помагати школі, організувати читальні, хори, театральні кружки, кооперативи».

У травні 1929 року з ініціативи А.Волошина створено комітет, який розробив статут товариства «Учительська громада». В 1930-1938 роках А.Волошина обирали почесним головою цього товариства. Саме товариство виконало велику просвітницьку роботу та зіграло значну роль у розвитку шкільництва в ці роки. Товариство видавало шкільні підручники та методичні посібники і брало активну участь у багатьох громадсько-політичних заходах, які в ті часи часто проводилися в краї.

Як голова християнсько-демократичної

партії А.Волошин обирався до чехословацького парламенту (1924 – 1928 рр.) і з його трибуни активно захищав інтереси населення Підкарпатської Русі.

У 20-30-ті роки А.Волошин обирався головою Центральної Руської (Української) Ради Підкарпатської Русі. Зважаючи на соціально-політичні обставини в 20-30-ті роки, добре усвідомлюючи роль преси у житті народу, збереженні самобутності русинів, у поширенні української національної ідеї в краї, А.Волошин у різні часи працював редактором газет «Наука» (1903-1914 рр.), «Свобода» (1922-1938 рр.), «Нова свобода», часопису «Пчілка» (1922-1932 рр.) та щорічника «Місяцеслов» (1901-1921 рр.). Саме ці видання формували українську свідомість у населення Підкарпатської Русі.

11 жовтня 1938 року було утворено перший автономний уряд Підкарпатської Русі, який очолив лідер Автономно-Землеробського союзу А. Бродій. У цьому кабінеті міністрів (прем'єра А. Бродія) А. Волошин зайняв посаду державного секретаря.

27 жовтня 1938 року А.Волошин був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі.

27 жовтня цього року в газеті «Нова свобода» було опубліковано відоме звернення Української Народної Ради «До всіх українців по цілому світі», яке засвідчило чітку українську спрямованість уряду А.Волошина.

Вершину на теренах політики А.Волошину судилося сягнути 15 березня 1939 року, коли Сойм Карпатської України обрав його президентом. У травні 1939 року політична кар'єра А.Волошина завершилася. Після еміграції до Праги, де жив до закінчення Другої світової війни, він не займався політикою, повністю віддавшись педагогічній роботі.

Варто наголосити й на тому, що упродовж 1939 року А.Волошин, як політик, шукав підтримку у Німеччині (насамперед через Ю.Химинця), в якій бачив гаранта безпеки й розбудови Української держави на Підкарпатті. У 1939 році урядом, який очолював А.Волошин, навіть були прийняті рішення щодо покращення життя, насамперед політичних свобод, німців на території Підкарпатської Русі. Пізніше в інтерв'ю кореспонденту агентства «Рейтер» А.Волошин визнав «Німці ганебно нас обманули»

У травні 1939 року політична кар'єра А.Волошина завершилася. Після еміграції і переїзду до Праги він працював тільки на педа-

гогічній ниві у стінах Українського Вільного Університету (обіймав посади від рядового викладача до ректора цього університету).

Лейтмотивом життєвого і творчого життя А.Волошина завжди було прагнення служити розбудові рідного краю, працювати в ім'я карпаторуського народу. А.Волошин, як високоосвічена, сильна за духом і талановита людина у всіх сферах діяльності, значно опереджав свій час, тобто був істинним лідером свого народу в ті часи.

В освітній політиці А.Волошин ратував за формування національної свідомості населення, любові до рідного краю. Пріоритетними напрямками освітньої політики вважав формування творчої особистості дитини, виховання її духовної культури, загальнолюдської моралі. Виконанню цих завдань А.Волошин підпорядковував розумове, фізичне, трудове, естетичне та моральне виховання.

Зрозуміло, що живучи, здобуваючи освіту і працюючи в умовах різних політичних режимів і під впливом багатьох зовнішніх чинників, змінювалися і погляди А.Волошина на ті, чи інші події. Були часи (до 1910 року), коли А.Волошин орієнтувався на Будапешт та його політику, як в галузі освіти, так і національних питань. (Відомий закон міністра культури Угорщини Апоні 1908 рік – насильницька мадяризація школи і компромісна позиція А.Волошина щодо викладання угорською мовою окремих предметів в школах Підкарпатської Русі). Особливо це проявилось під час підготовки до Сен-Жерменської мирної угоди та в роки створення і діяльності багатьох русинських народних рад – 1919 рік, які приймали різновекторні рішення щодо майбутнього краю.

Був період, коли свої, насамперед, політичні плани А.Волошин мусив узгоджувати з урядами і політиками Чехословацької республіки.

Надзвичайно складним для А.Волошина був період становлення Карпатської України і особливо воєнні роки.

Народне визнання А.Волошин як громадсько-політичний діяч отримав насамперед як засновник товариства «Просвіти», «Педагогічного і Учительського товариства», Руської Народної Ради, акціонерного товариства «Унію» і на його базі друкарні та книгарні, товариства інвалідів «Надія», «Кооперативного союзу» та «Підкарпатського банку». За своїм значенням в історії краю А.Волошин стоїть поруч із О.Духновичем (1803-1865 рр.) – найвидатнішим будителем карпатських русинів [3, 4].

Судити про поступки А.Волошина в ті часи з позиції сьогодення є не зовсім коректним. Видається, що оцінку його діячості

трібно виносити з позиції процесів, які відбувалися в ті часи, з врахуванням тогочасних політичних тенденцій та реалій в Європі і світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – XX ст.) – Ужгород: Закарпаття, 1992. – 292 с.
2. Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М. Августин Волошин. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 102 с.
3. Кляп М.І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період. – Ужгород, 2001. – 166 с.
4. Химинець В.В., Стрічик П.П., Качур Б.М., Талапканич М.І. Освіта Закарпаття. – Ужгород: Карпати, 2009. – 464 с.

ВВЕДЕННЯ ПОСТАТІ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОЇ ШКОЛИ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Ходанич Л.П.

Прогресивність будь-якого суспільства визначається рівнем розвитку особистості його типового члена. Цей чинник є, за визнанням провідних філософів вітчизняної освіти, головним важелем подальшого прогресу [5, с.2]. Сформувані і розвинуті особистість третього тисячоліття, яка відповідає загальноцивілізаційним вимогам і в той же час залишалася б повноцінним представником свого етнічного середовища, без вивчення історії і культури регіону, як і без формування національної самосвідомості, патріотичних почуттів на основі регіональних явищ та фактів, неможливо. Адже самоповага, особиста гідність людини залежить від того, як вона сприймає власні історичні корені. Тому краєзнавство – важлива галузь навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Відомий політичний і культурно-освітній діяч Закарпаття Августин Волошин сам сформував це як лаконічну максиму для молоді: «Люби своє!».

Постать А.Волошина розглядається в наукових та педагогічних дослідженнях у першу чергу в ракурсі історичному, громадсько-політичному, культурно-освітньому (С.Аржевітін, М.Басараб, М.Вегеш, В.Гомоннай, М.Зимомря, М.Кляп, В.Тарасюк, М.Токар), його діяльність досліджують здебільшого як визначного політичного та громадського діяча, проте нами не виявлено на цей час публікацій методичного

характеру, які б давали вчителю та вихователю загальноосвітньої школи відповіді на питання введення постаті А.Волошина у навчально-виховний процес з огляду на сьогодення. Мета статті – заповнити виявлену нішу, окреслити форми та методи навчально-виховної роботи у сучасній школі щодо ведення життя і діяльності президента Карпатської України в зміст шкільного краєзнавства.

Постать Августина Волошина в загальноосвітній школі сучасного Закарпаття є доцільною як на уроках історії (урок краєзнавства, спецкурс, факультатив), української словесності (позакласне читання, урок літературного краєзнавства, спецкурс чи факультатив літератури рідного краю), так і в системі всієї виховної роботи (виховні години та бесіди, вечори пам'ятних дат, музейні та бібліотечні заходи, екскурсії тощо), в самоосвітній та пошуковій діяльності учнів.

Хоча в школі сьогодні панує інтелектуально-духовна гуманістична педагогіка, вона, однак, трактує кожен предмет ізольовано, тому важливо не забувати про цілісне формування духовного світу особистості, у зв'язку з чим особливого значення набуває ідея етичного одухотворення навчального матеріалу. Одухотворення є процесом встановлення суб'єктом зв'язку кожного окремого знання чи дії з вищою духовною цінністю і надання таким чином навчальним надбанням особистісної значущості, коли його-мотиви (зверхність, самозве-

личення) чи широкі соціальні мотиви (соціальне визнання й престижність, соціальний статус) поступаються місцем мотивам, що представляють вищі духовні цінності (діяльнісна любов, добросовісність, безкорисливість, справедливість, вірність, великодушність, милосердя, чесність тощо) [Див. 2, с.64-65]. У такому ракурсі вагомого значення набуває краєзнавчий матеріал, що ґрунтується на конкретних постатях і фактах, пов'язаних зі сподвижницькою діяльністю. Для шкіл Закарпаття однією з таких постатей є, безперечно, Августин Волошин – яскравий патріот доби першої половини ХХ ст.

Важливо, щоб, висвітлюючи життя і діяльність А.Волошина, педагог чітко ставив собі навчальну, виховну та розвивальну цілі відповідно до вікових особливостей учнів. Якщо в основній школі це ознайомча бесіда, мета якої – накопичення знань учнів про рідний край, введення їх у систему історичних фактів, суспільних явищ, розвиток пам'яті, аналітичних здібностей, формування патріотичних почуттів, то в старшій школі (особливо в профільних класах суспільно-гуманітарного напрямку) – це шкільна лекція, мета якої – формувати в учнів цілісний світогляд, духовність, національну самосвідомість, почуття національної гідності, активну громадянську позицію.

До теоретичних засад, на яких ґрунтуються методичні моделі навчання предметів суспільно-гуманітарного циклу в середній школі, належать принципи викладання, завдання освіти та відповідні вимоги до фахової підготовки вчителя; психолого-педагогічні особливості сприймання предметів учнями певної вікової групи. Як зазначає Г.Токмань, «основи викладання повинні мати концептуальну єдність, спільну ідею, систему духовних цінностей і мету», а «засадничі наукові положення мають бути реалізовані на всіх рівнях викладання: у типології уроків, системі методів і прийомів, видах та формах навчальної роботи» [7, с.31].

Концептуальною єдністю, спільною ідеєю всіх видів навчально-виховної роботи в школі з краєзнавства (а саме до таких належить за змістом матеріал про А.Волошина і Карпатську Україну) є, на нашу думку, формування духовно багатой особистості з високорозвиненими почуттями патріотизму, національної гідності та самосвідомості, гуманізму, а в умовах Закарпаття – ще й, у першу чергу, полікультурності та культури добросусідства. У такому ракурсі постать А.Волошина виступає зраз-

ком виховного ідеалу, де високі етнічні моральні якості переходять у християнський гуманізм.

Беручись за краєзнавчу роботу, вчитель тим самим демонструє потяг до професійної творчості, адже краєзнавчі матеріали достатньо не розроблені з методичного боку. З такої точки зору урок краєзнавства і є тим уроком, де видно постать учителя щонайяскравіше: наслідувати когось із попередників педагог не має можливості.

Засадниче значення в навчально-виховній роботі школи належить принципам навчання та виховання. Вводячи постать А.Волошина в навчально-виховний процес, необхідно орієнтуватися на принципи науковості, індивідуального підходу, зв'язку теорії з практикою, наочності, етнізації та культуровідповідності, природовідповідності, гуманізації, історизму, естетизму, емоційності, біографізму.

Для оптимального результату необхідно поєднувати пояснювально-ілюстративний і проблемний методи навчання, застосовувати інтерактивні методи і прийоми, особливого значення набуває метод виходу за межі предмета, програми, підручника. Сучасний підхід до викладання гуманітарних предметів у школі передбачає насамперед максимальне врахування індивідуальних здібностей учнів, їхніх індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, задатків. Одним із орієнтирів для вчителя на цьому шляху є інтенсифікація навчального процесу та диференціація навчання, особистісно зорієнтований підхід.

На уроках одним із шляхів вивчення краєзнавства в старшій школі є використання вчителем традиційного лекційного викладу матеріалу з застосуванням наочності – фото, фоно- та кіноматеріалів, артефактів та інших предметів. За умови добре продуманого уроку наочність стає заспівом до всієї теми. Так, на уроці історії лист хлопця-січовика або ж його табель про успішність, що дбайливо зберігається у селянській родині, може задати емоційний тон усьому уроку. Те ж саме стосується пісень січових стрільців чи фотоматеріалів про гімназистів у лавах Карпатської Січі. Слова поетів В.Гренджі-Донського, Зореслава чи учасників подій Карпатської України, виписані як епіграф, здатні послужити лейтмотивом, своєрідним енергетичним мотто. Проблемне питання, поставлене вчителем на початку уроку – скажімо, таке: «Якими, на вашу думку, рисами характеру повинен бути наділений герой, вписаний в історію Батьківщини?», – є ваго-

ним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів: адже з цим питанням урок перетворюється на міні-дослідження, де прагнення отримати відповідь на проблему виливається в ґрунтовну активну роботу душі.

Епіграф, узятий із наукової літератури, де здійснено всебічний аналіз постаті А.Волошина, може слугувати висновком, до якого крок за кроком посувається процес колективного пізнання. Напр.: «Його постать є сьогодні прикладом мужності та відваги, відданості загальнолюдським ідеалам, любові до батьківщини, нескореності перед будь-якими загрозами»[3]; «З його іменем пов'язане піднесення рівня національної свідомості закарпатців, самоусвідомлення себе як складової частини великого українського народу» [3]; «У нашій боротьбі більше значення має якість, ніж кількість, – тому закликаємо всіх до праці над собою» (А.Волошин).

Відомо, що на учнів справляє враження емоційний виклад учителя, адже знання стають міцними тоді, коли вони потрапляють через серце – «дверцята емоцій» (Ш.Амонашвілі). Особливо важливими є емоції і образність для молодшого та середнього шкільного віку учнів. Тому вибудовуючи своє слово, вчитель орієнтується на вікові особливості дітей, задіює різні методи впливу, у тому числі й естетичні (публіцистика, твори мистецтва).

Шкільний урок, присвячений красзнавству й епохальним подіям, доцільно будувати нетрадиційно – доповнити слово вчителя повідомленнями на основі пошукової діяльності, яку учні здійснювали самостійно за завданням та під керівництвом педагога. Виховне значення результатів пошукової діяльності учнів, оголошених і високо оцінених присутніми на уроці, є взірцем для інших.

Слушною є думка про те, що «виховання морально-етичних ідеалів у молоді має спиратися на усну родинну історію, бойові і трудові традиції українського народу, на повагу до своїх славних земляків та їхніх справ» [6, с.39]. Слухання спогадів очевидців, перегляд уривків кінохроніки – емоційний засіб формування патріотичних почуттів, національної самосвідомості памолоді. Почуття національного пориву, високий моральний дух оборонців Карпатської України, як і шляхетність, добротність, приклад служіння власному народові самого А.Волошина, є неоціненними засобами формування патріота у наш час. Конкретизація

історії, спостереження уже відомого факту в долі конкретної людини є засобом емоціонізації, «наближення» історії народу до життя молодої людини цього часу.

Фактичний матеріал як інформація про події і явища суспільного життя виконує роль основного засобу навчання. При цьому висувуються вимоги: достовірність, правильність, точність; критичний підхід; урахування конкретно-історичних умов; комплексний підхід до використання фактів [6, с.89-90]. Тому виправдовує себе метод аналізу документів, задіяний як на уроці, так і в самоосвітній діяльності учнів у формі колективної, групової, індивідуальної роботи. Так, з цією метою доцільно використати фрагмент заповіту А.Волошина, його історичний виступ на Соймі Карпатської України, виступи на з'їздах учителів, на сторінках преси.

Компаративний аналіз документів, зокрема порівняння положень Карпатської України з сучасними правознавчими матеріалами, сформує і розвіє в учнів критичне мислення (яке, однак, ніяк не пов'язується з пустим критиканством, безапеляційними судженнями і сарказмом у бік тих, хто розвивав і захищав ідею української державності ціною свого здоров'я і життя), стане поштовхом для осмислення важливих речей. З цією метою учням варто пропонувати елементи компаративізму не спорадично, а систематично, повсякчас.

На основі аналізу спогадів сучасників про А.Волошина учні з інтересом вималюють психологічний портрет президента, пов'яжуть риси його характеру з фактами біографії тощо.

Елементи театралізації, як і незвичні форми уроку (урок-суд, урок-вистава, урок-зустріч із свідком подій), здатні запалити учнів до самоосвітньої пізнавальної діяльності, до різних видів творчості, що знайде своє продовження, зокрема в роботі МАН.

У позаурочній роботі (гуртки, дослідження МАН) учні здійснюють дослідження, займаються самоосвітньою пізнавальною діяльністю. Такі види навчально-виховної роботи є вищим зразком освітньої діяльності, вони свідчать про добре сформований інтерес до предмета, а також впливають на подальший життєвий, зокрема профорієнтаційний, вибір учня.

Виховні заходи, приурочені до календаря пам'ятних дат: випуск стіннівок, підготовка та проведення вечорів, свят, екскурсій місцями бойових дій і визначних в історії подій, збір експонатів для музею, проведення екскурсій у

шкільному музеї, запис спогадів учасників бойових дій, створення рукописної книги фольклору на відповідну тематику, листування з причетними до події людьми – будуть мати виховний результат за умови особистісно-зорієнтованого підходу, індивідуалізації навчання і виховання, коли максимально враховуються особливості кожного учня, його здібності та інтереси. Все перераховане вище сприяє формуванню дослідницьких навичок памолоді, її професійному самовизначенню.

Засоби навчання: твори А.Волошина, його публікації в пресі, кіно- та фотоматеріали, видання про А.Волошина, документи Карпатської України, спогади учасників подій, художні твори про А.Волошина – за належного підходу можуть служити вагомим засобом виховання патріотизму та самоідентифікації. Важливою в цьому ракурсі є музейна педагогіка. Так, у Хустській загальноосвітній школі №1 ім. А.Волошина діє кращий на Закарпатті тематичний музей, присвячений подіям Карпатської України (завідувач – учитель історії Алексик О.Ю.), де чисельні експонати оповідають про часи визвольної боротьби української патріотично налаштованої молоді за соборну державу. Уроки, проведені тут, екскурсії, що готуються і проводяться самими учнями, мають неоціненне виховне значення.

Школа – це мудрий, патріотично сформований учитель. Від його активної громадянської та професійної позиції залежить не тільки накопичення учнем знань, а в першу чергу підхід людини майбутнього до вирішення життєво важливих суспільних проблем. На думку професора Ф.Л.Левітаса, «суспільні рефлексії на проблеми сучасного світу досить серйозно вплинули на свідомість молоді людини, виховуючи в ній соціальну пасивність, нігілізм, споживацьку психологію», і «принципово вплинути на ситуацію, яка викликає занепокоєння, можуть школа, вчитель і особливо вчитель історії», портрет якого визначається наступними критеріями: висока професійна досконалість, свідоме прагнення до самовдосконалення, гуманістичні погляди у ставленні до дитини, відданість справі, високий рівень загальнокультурних та морально-етичних якостей [6, с.38].

Чим вищий науково-методичний рівень учителя, тим більше вчитель схильний використовувати проблемний метод. Педагог, який багато читає, цікавиться своїм предметом не тільки в колі шкільної програми, у своїх вчин-

ках, оцінках і діях демонструє взірць духовно багаті і культурної людини, уміє зацікавити учнів віднайденими документами чи позапрограшним матеріалом. У професійному плані важливо, щоб учитель володів такими методами, як вихід за межі програми, підручника, повсякчас демонстрував інтерес до дослідницької діяльності дітей, умів диференціювати та особистісно орієнтувати роботу з кожним.

У педагогічному ракурсі це має бути той, хто володіє арсеналом класичної та інноваційної методики викладання свого предмета. Вчителю мають бути добре відомі прийоми диференціації, адже в психологічному плані він має розуміти учня різної вікової категорії та різних індивідуальних можливостей.

У морально-етичному ракурсі це має бути патріот, демократ, гуманіст, який виступає порадником, а не диктатором у навчанні та вихованні школяра.

Важливим є також аспект системності у формуванні патріотизму. Якщо в навчальному закладі сформовані традиції, які підтримуються всіма членами колективу (екскурсія на місця бойових дій чи життя та діяльності визначної людини, музейна діяльність, пошукова робота, календар визначних подій), це формує в дітей переконання про те, що по-іншому бути не може, така система служить засадничими основами формування міцних патріотичних почуттів та національної самосвідомості й гідності.

Мета всієї навчально-виховної роботи – це глибокий вплив на образ власного майбутнього людини, що розвивається. Образ власного майбутнього є особистісним надбанням, результатом внутрішньої діяльності й залежить від самої особистості. Активність учня як суб'єкта власного життя, який здатний скеровувати своє майбутнє, має надзвичайно важливе значення. В основі такої активності лежить усвідомлення себе як творця власної долі. А інструментарій таких процесів – це набуті протягом дошкільного і шкільного життя формули поведінки, оцінні судження, моделі розв'язання ситуацій, що втілені в своєрідному взірці – ідеалі. Постать Августина Волошина в її біографічності – зразок людини Чину та християнського Добра, Самопожертви, здатна послужити виховним ідеалом поколінням громадян України, особливо в нелегких умовах вибору активної життєвої позиції у зв'язку з подіями на Майдані 2014 р.

Отже, питання введення постаті Августина Волошина в навчально-виховний процес сучасної школи в окресленому ракурсі набуває вагомого значення – це питання орієн-

тації школи на гуманістичну педагогіку, на формування християнських духовних цінностей і духовності людини в умовах сучасної української дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аржевітін С.М. Карпатська Україна: епоха в добі. Історія національно-визвольного руху Закарпаття. Передумови утворення, доба незалежності, спогади і документи. – Вінниця: Тезис, 2013. – 868 с.
 2. Бех І.Д. Духовно-ціннісне переживання навчального матеріалу: сутність та виховна роль / Педагогіка і психологія. – 2013. – №1. – С. 63-66.
 3. Вегеш М.М., Кляп М.І., Тарасюк В.Ю., Токар М.Ю. Августин Волошин. Життя і помилки президента Карпатської України. – Ужгород: Карпати, 2009. – 480 с.
 4. Зимомря М., Гомонай В., Вегеш М. Августин Волошин. – Ужгород, 1995. – 102 с.
 5. Кремень В. Освіта в контексті цивілізаційних змін/ Шлях освіти. – 2010. – №4. – С. 2-4.
 6. Левітас Ф.Л. Роль учителя історії в морально-етичному вихованні учнів / Шлях освіти. – 2013. – №2. – С. 38-39.
 7. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.
- Шляхтун П.П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 224 с.

АВГУСТИН ВОЛОШИН – ІДЕОЛОГ І ПРОВІДНИК НАРОДОВЕЦЬКОГО НАПРЯМУ В ЛІТЕРАТУРІ ЗАКАРПАТТЯ

Ребрик Н.Й.

«Великі люди – як монументальні будівлі. Хто близько стоїть, величі їх не бачить... Треба відійти, щоб обкинути їх оком від гори аж до долу...» – писав Богдан Лепкий. Очевидно, сьогодні ми наближаємося – подивовані і вражені – до досягнення величі й глибинності постаті національного подвижника, народного провідника, Президента Карпатської України, педагога, священика, науковця, письменника, політика, громадянина – Августина Волошина.

Уся багатогранна діяльність А. Волошина освячена національно-патріотичною ідеєю і спрямована на підняття національної свідомості закарпатців, їхнього освітнього рівня, на поширення християнської моралі. Втім, дуже важко визначити межу між Волошином-священником, Волошином-просвітянином і Волошином-політиком. Це ж стосується і Волошина-письменника. Будь-яка з «капітул», як писав о. Дмитро Попович, о. А. Волошина – чи то священика, чи професора, педагога, письмен-

ника чи політика – «сама в собі велика і є цікаво цінна».

Августин Волошин писав вірші, оповідання, п'єси, давав оцінки літературним творам, книжкам, переробляв і пристосовував чужі твори для місцевого читача, був цікавим белетристом і драматургом. Його художній доробок – типово просвітянські твори, адресовані конкретному, реально існуючому в той час читачеві, слухачеві й глядачеві. Як правило, це був письменний або малописьменний селянин, який тягнувся до книжки в зрілому віці, або школяр, який бажав корисного й повчального читива.

У 1900 році в Ужгороді вийшло у світ перше видання читанки для руської молоді, упорядковане А. Волошином. Фактично це була перероблена угорська читанка Гашпара і Ковачія. Між поетичними текстами знаходимо перші дві строфи з «Наталки Полтавки». В іншому виданні (1921) зустрічаємо кілька віршів А. Волошина, підписаних псевдонімом «Иванович» – «Село вночі», «Родное село» (опис рідного села Келечина), записи народних пісень,

прислів'їв, приказок, загадок. Подано поезії О. Духновича, І. Сільвая, В. Матяцкова, І. Алексієвича. В «Азбуки...» і «Читанки» Волошин вводить вірші Шевченка («Садок вишневий коло хати...»), «На Великдень, на соломі...»), їх же вводить до «Календарів» і «Місяцесловів», а також твори Руданського, Глібова, Франка, Маковея та ін. У 1923 р. Августин Волошин написав змістовне вступне слово до другої збірки Василя Ґренжі-Донського «Золоті ключі», де показав себе тонким знавцем поезії. Та найповніше, і з цим погоджуються дослідники, талант Волошина-письменника проявився на сторінках редактованої ним газети «Наука» і в додатку до неї – «Село». Це – нариси, кореспонденції, замальовки, невеличкі оповідання, що в легкій художній формі вчили селян добру, як давати собі раду, взаємодопомозі, застерігали їх від пияцтва. Написані в живій, дохідливій формі, простою, зрозумілою мовою.

За зразком галицьких серійних видань для селян А. Волошин розпочав з 1904 р. видавати бібліотеку для молоді й селян під назвою «Поучительное чтение». Вийшло всього 12 книжок на різні морально-повчальні теми. Волошин написав чотири з них:

1. «Празники» – розповідь про релігійні свята, їхні значення і походження.
2. «Робінзон» – переказ відомого твору Д. Дефо.
3. «Сорок казок» – збірка літературно опрацьованих казок.
4. «Іцко і Яцко» – анекдоти про п'яницю Іцка і корчмаря Яцка.

1913 року на зміну «Поучительному чтению» прийшла нова серія «Читальня. Книжочка для народа». З 1913 до 1918 рр. вийшло п'ять книг, три з яких підготував А. Волошин.

1. «Фабілола. Историчний розказ. По сочиненію Н. В.» – переказ англійського автора Николая Віземана про перших християн.
2. «Ворожба, або Не протився науці!» – морально-повчальні оповіді про заперечення народних забобонів (підписано: «Іванович»).
3. «Наш страшний ворог» – розповідь про село Намулово на Верховині, в якому корчмар споє селян. Молодий парох і вчитель виступають проти пияцтва і перемагають.

Тема пияцтва взагалі хвилює Волошина. У 1924 році в Мукачеві виходить без підпису його книжка «Паленка – загуба. Оповідання з життя народного на П. Русі». Книжка має присвяту: «Моїм ріднесеньким братам-русинам на Верховині присвячує автор». Це вже повноцінний

художній твір із життя верховинського села. Головний герой – Іван Дуб, якого горілка довела до злочину. Багато колоритних етнографічних описів – вечорниць, псалтирі, вибори ватажка та ін.

На противагу корчмі Волошин ставив школу, читальню, кредитні каси, товариства тверезості, закликав любити й шанувати своє, здобути тяжкою працею. Цим темам присвячена його книжка оповідань «Люби своє!» (1925). Особливістю їх є те, що Волошин закликав не до соціальної і класової боротьби, а до морального вдосконалення людей, до збереження своєї віри, мови, звичаїв, наголошуючи на рідному – українському, тобто залишаючись послідовним ідеологом і провідником народо-вечтва в краї.

Звернення Волошина до драматургії пояснюється значною активністю аматорського театру на Закарпатті в цей час. Крім професійного просвітянського театру, тут у 20-30-ті роки працювали десятки аматорських театрів, що ставили п'єси місцевих авторів, які прихильно сприймалися невибагливим глядачем з кону шкільних, сільських і містечкових сцен. Волошин же скористався цим народним масовим театром для пропаганди своїх педагогічних, морально-повчальних і просвітительських цілей.

15 січня 1921 року в Ужгороді був відкритий «Руський театр». На його урочистостях о 19 годині виголосив свою промову й Августин Волошин. Одним з перших режисерів цього театру був Микола Садовський, який дав потужний поштовх у розвитку театрального мистецтва в краї. Першою виставою стала п'єса М. Старицького «Ой не ходи, Грицю». Згодом в Ужгороді виникає інший, не менш цікавий, не менш блискучий театр «Нова сцена» під керівництвом Юрія Шерегія. Через деякий час він стає набагато відомішим та професійнішим за свого попередника. 26 листопада 1938 року його перенесли з обласного центру до Хуста (через відомі історичні події), де він і продовжив свою роботу. Вже 27 листопада в Хусті пройшла вистава «Запорозький скарб», а на прем'єрі «Запорожця за Дунаєм» був присутній сам А. Волошин та уряд Карпатської України. Створені театри активно гастролювали по всьому краю, давали вистави в селах Закарпаття, стаючи найвпливовішим засобом виховання й просвітництва серед закарпатців.

Цю виняткову роль театрального мистецтва добре усвідомлював Августин Волошин.

Адже багато простих людей не могли зрозуміти всю важливість тодішніх суспільних процесів. Як донести пересічній людині необхідність кардинальних змін? Як дати зрозуміти, що якщо ти не знаєш елементарних основ освіти, культури, права, релігії, то стаєш маріонеткою в чужих руках? На той час більшість селян не відпускали своїх дітей до шкіл не тільки через бідність, а тому, що вважали: вдома вони принесуть більше користі. Як можна було змінити свідомість закарпатського селянина, як довести на прикладі необхідність знань, показати роль освіти й освіченості? Найкраще, звичайно, через театральне дійство. Але тут поставала наступна проблема: де взяти п'єси потрібної тематики? Адже і в українській, і в закарпатській, зокрема, літературах було обмаль саме таких драматичних творів. Подібні мотиви, а також тісний зв'язок з театральним життям, очевидно, посприяли тому, що Волошин як літератор звернувся до жанру драми.

У загальному доробку Августина Волошина драматургія займає незначну частину. Мова йде в першу чергу про п'єси: «Маруся Верховинка. П'єса на три дії» (1931), «Князь Лаборець. Послідній володар самостійної «Країни Русинів». Історична драма з ІХ століття, на чотири дії», «Без Бога ні до порога. П'єса в трьох діях» (1936), «Фабіола. Історична драма в 4-ох діях, 6 картинах. (За Віземаном)» та «Вечір святого отця Миколая». На підставі цих п'єс можна цілком предметно говорити про Волошина як письменника, який послідовно й сумлінно втілював у життя народовецькі принципи, за якими жив сам і мав велике бажання навчити за ними жити й своїх співвітчизників. Усі п'єси написані українською літературною мовою, видані фонетичним правописом.

Народний театр у розумінні Волошина – був театром для народу, який «благородно має впливати на маси, приводити думки духовного цивілізованого життя, котрий раз сміхом, другий раз слізьми примушує людей розсуджувати над їх вчинками». Характер драматургії Волошина визначався реалістичними тенденціями, які на той час займали чільне місце у драматургії. Композиція п'єси побудована так, щоб привертати інтерес глядача, тримати його в напрузі інтригою сюжету. Уже сам початок п'єси втягує глядача в події, які згодом набувають швидкого несподіваного розвитку. Зав'язка починається зі сцени у корчмі. Селяни перемовляються між собою, жартують, випива-

ють. Життєвість, реалізм цієї картини відразу переносять глядача в атмосферу подій. Уже тут закладається одна з головних інтриг п'єси – корчмар Гершко і писар Вернер намагаються споїти селян і з їх допомогою закрити українську, натомість відкрити «панську», російську школу. До всього цей підступний крок допоміг би позбутися із села молодого кооператора Івана Петровського, який, з одного боку, дошкуляє корчмареві своєю діяльністю, а з іншого – стоїть на дорозі писаря, який захався у головну героїню п'єси Марусю Тисовську. Події швидко набирають обертів, приводять до критичного моменту: якщо Маруся не відмовиться від Івана і не вийде заміж за Вернера, буде закрыта їхня школа, втратить роботу батько, Іван більше не зможе працювати в селі. До останнього моменту автор тримає глядача в напрузі й невідомості. Безслідно зникає Маруся Тисовська – мова йде то про звірів, які її розірвали в лісі, то про розбійників, то про арешт. Івана ж чомусь викликає до себе жандарм. Такий виклик, як правило, нічого доброго не обіцяє. Можна тільки уявити, які співпереживання мала викликати вистава у глядачів того часу. Несподіваність розв'язки є гідним продовженням драматургічної «паузи», яку автор витримав до останньої сцени – Маруся Верховинка з'являється жива-здорово та ще й з чудовими новинами: Вернера звільнено з писарської посади, підступні плани корчмаря зруйновані, Іван одержав дозвіл на постійне проживання в селі (для цього його й викликав жандарм). І все це – завдяки рішучим діям самої Марусі Верховинки. Дослідники звикли порівнювати п'єсу з відомим твором Котляревського «Наталка Полтавка». Попри подібність багатьох моментів, п'єса Волошина має свої відмінності, навіть переваги. Сюжет «Марусі», побудований на іншому часовому матеріалі, більш несподіваний і захоплюючий.

Взаємини персонажів «Марусі Верховинки» так само багато в чому нагадують героїв п'єси Котляревського. Маруся Тисовська й справді схожа на Наталку Полтавку. Обидві гідно вистояли перед домаганнями в першому випадку Возного, в другому – Писаря. З першою появою Марусі відчуваються її риси характеру – іронічність, рішучість, кмітливість. Почувши, що писар Вернер намагається закрити українську школу, вона гостро кепкує з нього, на кожне його слово має дотепну іронічну відповідь. Разом з тим Маруся часто проявляє добросердечність. Перш за все у ставленні до свого

батька, до Івана Петровського і навіть до завжди захмелілого, але доброго Михайла Русина. Гострий розум та весела вдача і роблять Марусю Верховинку схожою на Наталку Полтавку. Згадаймо характеристику Наталки: «Золото – не дівка. Крім того, що красива, розумна, моторна і до всякого діла дотепна, – яке в неї добре серце...» Дівчата схожі не тільки характеристиками, вони й у подібних ситуаціях ведуть себе однаково. Порівняймо, як кепкувала Наталка Полтавка з недолугих залищань Возного. Метка на слово, вона геть засоромила бідолашного. Подібно поводить себе і Маруся Верховинка, сміючись із безпорадного сватання пана Вернера. У відповідальний момент вони діють однаково рішуче. Але все ж таки між ними існує суттєва відмінність. Маруся Тисовська живе і діє у зовсім інших умовах. 30-ті роки на Закарпатті – це час політичних змін, національного пробудження, створення різноманітних товариств, кооперативів, гуртків. Срібна Земля починала розвивати своє суспільно-політичне життя, в тому числі і на селі. Лідером, представником активної інтелігенції в селі була й Маруся Тисовська. Навколо неї гуртується місцева молодь. Маруся відіграє важливу роль у розвитку освіти серед односельців. На відміну від Наталки Полтавки, вона діє значно активніше і ширше. Вона знає закони і вміє їх використовувати на захист справедливості.

Близький до Марусі за духом і цілями молодий сільський кооператор Іван Петровський. Він, як і Петро з «Наталки Полтавки», за вдачею менш рішучий. У відповідальний момент не може знайти правильного рішення. «Що ж чинити?» – питає його Маруся, коли отримує листа з «освідченням» писаря, а точніше – з погрозами і шантажем. «О, ци я знаю?» – розгублено відповідає Іван. І згодом додає: «Немає ради». І все-таки, коли Маруся таємниче зникає, він проявляє активність, іде на її пошуки.

Не менш колоритний персонаж п'єси – писар Вернер. Його образ нагадує нам образ Возного. І один, і другий користуються у розмові малозрозумілим суржилом. Вернер називає це «руським літературним язиком», хоча насправді це штучна мова. Така риса характеру писаря Вернера пов'язана з тодішньою ідеологічною боротьбою з москвофільством, яке поширювалося на Закарпатті. Опорою русофілів стало «Общество им. А. Духновича», організоване в грудні 1923 року. Свого часу А. Волошин у статті «О письменном язичі подкарпатських русинов» так описував ситуацію:

«Залізло до нас нісколько фанатиков-яничаров цареславной і большевистської Росії, котрі сей час і начали свою опасну братоубійственну роботу». Наслідком цієї роботи і стали такі національні покручі, як писар Вернер, який у минулому легко міняв свою національну орієнтацію з промадярської на москвофільську. Ще одна відмітна риса писаря – його тупість, недалекглядність. Своїми діями він врешті сам собі нашкодив, давши в руки Марусі письмове підтвердження власних незаконних вчинків.

Колоритно виглядає у п'єсі і корчмар Гершко – хитрий і підступний інтриган, який вміло використовує у своїх цілях і довірливого Вернера, і неграмотних селян.

Загалом усі персонажі твору подані досить виразно й цікаво. Це стосується і сільського п'янички Михайла Русина, і навіть епізодичних персонажів. Кожний з них наділений індивідуальними рисами, легко впізнається з-поміж інших. Завдяки цим особливостям п'єса сприймається з інтересом, живо.

Як зазначалося вище, Волошин хотів донести до людей необхідність науки, освіти, моральності. Він зміг написати п'єсу – носія його ідей, у якій виразно видно, як хитрі особи обманюють менш освічених. Неосвічених селян намагаються перекопати в тому, що просвітницька діяльність на селі є злом. Прості селяни врешті вірять цій маячні, адже запевняють їх в цьому найвпливовіші люди на селі – писар і корчмар. Протистояти їм змогли тільки освічені та рішучі, в першу чергу проста сільська дівчина-українка Маруся Верховинка. Саме освіченість і патріотизм допомогли їй розбити підступні плани Вернера та Гершка.

Слід додати, що п'єса відобразила не лише просвітницьку ідею та намагання показати користь освіти, але й передала фактичні тенденції стрімкого розвитку національної освіти, характерного для початку ХХ століття в світі. Цю тенденцію спостеріг у своїй праці «Бунт мас» сучасник А. Волошина, іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гасіт. Ще один прояв людської взаємодопомоги на селі – тодішня кооперативна організація. Завдяки їй можна вирішити свої фінансові проблеми, не потрапляючи в кабалу до корчмаря.

На нашу думку, Волошин передав через п'єсу політичні та просвітницькі ідеї, які бажав донести до народу. Передав вдало і довершено, висвітливши моральні цінності так, щоб будь-яка пересічна людина могла зрозуміти всю їхню важливість і необхідність. При цьому

подані ідеї не надто перевантажують п'єсу, яка зберегла свою розважальність і захопливість. Волошин повністю витримав основні принципи такого виду сценічного мистецтва, як народний театр. Тут і справді, як писали О. Мишанич і П. Чучка, спрощено подано складні соціальні процеси на селі, але ж хіба можна цього вимагати, скажімо, від детективного жанру чи мелодрами – кожний жанр має свої вигоди і підходи.

Те, що Волошин упорався зі своїм завданням як драматург, підтверджують і відгуки про «Марусю Верховинку» сучасників. Прихильно відзначив п'єсу чеський критик Антонін Гартл у збірнику «Podkarpacka Rus». Юрій Шерегії також стверджує у своїй книзі «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року»: «...аматори самоосвітнього гуртка при хлопчачій учительській семінарії поставили в гімназійній залі в Ужгороді в режисурі Миколи Біличенка 26.05.1935 несподіванку – прем'єру п'єси Августина Волошина «Маруся Верховинка...» 06.07.1935 виставу повторено з нагоди конгресу Учительської громади в Ужгороді в міському театрі «з прекрасним успіхом...».

Августин Волошин, вводячи в контекст літератури українського Підкарпаття ідеї та героїв нового часу, виступає новатором насамперед в тому, що вибудовує колізію перемоги. Героїзація поразки, яку зустрічаємо і в творчості Волошина, поступається героїці перемог. Морально-етична та ідейна вищість утверджуються в реальних життєвих ситуаціях. Власне в цьому й вбачаємо оригінальність «Марусі Верховинки». Подібне художнє вирішення зустрічаємо згодом і в інших авторів, що дає підстави судити про життєздатність концепції Августина Волошина.

Про те, що п'єса актуальна й сьогодні, свідчить той факт, що Хустський народний театр поставив «Марусю Верховинку» на своїй сцені. Адже і сьогодні йдеться про освіту, релігійність, високу моральність на селі, викорінювання пияцтва, впровадження нових форм культурно-громадського життя, і сьогодні мали б перемагати християнські чесноти і громадянські цноти. Отже, п'єса становить інтерес не тільки для вузького кола дослідників, але й для сучасного глядача.

Важливим аспектом діяльності А. Волошина було священництво. Саме цей шлях він вибрав з самого початку свого життя. І навіть будучи зайнятим іншими, не менш важливими

справами, він не перестає приділяти належної уваги своїй основній сфері життєдіяльності. Тож не дивно, що Волошин разом з просвітницькими ідеями хотів донести до народу свої релігійні погляди. Адже коли людина розвивається духовно, то вдосконалюється й у всіх інших відношеннях. «Лиш загальнохристиянська етика, що стоїть над народами й державами, може забезпечити й нашому народові почесне місце в родині цивілізованих націй».

Цікавою в цьому контексті є опублікована в 1935 році в газеті «Свобода» стаття Августина Волошина «Наш націоналізм». У ній автор розшифровує поняття *націоналізму християнського*. Волошин переконаний, що **наш націоналізм – християнський**, він дивиться на рід людський, «як на велику родину дітей Божих, як на велику соціальну одиницю, в якій суть менші одиниці, одиниці націй, держав, країв, громад і родин. Наш націоналізм знає ширшу і вужчу координацію, знає дальшу і ближчу солідарність».

Августин Волошин був справжнім патріотом Карпатського краю, і в художніх текстах пропагував-оспілював почуття любові до батьківщини, народу, окремої людини. Але саме ідеї християнства стали провідними у більшості драматичних творів Волошина. Сюди входять як п'єса на сучасну тему «Без Бога ні до порога», так історичні драми «Князь Лаборець» та «Фабіола». Цій же ідеї присвячена п'єса «Вечір святого отця Миколая».

У п'єсі «Без Бога ні до порога» йдеться про закарпатське село 30-х років, де живуть статечні, богобоязні господарі, яких обплутує корчмар; навколо тиняються сільські п'янички. Молодь бажає жити по-новому, тягнеться до освіти, байдужі до церкви. Провідна ідея – у самій назві. Носієм цієї ідеї є Олена, дочка заможних господарів, яка вчилася в отців Василян і тепер впливає на своє оточення. Навіть брат Петро, вільнодумець, що рвався у велике місто, до освіти, випадково уникнувши автомобільної катастрофи, підпав під її вплив, став зразковим кооператором. Корчмар і сільські п'яниці посоромлені.

Окремі сторінки п'єси за художнім рівнем не поступаються «Марусі Верховинці». Побутові сцени виписані реалістично, із правдивими деталями. Є в п'єсі й гумористичні моменти, зокрема у сценах з місцевим корчмарем Іцьком. У творі добре видно, до кого автор ставиться з приязню, а до кого – байдуже чи з осудом. І все-таки окремі персонажі, які,

хоч поводитяться й несхвально, проте викликають до себе певну симпатію. До прикладу, той же таки Петро. На початку п'єси він здається непоганим хлопцем: здобуває освіту, серйозно ставиться до свого майбутнього. Але, на думку близьких, вчинив неприпустиме: проспав церковну службу. Всупереч задуму автора, постійні докори батьків та сестри викликають до хлопця тільки співчуття. Попри цікаві, живі діалоги, п'єса вміщує багато монологів і повчань на тему християнських чеснот. Ці висловлювання наводяться, як правило, не до речі, від чого художній рівень п'єси потерпає. Моралізаторство пішло тільки на шкоду творові. На жаль, п'єса «Без Бога ні до порога» не витримала ваги моралізаторських ідей і в підсумку не стала тим художнім самостійним твором, яким виявилася п'єса «Маруся Верховинка».

Християнська ідеологія стала основою і для історичних драм Волошина. У 1942 році Августин Волошин звернувся до теми, яка займає особливу сторінку в історії краю. Вона упродовж століть привертала увагу не лише істориків та письменників, була темою народних пісень та легенд. Трагічна смерть національного героя у багатьох народів ставала темою фольклору, в якому оспівано саме поразку перед лицем ворога. Згадаймо безсмертний епос французького народу – «Пісню про Роланда», чи оспіване сербами Косівське поле, зрештою «Слово про Ігорів похід». Для закарпатців таким героєм і такою сумною подією стала смерть князя Лаборця у нерівній битві з мадярськими кочівниками. Сама подія трапилася у 898 році, коли, на думку Нестора Літописця, угорські племена перейшли Карпати, де почали «воювати на живучие там волохи и словени». Виходить, підсумовують історики, що фортеці Карпатської Русі капітулювали тільки після тяжких боїв... З фортеці Унгвар відступив князь Лаборець, який, за твердженням угорського літопису «Геста Гунгарорум», був підлеглим болгарського хана Салана. Угорські війська наздогнали Лаборця у Східній Словаччині і, за переказами, стратили його на березі річки Свіржави, яка з того часу стала називатись річкою Лаборець. У народній пам'яті легендарний князь назавжди залишився великим князем. «А князь Лаборець – наш славний борець...» – говориться в історичній баладі, записаній у 1948 році на Тячівщині. На його похованні «30 попів відслужило, 30 дяків відспівало», що свідчить про глибоку шану до героя.

Цій героїчній темі присвятили повісті словацький письменник Богуслав Носак-Незабудов, Анатолій Кралицький, Василь Пачовський, Василь Гренджа-Донський, Марійка Підгірянка, Ірина Невицька, Петро Углярєнко та ін.

Роботу над історичною драмою «Князь Лаборець» А. Волошин розпочав у 1942 році. Саме перший варіант драматичного твору й увійшов у видання творів Волошина. Хоча пізніше автор ще багато працював над «Князем Лаборцем». Про завершення над остаточним варіантом він сповіщав у листі до Львівського інституту народної творчості від 6 березня 1944 року.

Драма Августина Волошина вже з перших рядків свідчить про те, що автор вирішив подивитися на події, що відбулися з князем Лаборцем, з абсолютно нової точки зору, підкреслити ту грань легендарних часів, яка в попередніх творах або не згадується зовсім, або згадується буквально одним рядком. Саме дійство за задумом Августина Волошина починається хоромою піснею «Буди ім'я Господнє». І це не випадковість: тема християнства є тут не просто супровідною до історичних подій – підготовки до війни і самої боротьби. Тема християнства тут висунута на перший план. За версією автора історичні події подаються не як боротьба слов'ян з нападниками, а як протистояння християнської і поганської моралей. Князь Лаборець відразу після богослужіння веде розмову з о. Василієм – персонажем, якого не зустрінеш у жодного з авторів-попередників. Мало того, для Лаборця дуже важливою є не стільки збройна підготовка до протистояння нападникам, скільки моральна, релігійна стійкість християнського люду проти невірників. «Оборона нашого народу вимагає від нас, щоб ми чим скорше могли розносити між народом християнську культуру, й тому я беру за свій особистий обов'язок здійснити план, щоб нам поміг Бог відбити напади половців». Коли б християнська віра, на думку князя Лаборця, поширилася серед усіх людей, було б легше обороняти свою країну. «Вони б понесли християнську освіту й до куманів, половців, відучили би їх від дикого мандрювання, й ми zostалися б без старої погрози цих войовничих диких народів».

Приналежність до або віддаленість від християнства для автора є тим моральним вододілом, який різнить персонажів кардинально. Син воеводи, стрілець Данило, який нехтує церковними обрядами, виявляється згодом тим зрадником, який разом з матір'ю (яка ще

не прийняла християнства) допомагає половцям (мадярам) проникнути в Ужгородський замок.

Цей поділ стосується не лише людей у таборі Лаборця, а й серед ворогів. Автор намагається показати співчуття до тих половців і київських русинів, які вже прийняли християнство. Саме з ними значною мірою пов'язується надія на перемогу. За словами воєводи Петра, «половців легше перемогти хрестом і плугом (тобто привчити до осілого життя), як шаблею і стрілами...». Свідчення про те, що багато половців вже прийняли християнство, додають князеві оптимізму. Можливо, саме тому найбільш драматичний момент – смерть князя Лаборця – звучить досить оптимістично. Перед смертю він попереджає кочівників: «Як пропали гунни, так пропаде й ваш народ, коли не прийме краще життя народів Європи. Скажіть вашому вождєві, що загине ваш нарід, коли не станеться християнським». А вже над убитим Лаборцем, коли інші не бачать, один з половців промовляє «Отче наш...». Тобто, автор стверджує: князь Лаборець здобуває моральну й історичну перемогу. Сама по собі ідея звучить свіжо й несподівано, порівняно з попередніми інтерпретаціями легендарних подій.

Однак тільки наявність ідеї не є достатньою, щоб твір був цікавим, щоб сприймався читачем, а згодом і глядачем. На жаль, приналежність до християнства або до поганства виявляється єдиною рисою, яка відрізняє персонажів. Жодних реплік, жодних діалогів не вдається знайти у п'єсі, які б характеризували індивідуальні риси героїв. Їхня поведінка, їхня реакція на ті чи інші події виглядають непереконливими і поверховими. Наприклад, малопереконливою є втеча дочки князя Лаборця Віри, яка закохалася у Данила. У всіх сценах вона покірпа своїм батькам, її заперечення м'які й шанобливі. Проте в очах батьків це – непоко́ра. Та й зрештою всі персонажі розмовляють однаковою – трафаретною – мовою, ніби один і той самий.

Показовим є лист за підписом керівника кабінету театрального мистецтва Львівського інституту народної творчості Й. Горняткевича та директора інституту О. Сапруна, які толерантно й шанобливо оцінили п'єсу, хоч і досить критично висловили свої побажання авторові. Це по суті – фахова рецензія, більшість зауважень (щодо мовних особливостей, затягування дії, розлогих моралізаторських монологів і

т. д.) можна віднести до ще однієї п'єси Августина Волошина на історичну тему «Фабіола».

Ще в 1913 році А. Волошин написав повість «Фабіола» – переказ оповідання англійського письменника Ніколая Віземана. Книжка планувалася для народного читання і користувалася великою популярністю. Свого часу вона була навіть інсценізована.

У 1942 році А. Волошин переробив повість на п'єсу про переслідування ранніх християн, їхні страждання за віру. Події відбуваються за часів раннього християнства в Римі, коли ще ця релігія не набула широкого розвитку. Перед читачем постає життя тодішніх християн, вірників пригноблюють, переслідують, позбавляють будь-яких прав, катують, убивають. Звичайно, це за задумом, залишає по собі важке, гнітюче враження. Водночас дивує байдужість людей до проблем християнства, ненависть до людей цієї віри. Мабуть, саме це хотів передати А. Волошин у «Фабіолі» – показати, наскільки людина може бути жорстокою, якщо в неї відсутні певні моральні й духовні принципи. У п'єсі протистоять дві сили – гуманне християнство і варварське язичництво. Останнє перемагає, але тільки фізично, тому що морально християни були вищими за своїх ворогів. Вони вірили, що смерть – це початок нового життя, і тому навіть не чинили опору. Давньогрецький письменник Лукіан про ранніх християн писав: «Адже ці нещасні уявили собі, що вони стануть безсмертними і житимуть вічно...». Головна героїня Фабіола належить до тих людей, які ще не визначилися щодо своїх життєвих і моральних принципів. Спочатку вона описана суворою аристократкою, яка не терпить непослуху та спротиву і ставиться до рабів зверхньо. Навіть не думає підносити їх до свого рівня, як це робить молодша сестра. Але після тривалих розмов з християнами, після смерті Агати, а також після катувань коханого (відомого в історії християнства воєначальника Севастіяна) вона розуміє, що всі ці жертви не є даремними.

Останні дві п'єси написані після безневних подій в Карпатській Україні 1939 року. Обидві вони є героїко-трагічними за суттю – мужньо гине князь Лаборець у боротьбі з половцями, жертвенна смерть Агати і Сири за християнську віру. Без сумніву, це – явна проєкція на поразку карпатоукраїнської держави, з врахуванням як досвіду боротьби, так і досвіду втрат. Але це – і показ величчя трагедії, свідомої жертви во ім'я Господне і рідного народу.

Це – творення переможеного, проте оптимістично-оспіваного надалі позитивного героя, який без вагань віддає найдорожче великому чину, бо ж знає, що «вмерла благородна душа для вічного життя. Вже досягла бажаного нею світла, покою і щастя...». Тож хоч драматичні твори А. Волошина хибують дидактизмом, важким сюжетом й художньо слабкі для сценічної постановки, історико-літературне значення їх незаперечне. І, зрозуміло, саме в ньому і є їхня цінність.

Найбільш вдалим твором на релігійну тему, мабуть, можна назвати невеличку дитячу п'єсу «Вечір святого отця Миколая», де автор обіграв ситуацію зі злодієм, якого маленька дівчина прийняла за святого Миколая, що приводить врешті героя до морального вдосконалення і каяття. Невеликий обсяг, оригінальний конфлікт, а відповідно – жвавий сюжет, колоритність образів роблять п'єсу цікавою і лег-

кою у сприйнятті й постановці.

Безперечно, рівень літературного таланту завжди визначається за кращими творами письменника. У розмові про Волошина-драматурга таким твором є п'єса «Маруся Верховинка», в якій він майстерно відобразив життя закарпатського села, сільської інтелігенції. Інші його драматичні твори є рефлексією на час: написані зі злоби і на потребу доби, щоб задовільнити естетичні потреби закарпатського читача (глядача), щоб виховати його у відданості батьківщині, у бажанні служити во ім'я її і Бога, щоб допомогти рідному народу самоствердитися, самоудосконалитися, самоусвідомитися, бо ж до цього кликав його обов'язок і переконання. Зробив він це цікаво, талановито, актуально. Немає сумніву, що до літературної творчості Волошина наші сучасники ще повернуться. Кращі його твори повинні зайняти достойне місце в історії закарпатської літератури.

КОРОТКІ ПОВІДОМЛЕННЯ

ПРОГОЛОШЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ПОСТАТЬ А.ВОЛОШИНА В КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 10 КЛАСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Шимон Ю.Ю.

Молоде покоління закарпатців, зокрема учнівська молодь, дуже мало знало свою історію. Особливо це стосується однієї зі славних сторінок нашого краю – Карпатської України 1938-1939 років. Причин з цього приводу багато, але основна та, що вчителі, які навчають і виховують сьогодні учнівську молодь, навіть не знайомилися у свій час з цією героїчною сторінкою нашого краю. Радянська влада у Закарпатті замовчувала саме існування Карпатської України, переслідувала творців Карпатської України: А.Волошин, Д.Климпуш, С.Клочурак, М.Долинай, Ю.Превузнник, які стали в'язнями радянських ГУЛАГів. Частина активних учасників будівництва Карпато-Української держави змушена була емігрувати за кордон. Усі вони вважалися українськими буржуазними націоналістами, запеклими ворогами радянської влади.

Насправді це були будителі Закарпаття у ХХ столітті, провідники національного відродження у нашому краї. На той час саме вчительство було тією силою, яка впливала на свідомість учнів, виховувала їх патріотами свого краю. Не дивно, що під час трагічних подій у березні 1939 року саме молодь піднялася на захист Карпатської України. Ці героїчні дні описані в книгах П.Стерчо «Карпато-Українська держава» (Львів, 1994, с. 253-255) та «Карпатська Січ» (Ужгород, 1996, с. 236-246).

Зі сторінок книги П.Стерча «Карпато-Українська держава» учні з допомогою вчителів дізнаватимуться про наслідки виборів до Сойму Карпатської України, познайомляться з прізвищами послів, обраних до сойму Карпатської України. Книга «Карпатська Січ» присвячена січовикам, які загинули за Карпато-Українську державу.

Вчителям рекомендуємо використати під

час навчання учнів такі монографії:

В.Шандор. Карпатська Україна 1938-1939 рр. Спомини, Т. I. – Ужгород, 1996;

С.Росоха. Сойм Карпатської України. – Львів, 1991;

Ю.Химинець. Тернистий шлях до України. – Ужгород, 1996;

В.Боднар, М.Вегеш. Карпатська Україна в міжнародних відносинах 1938-1939 рр. – Ужгород, 1997;

М.Вегеш. Карпатська Україна 1938-1939 років у загальноєвропейському історичному контексті. – Ужгород, 1997;

М.Вегеш, М.Токар, М.Басараб. Карпатська Україна у контексті українського державотворення. – Ужгород, 2009;

М.Вегеш, М.Токар Карпатська Україна на шляху державотворення – Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009;

С.Федака. Карпатський кросворд. – Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009.

Крім цих матеріалів, учитель може використовувати газетні статті, які друкуються на сторінках обласної преси. Зокрема рекомендуємо використати газетні статті професорів В.Худанича, І.Гранчака, М.Болдижара, М.Вегеша, С.Федаки тощо.

Під час вивчення даної проблеми вчителі повинні наголошувати, що Карпатська Україна 1938-1939 років була закономірністю і наслідком тієї боротьби, яку вели закарпатці в міжвоєнний період. Створення Карпатської України – це початок відродження Української держави, один з етапів українського державотворення. Перший етап – це 1917-1920 роки – існування УНР, а другий етап – це Карпатська Україна 1938-1939 років. Таким чином, Карпатська Україна була прологом відродження Української держави 1991 року.

Карпатську Україну слід розглядати у тісно-

му зв'язку з загальною політичною кризою у Центральній Європі напередодні Другої світової війни, оскільки утворення Карпато-Української держави залежала від двох факторів – внутрішнього і зовнішнього. Чехословацька Республіка, яка зобов'язана була надати Закарпаттю автономію згідно з сен-Жерменським мирним Договором, протягом двадцяти міжвоєнних років не давала її. Тому утворення автономного уряду Закарпаття у жовтні 1938 року було вимушеним кроком, але все ж конституційним.

Найбільш складним є пояснення назви краю. Згідно з Чехословацькою конституцією, від лютого 1920 року наш край мав назву «Підкарпатська Русь». Керівництво ЧСР вважало, що назву краю має визначити сойм Підкарпатської Русі, але такий не був скликаний, хоча в офіційному документі – Генеральному Статуті (1919) було обіцяно обрати і скликати засідання сойму протягом дев'яноста днів. Тому у 1938 році уряд Карпатської України своїм Декретом поряд з назвою «Підкарпатська Русь» ввів і нову назву «Карпатська Україна», здійснивши 12 лютого 1939 року вибори до сойму Карпатської України.

У даній темі вважаємо доцільним виокремити кілька аспектів, які торкаються зазначених вище проблемних питань:

- розгортання березневих подій 1939 р. та тих, що передували їм (встановлення автономного уряду, виборів до Сойму), їхня реальна оцінка;
- реальне міжнародне становище новоствореної держави, ставлення до неї української та європейської громадськості;
- роль особистості (А. Волошина) у розбудові держави та намаганні уберегти суверенітет;
- значення існування Карпатської України у воєнно-політичній історії Європи та українській державницькій ідеї;
- внесок вітчизняних та зарубіжних вчених до наукового доробку з теми.

Отже, спроба дати відповіді на зазначені вище проблемні питання дає можливість заповнити суттєву прогалину в історії України та Східної Європи, дозволяє по-новому підійти до розв'язання низки проблем вітчизняної історії та історії міжнародних відносин 1938-1939 рр.

Найкращу оцінку подій 1938-1939 років дав на засіданні сойму Карпатської України М.Брацайко. Звертаючись до послів сойму, він сказав: «По тисячолітній неволі наша земля стає вільною, незалежною та проголошує перед усім світом, що вона була, є і хоче бути українською. І коли б навіть нашій молодій державі не суджено було довго жити, то наш край залишиться вже назав-

жди українським, бо немає такої сили, яка могла б знищити душу, сильну волю нашого українського народу» (Сойм Карпатської України, с. 78).

Сьогодні уже є значна історіографія Карпатської України. Ще до падіння Карпатської України у Львові вийшла вагома наукова праця «Карпатська Україна: історія-географія-культура». Її авторами є десять докторів наук. Серед них такі знаменитості: В.Кубійович, С.Пастернак, І.Федів, М.Андрусак, В.Сімович, В.Пеленський та І.Гуриця. У цій монографії дана конкретна, досить повна, а найголовніше – об'єктивна картина держави, яка на зламі 1938-1939 років народжувалася в серці Європи. Монографію видано у лютому 1939 року.

Продовженням цієї монографії є збірник статей «Карпатська Україна в боротьбі», який вийшов 1939 року у Відні. Авторами статей є безпосередні учасники історичних подій в Закарпатті у 1938-1939 роках. Кожна зі статей збірника має безпосереднє відношення до героїчних подій 1939 року.

У 1939 році вийшла книга німецькою мовою Акцеля Шмідта «Україна. Країна майбутнього». Німецький читач одержав книжку правдиву не тільки про Карпатську Україну, але і про Україну взагалі. Поява цієї книги мала велике значення, оскільки вона висвітлювала з іншого боку багатовікову історію України, в тому числі Закарпаття.

У 1939 році з'явилася брошура англійського кореспондента в Хусті, який знав стан справ автономного Закарпаття. Він був присутнім і на соймі, де було проголошено незалежність Карпато-Української держави.

Серед учасників будівництва Карпато-Української держави цінною є праця П.Стерча «Карпато-Українська Держава», яка вийшла в Торонто у 1965 році.

Заслуговує на увагу і «Щоденник» В.Гренджі-Донського, вміщений у VIII томі його творів. Щоденник починається з перших днів надання Закарпаттю автономії і завершується серпнем 1939 року. Автор дає характеристику майже усім політичним і військовим діячам Карпатської України.

Важливою є і праця голови сойму Карпатської України А.Штефана «Августин Волошин», у якій автор подає Волошина як священика, педагога і політика.

Вартими уваги є і праці безпосередніх творців Карпатської України, перших дипломатичних представників – Ю.Химинця та В.Шандора.

З нинішніх дослідників найповніший аналіз подій 1938-1939 років дає М.Вегеш, який присвятив цим подіям кілька монографій.

РОЛЬ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А. ВОЛОШИНА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ ЗАКАРПАТТЯ

Рацюк О.І.

Розвиток шкільництва на Закарпатті на початку ХХ століття зумовлювався соціально-історичними обставинами – перебуванням краю у складі Австро-Угорської монархії, посиленням денационалізаторської політики на території краю. У зв'язку з цілеспрямованою мадяризацією закривалися національні школи, натомість відкривалися школи з угорською мовою навчання, значна увага приділялася вивченню культурних надбань угорського народу. Проте завдяки діяльності місцевих освітян та інтелігенції з України та Росії закарпатське населення знайомилося із культурними набутками слов'янських народів та прилучалося до здобутків західноєвропейської культури, що стало важливою передумовою утвердження національної самосвідомості закарпатців, збереження їхньої самобутньої культури та культурного росту. Частина закарпатської молоді здобувала освіту в Галичині, Словаччині, Пешті, Відні. Ці молоді інтелігенти ставали ідейними провідниками закарпатського населення, відстоювали його національні права, пропагували у краї ідеї світової культури [3].

Отож, передові культурно-освітні діячі Закарпаття 1919-1939 років не відривали долю свого краю від долі всього українського народу і робили все можливе для зближення українців з обох боків Карпат.

Активним борцем проти політики мадяризації був Августин Волошин, що виступав за збереження народної школи. Прогресивні діячі краю на чолі з А. Волошином попри всю свою боротьбу проти мадяризації русинів не могли подолати силу наступу угорських шовіністів і змушені були змиритися з викладанням угорською мовою аби тільки зберегти школу для народу, що була єдиним джерелом знань для населення [4]. З ініціативи А. Волошина видавалися книжки для русинських шкіл з угорською мовою навчання. Він особисто перекладав на угорську мову церковну літературу і робив усе можливе, щоб народ міг здобувати освіту.

Великі надії щодо успішного розв'язання національної проблеми українські педагоги по-

в'язували саме з освітою. «В мене є надія, що коли народ шляхом просвіти встане від глибокого сну, піднесеться до кращого матеріального життя і в такий спосіб забезпечить собі краще майбутнє», – писав А.Волошин [1].

У 1916 році А. Волошин очолив Ужгородську учительську семінарію і особисто дбав про поповнення педагогічного колективу кваліфікованими кадрами. Підготовка патріотично налаштованого учительства була необхідним чинником для становлення народної освіти краю.

У 1919 році Закарпаття як Підкарпатську Русь приєднано до Чехословацької Республіки, що дало якісно новий поштовх для розвитку освіти і культури багатонаціонального населення краю.

Відповідно до Основного закону Чехословацької Республіки, якщо в громаді нараховувалося більше 40 дітей школоповинного віку, при відсутності загальної школи з рідною мовою викладання, дозволялося відкривати народні школи. (Закон з 3.IV.1919 ч. 189. зб. з. і р.). У приватних школах учні вільно спілкувалися і навчалися рідною мовою. Проте в усіх урядових інституціях та державних установах населення було зобов'язане користуватися офіційною державною чеською мовою. У решті суспільних відносин громадян Чехословацької Республіки (приватних, торговельних, релігійних) та у публікаціях панувала повна свобода у використанні тієї чи іншої мови. [4].

У рамках мовного закону у тій місцевості, де компактно проживає місцеве населення, а не чеське, діти у школах мали можливість навчатися рідною мовою, але при цьому вивчення чеської мови було обов'язковим.

А. Волошин палко виступав проти офіційного впровадження чеської мови та чеських шкіл на території Підкарпатської Русі.

Щоб вирішити питання з браком педагогічних кадрів правлячий уряд почав запрошувати на роботу фахівців з України, Росії та Чехії. Але, попри свою мету, такі дії уряду спричинили суперечки на тлі ідеологічних цінностей між українофілами, русофілами та русинофілами, а це в свою чергу мало негативний вплив на навчально-виховний процес.

Суперечки між закарпатською інтелігенцією, спричинені мовним питанням, перешкоджали поширенню національної ідеї. Звичайно вся ця політика була штучно створеною, щоб розділити місцеву інтелігенцію на ворожі табори, що представляли українську та російську орієнтацію. Викладання у школах велося різними мовами, що створювало справжній безлад у шкільництві і проблеми з підручниками зоставалися такими ж невирішеними і відповідно породжували в свою чергу проблеми низького рівня знань учнів. [2].

Саме на плечі закарпатських учителів лягло завдання національного виховання української молоді.

У 1936 р. на Підкарпатській Русі діяло 769 народних шкіл, серед них з українською (руською) мовою навчання – 465, з чеською – 158, з угорською – 118, з німецькою – 17, з румунською – 4, з єврейською – 7. Крім руських (українських) шкіл будувалися й школи для дітей інших національностей. Кількість шкіл з угорською мовою навчання зросла з 85 в 1920 р. до 117 в 1938 р. З німецькою мовою навчання в 1938 р. було 24 школи, з румунською – 4, з єврейською – 7 та ін. У десятках шкіл навчання проходило паралельно кількома мовами [2].

Отже суспільно-політичні та культурно-освітні умови 1919-1939 рр. у Закарпатті сприяли значному поступу освіти та шкільництва. У культурному житті Підкарпатської Русі значну роль відіграла освіта. Першочергову увагу Августин Волошин як педагог і культурно-освітній діяч приділяв утвердженню української ідеї через запровадження в школах рідної мови та здійснення навчально-виховного процесу на основі національних підручників.

Отже суспільно-політичні та культурно-освітні умови 1919-1939 рр. у Закарпатті сприяли значному поступу освіти та шкільництва. У культурному житті Підкарпатської Русі значну роль відіграла освіта. Першочергову увагу Августин Волошин як педагог і культурно-освітній діяч приділяв утвердженню української ідеї через запровадження в школах рідної мови та здійснення навчально-виховного процесу на основі національних підручників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин А. Педагогіка і дидактика (На правах рукопису). – Ужгород, 1935. – 79 с.
2. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1949 рр.). – Ужгород: Патент, 1994. – 296 с.
3. Маляр Л.В. Вивчення творчості класиків української і зарубіжної літератури у школах Закарпаття (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.): Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. – Ужгород, 2004. – 216 с.
4. Розлуцька Г. Ідеї полікультурності у змісті підручників з громадянознавства (1919 – 1939 рр.) // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. праць. – Слов'янськ: Вид. центр СДПІ, 2004. – Вип. ХІІ. – С. 68 – 73.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Кас'яненко О.М.

Прискорення соціально-економічних процесів у період кінця ХІХ – початку ХХ століття, розвиток науки, піднесення громадської свідомості в суспільстві, нові інтелектуальні вимоги актуалізували проблеми навчання та виховання. Особливо це стосувалося народів, які тривалий час перебували в складі великих імперій, зазнавали утиску та потребували духовного, культурного й освітнього розвитку. Провідні українські просвітники Х.Алчевська, Б.Грінченко, М.Драгоманов, О.Духнович, П.Куліш, І.Франко почали широко обстоювати ідею народної освіти. Долучився до цієї роботи український політичний, культурний, релігійний діяч Закарпаття, греко-ка-

толицький священик Августин Іванович Волошин.

Розбудова сучасної системи освіти неможлива без ґрунтовного аналізу педагогічної спадщини кращих представників української освіти. Педагогічний доробок Августина Волошина доводить, що багато його ідей можуть бути зреалізовані й сьогодні, оскільки не втратили своєї значущості та новизни. Дидактичні погляди Августина Волошина формувалися в період перших років викладацької діяльності в навчальних закладах та активної суспільно-політичної роботи, коли визначилося коло його наукових та громадських інтересів.

Однією з провідних ідей А.Волошина була організація національної школи. Прогресивність поглядів ученого полягала в тому, що

він обстоював розвиток мов національних меншин, прагнув до забезпечення навчання доступними і зрозумілими посібниками, максимально використовував фольклорний матеріал, вказуючи на його розвивальні та виховні можливості. Просвітник доводив, що необхідно викреслити формалізм і рутину зі шкільного навчання, був прихильником широкого застосування таких методів і форм викладання, які б розвивали дітей, збагачували їх реальними знаннями і формували моральні якості.

Відомі погляди Августина Волошина на роль сім'ї у процесі виховання дитини. Він був переконаний, що батьки стають міцною основою для розвитку світогляду, моральних якостей, переконань, ідеалів. Разом з дружиною Іриною Петрик педагог відкрив дитячий сиротинець, де виховувалися 22 дитини. Діти жили у великому двоповерховому будинку, який для цих потреб купив отець Августин. Вони були забезпечені харчуванням, гарним одягом, навчанням, вихованням та розвитком творчих здібностей. Існував цілий домашній оркестр, танцювальна група і хор. На сучасному етапі такий досвід важливий для будинків сімейного

типу, що відкриваються в Україні.

Державний стандарт початкової загальної освіти одним з провідних завдань проголошує формування самостійного, вдумливого читача. Ще на початку ХХ століття А.Волошин закликав до відкриття читалень, створення осередку бібліотек, оскільки розумів, що справа народної освіти багато в чому залежить від того, наскільки пересічний українець забезпечений книгою і має до неї доступ. Він сам був автором понад 40 підручників з різних дисциплін, займався видавничою та редакторською діяльністю, збирав дидактичні матеріали для букварів і читанок для молоді.

Не втрачають своєї актуальності ідеї А. Волошина щодо ролі вчителя в процесі становлення особистості дитини, необхідності організації громадських товариств, що опікуються станом освіти в громадянському суспільстві, практики соціального виховання молоді.

Таким чином, провідні педагогічні ідеї Августина Івановича Волошина можуть бути реалізовані в умовах сучасної України, оскільки є співзвучними тенденціям розвитку національної освіти.

ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СЕРЕДОВИЩА КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У СПАДЩИНІ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

Попович О.

Модернізація системи професійної освіти нормативними документами спрямовується на забезпечення розвитку і соціалізації дітей і молоді, виховання особистості, здатної орієнтуватися в реаліях і перспективах довкілля, здатної до успішної самореалізації. Згідно з Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» актуальним є проблема підготовки вихователя нового покоління, здатного до організації конструктивної діяльності власної і дітей.

Як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти України [2, с. 6], життєво компетентний дошкільник поводить самостійно і конструктивно в різних соціальних і життєвих ситуаціях. Для розвитку умінь конструктивної діяльності важливим є забезпечення розвитку дитини в реальному освітньо-розвивальному

середовищі вихователю слід якомога частіше залучати дітей до конструктивної діяльності, долучати їх до планування дій, операцій, вибору способу досягнення чітко визначеної мети.

Вирішенню питань удосконалення професійної діяльності педагогів присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (А.Алексюк, Г.Ардамиров, Є.Барбін, С.Гончаренко, О.Мороз, Н.Ничкало, Г.Ковальчук. У контексті науково-педагогічної спадщини Августина Волошина питання професійної підготовки педагогів досліджували М. Баяновська, М. Барна, М. Болдижар, В. Гомоннай, О. Мишанич, В. Луговий та інші. Певною мірою цей аспект висвітлено у книзі В. Гомоннай «Антологія педагогічної думки Закарпаття (ХІХ – ХХ ст.)», монографічних дослідженнях В. Росула, М. Талапанича.

Метою даної публікації визначено огляд вне-

ску А. Волошина в розробку питань підготовки майбутніх педагогів до організації конструктивної діяльності дітей.

Як відомо, А. Волошин розпочав педагогічну роботу в Ужгородській учительській семінарії. У 1900-1917 рр. він був звичайним професором семінарії, а з 1917 і до 1938 р. став її директором. Протягом довгих років педагогічної праці в семінарії А. Волошин викладав фізику, математику, граматику, стилістику, педагогіку, дидактику, логіку, психологію, методику, педагогічну психологію та ін. З усіх цих предметів написав підручники і став провідним ученим-педагогом краю [1].

Уся його різнобічна діяльність була спрямована на благо свого народу, і завдяки їй А. Волошин здобув великий авторитет в народі. Всенародна любов закарпатців до А. Волошина проявилася в тому, що його називали Батьком.

Для сьогодення актуальним видається бачення А. Волошином необхідності практично спрямованої системи підготовки педагогів, вихователів. Сам він уважав за доцільне створювати освітнє середовище, в якому майбутні педагоги набувають первинного досвіду організації різних видів діяльності дітей, у тому числі – конструктивної.

Таке середовище складається з певних куточків-осередків, які стимулюють формування конструктивних умінь і саморозвиток. Фахівцям з дошкільної освіти слід уважно ставитися до планування таких осередків. Невеликі за розміром, вони дають можливість дітям грати невеликими підгрупами, вільно спілкуватися з педагогом.

Освітнє середовище групи, за К. Крутій (сучасний дослідник проблеми створення розвивального середовища), передбачає єдність осередків: пізнавального, художньо-перетворювального, фізкультурно-оздоровчого, комунікативного та емоційно-рефлексивного [3].

Саме у єдності цих основних компонентів освітнє середовище буде основою для розвитку умінь конструктивної діяльності у дітей дошкільного віку, що є важливим підґрунтям формування у них життєвої компетентності.

Найбільш продуктивним для збагачення дітей дошкільного віку елементарними уявленнями про конструктивну діяльність є пізнавальний осередок освітнього середовища. До нього належить: правильна позитивна мотивація, навчально-розвивальна діяльність педагога та власне конструктивна діяльність дошкільників.

Проведене дослідження засвідчило про те, що ці ідеї мали місце в педагогічних міркуваннях А. Волошина. Він за покликанням був організатором освітян. Його досягнення на ниві підготовки педагогічних кадрів мають ознаки конструктивізму, опори на національний досвід.

Для системної організації підготовки майбутніх педагогів А. Волошин долучився до створення у 1929 р. «Учительської громади», яка об'єднала усе національно свідоме учительство закарпатського краю. Під час роботи конгресів, видання фахових журналів «Учительський голос», «Наша школа» багато уваги приділено питанням створення освітнього середовища, культурних осередків, в яких би спілкувалися українською мовою, проводилися пізнавальні заняття, здійснювалася конструктивна діяльність.

Отже, стислий огляд внеску А. Волошина в розробку проблем підготовки майбутніх вихователів до організації конструктивної діяльності дошкільників свідчить про те, що освітянин стояв на позиціях практичної педагогічної підготовки, багато уваги приділяв обміну педагогічним досвідом педагогів з молодими фахівцями щодо організації освітнього середовища, в якому діти набували умінь конструктивної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Августин Волошин. Вибрані твори / Волошин Августин / Вст. стаття О. Мишанича [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh.htm>
2. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]: Режим доступу: mon.gov.ua/images/files/kollegiy/kollegiy5.doc
3. Освітня програма «Дитина в дошкільні роки» / Наук. кер. проф. Крутій К. Л. – Запоріжжя, 2010. – 46 с.

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М.І.ТОМЧАНІЯ

ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА ТОМЧАНІЯ У КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРИ ЗАКАРПАТТЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Ходанич П.М.

Відзначення 100-ліття з дня народження визначного закарпатського українського письменника Михайла Томчания стало чудовою нагодою вкотре замислитися над проблемами нашого духовного становлення, подумати про місце закарпатських українців у національному розвої України.

Михайло Іванович Томчаний належить до другого покоління закарпатських письменників ХХ ст. Він народився 16 липня 1914 року в селі Горяни (нині – мікрорайон Ужгорода) в хліборобській родині. Це був час панування на нашій землі Австро-Угорщини, переддень Першої світової війни. Загалом, йому випало пережити дві світові війни, бути громадянином кількох держав, залишаючись на своїй рідній землі. Біографія письменника – це біографія типового закарпатця, у ній віддзеркалилася непроста доля нашого краю, процеси національного самоусвідомлення закарпатського русина-українця і його активної життєвої позиції. 19 січня 1975 р. М.Томчаний відійшов у вічність.

Все творче життя письменника пройшло в Ужгороді. Він шукав майбутніх героїв серед своєї родини, корінних ужгородців і його нових мешканців, які приїхали у пошуках щастя з Верховини. Він любив поїздки в гірські села, де знаходив цікавих людей, довідувався про життєві історії, які перетворював у літературні сюжети. Прислухався до живої мови, народних висловів, переказів і оповідок, що допомогло йому стати одним із вишуканих стилістів, виробити «томчаниївський стиль».

Михайло Томчаний прийшов у велику літературу в повоєнний час. Відчуваючи постійний тиск з боку компартійної ідеології, вже в перших оповіданнях мусить шукати своєрідну езопівську мову (часто правда життя і правда літератури

не відповідають реаліям). Так, в оповіданні «Готель Солома» письменник виводить образи митців – двох скульпторів. Один виконує державні замовлення, ліпить портрети багатіїв, нехтує прагненням талановитої дитини навчитися мистецтву пластики, а другий у той же час «зобразив в образі матері Радянську Україну, а в дитині – наше Закарпаття, яке проситься до своєї матері». Події відбуваються в час угорської окупації. Зрозуміло, що письменник мав на увазі зображення скульптором образу Карпатської України, але ця тема як у часи гортіївської окупації, так і в радянський час була під забороною.

Заради об'єктивної оцінки творчого доробку Михайла Томчания можемо виділити наступні періоди творчості письменника:

I. Сталінський період (1945 - 1956 рр.) У цей час виходять книги «Шовкова трава» (1950), «Закарпатські оповідання» і «Наша сім'я» (1953), «Оповідання» (1955), книга оповідань для дітей «Скарби» (1954).

II. Період Хрущовської відлиги (1956 - 1964), час переосмислення ідей тоталітаризму, засудження культу Сталіна, який увійшов у нашу історію як «епоха шістдесятників». Саме в цей час закарпатські письменники створюють романи, які стали окрасою всієї української літератури: «Повінь» Ф.Потушняка, «Птахи полишають гнізда» І.Чендея, «Верховинці» Ю.Мейгеша і «Жменяки» М.Томчания. А закарпатська поезія позначилася іменами В.Вовчка, П.Скунця, С.Жупанина. На хвилі політичного потепління у Спілку письменників нарешті приймають представників першого покоління закарпатських літераторів О.Маркуша, Л.Дем'яна.

Для М.Томчания це час найбільшого творчого злету. Його твори виходять не тільки в Ужгороді, але й у Києві, Москві, їх перекладають на литовську, угорську мови. Виходять книги письменника «Терезка» (1957), «Двоє щасливих»

(1958), «Готель Солома» (1960), «На кордоні» і «Троянда» (1964), книга оповідань для дітей «Школа під дубом» (1958). І вершинний твір письменника – роман «Жменяки» (1964).

III. Брежнєвський період творчості (1964 – і до смерті письменника – 19 січня 1975 р.). Цей період відомий як «період застою», історики називають його періодом неосталінізму. У літературі він позначився поверненням до жорсткої цензури, нав'язуванням письменникам тем боротьби з так званим «буржуазним націоналізмом», релігією, жорстким засудженням декласових елементів (хуліганів, п'яниць, здирників, любителів добробуту тощо), пропагується модель «безконфліктності» в літературі. У цей час М.Томчаний продовжує роботу над трилогією «Жменяки». Виходять друга і третя її частини: роман «Тихе містечко» (1969) і «Брати» (1972), а також збірка оповідань та повістей «Скрипка – його молодість» (1968).

Популярний у літературознавстві біографічний метод вивчення творчості письменника дозволяє нам розкрити сутнісні складові творчої роботи письменника, як-от: вибір тематики творів, жанрів, героїв, соціальні та політичні орієнтири, удосконалення естетичного досвіду, резонансність творчості письменника у загальноукраїнському літературному просторі та закордонні.

Раннє дитинство М.Томчання припало на часи Австро-Угорщини і Першої світової війни. Війна сприймалася дитиною як власне горе, врізалася у пам'ять постатями живих її учасників, усвідомлювалася, як найбільше зло. Щастя людини – в мирі, праці на рідній землі. Війна однаково нещадна незалежно від віку людини, національності чи віросповідання. Письменник свідомо уникає описів жахиття війни, у нього нема героїзації військових подвигів, але відгомін війни присутній на сторінках його книг, відлунюється у долях героїв. Недарма роман «Жменяки» починається з епізоду весняної оранки, поруч орють свої ниви вояки Першої світової війни русин Іван Жменяк і єврей Дувид, після жорстоких боїв вони проти всякого насилля, тому з презирством ставляться до Бодора, який через ревність убив свого ровесника.

1919 р. Закарпаття (Підкарпатська Русь) стає частиною новоствореної на руїнах Австро-Угорщини Чехословаччини. Закінчився час суцільної мадяризації, і майбутній письменник в рідному селі вже материнською мовою вивчає напам'ять твори О.Духновича, Т. Шевченка, Марійки Підгірянки. Здібного хлопчика бать-

ко віддає в науку до Ужгородської горожанської школи, де він захоплюється творами І.Франка, М.Коцюбинського, І.Нечуя-Левицького, М.Гоголя, через них відкриває собі Україну в її культурі та історії. Чехословаччина надає особливої уваги освіті, на Закарпатті створено кілька гімназій, фахових шкіл, здібна молодь захоплюється до навчання. «В школах і гімназіях зростає нове покоління, яке змінить цей край», – писав свідок цього часу чеський письменник Іван Ольбрахт. До цього покоління належав і Михайло Томчаний. 1932 р. він стає студентом Мукачівської торговельної академії. Очолював навчальний заклад один з провідників українства Авг. Штефан, викладачі сприяли духовному та патріотичному становленню майбутніх економістів, банкірів, торгових працівників. Під їхнім благодатним впливом Михайло багато читає, пробує сили в поезії та прозі. 1934 р. в учнівському альманасі «Тиса» Михайло Томчаний вперше публікує оповідання «Сліпий».

У 1920-1930-х роках літературне життя в Підкарпатській Русі (офіційна назва краю) характерне об'єднанням творчих сил довкола редакцій газет, журналів і видавництв. Поезії, новели, оповідання, етюди, памфлети, гуморески друкують газети «Народ», «Українське слово», журнали «Наш рідний край», «Підкарпатська Русь», «Наша земля», «Пчілка». Загалом у краї в період 1919-1939 рр. у різний час виходило 75 газет і 42 журнали. Редакції намагаються залучити до співпраці літературно обдаровану молодь. Виходять перші книжки оповідань Луки Дем'яна, Олександра Маркуша, Ірини Невицької, поезії Василя Гренджі-Донського, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Миколаї Божук. Значний вплив на літературне життя краю мали письменники-емігранти В.Пачовський, В.Бірчак, С.Черкасенко, Марійка Підгірянки.

18 травня 1930 року створено Товариство українських письменників та журналістів Підкарпатської Русі. Завдяки цьому видано низку книжок, «Альманах підкарпатських українських письменників» (Севлюш, 1936), де серед творів уже знаних Л.Дем'яна, О.Маркуша, І.Невицької, А.Ворона, Д.Поповича представлено і твори молодих – М.Томчання, П.Міговка, Ю.Станинця, В.Феніча. Наприкінці 1930 р. виходять і книги поезії молодих літераторів Зореслава, М.Рошка, А.Патруса-Карпатського.

Кінець 1930-х рр. – тривожний час: у Німеччині до влади приходить Гітлер і над Європою зависає лихоліття фашизму. У 1936 р. Михайло Томчаний закінчує торгіву академію і його при-

зивають до війська. Починається вишкіл молодого офіцера. Про перо доводиться надовго забути. В результаті Мюнхенської згоди у жовтні 1938 р. Німеччина окупує Судетську область Чехословаччини, а Угорщина відшматовує від Підкарпатської Русі родючі рівнини й міста Ужгород, Мукачево і Берегово. Рідне село письменника – Горяни – опиняється у складі Карпатської України. Поручик чехословацької армії Михайло Томчаній був серед тих поодиноких офіцерів, які виступили на її захист у криваві дні березня 1939 р.

Після падіння Карпатської України Угорщина починає інтенсивну мадяризацію освіченої молоді, в угорські школи та університети набирають здібних дітей (як приклад – письменники Ю.Керекеш, Й.Архій, К.Галас, Ю.Шкробинець). Михайла Томчанія так само посилають в угорську глибинку поштовим службовцем. Його спостереження за життям в угорських містечках часів гортіївського режиму Сольноку та Куньсаллоші згодом стане матеріалом для роману «Тихе містечко» та низки оповідань.

В угорських пустах знайшов письменник і свою долю – дружину Гізелу. Він міг спокійно продовжити працювати поштовим службовцем, але кликала рідна земля. 29 червня 1945 р. Закарпаття на підставі договору між Чехословаччиною та СРСР стає Закарпатською областю у складі УРСР. Письменник, як і тисячі закарпатців, повертається додому, працює в Ужгороді поштовим службовцем, в системі кінопрокату, співробітником обласних газет.

Повоєнне життя на Закарпатті повне протиріч. Нова влада створює Ужгородський державний університет, відкривають двері спеціалізовані технікуми, училища, реформується за радянським зразком загальноосвітня школа, реформується економіка.

З іншого боку – сталінський режим розпочав пошуки «українських буржуазних націоналістів, ворогів народу». У таборах ГУЛАГу, тюрмах опинилося більше 22 тисяч закарпатців. Це активісти політичних партій і громадських організацій, духовенство, гімназійна молодь. За національною ознакою жертвами режиму стали чоловіки – німці та угорці віком від 18 до 50 років. Важким ударом по свідомості традиційно віруючих стала ліквідація греко-католицької церкви і грубе насадження московського православ'я.

Література Закарпаття змушена була розвиватися в руслі «єдиновірного творчого методу» – *соцреалізму*. Партійні органи продукують різноманітні постанови, де визначають так звані «по-

милки в літературі» і спрямовують літературний процес у «правильне русло». Постанови ЦК КП(б)У «Про підвищення пильності, посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України» (1946), «Про журнал «Вітчизна» (1946) піддали гострій критиці діячів української культури за прояви «буржуазного націоналізму». До списків «ворогів українського народу» занесено імена фундаторів крайової літератури Зореслава, В.Гренджі-Донського, В.Бірчака, В.Пачовського, П.Міговка, Ю.Станинця, Д.Поповича, А.Ворона, І.Ірлявського, І.Невицької та ін. Твори письменників піддаються радянській цензурі, яка виявилася куди жорсткішою за буржуазну.

4 травня 1946 р. відбулося засідання президії Спілки радянських письменників України в Києві, де її членами стали перші закарпатці: Андрій Патрус-Карпатський, Федір Потушняк і Петро Лінтур. Уповноваженим Спілки в Закарпатській області призначили А.Патруса-Карпатського, якого 15 жовтня 1947 р. арештовують і засуджують на 25 років тюрми.

Це особливо негативно позначилося на психологічному стані крайової літератури. І попри все в літературу приходять ціла плеяда молодих літераторів: М.Томчаній, С.Панько, Ю.Гойда, І.Чендей, Ю.Мейгеш, Ю.Керекеш.

У 1947-1951 роках на Закарпатті здійснюється насильницька колективізація. Тема землі, так популярна в українській літературі, з соціально-побутової переходить у політичну площину. Писати щирю правду про насильницьку колективізацію неможливо. Творчість письменника перетворюється у справжні творчі муки, постійні пошуки езопівської мови, змушує йти на компроміси з власним сумлінням. Сталінська цензура особливо позначилася на ранніх оповіданнях М.Томчанія «Латаний мішок», «Дві стежки», «Повернення», «На межі». Творчими здобутками раннього періоду творчості можна вважати оповідання «Шовкова косиця» та «Готель Солома». Вони засвідчили уміння молодого письменника формувати сюжет, створювати колоритні художні образи, діалоги, користуватися наскрізними художніми деталями, створювати психологічні ситуації від драматичних до комічних, що у підсумку і витворить томчаніївську манеру письма, яка в повній красі реалізується в романі «Жменяки».

Вважається, що путівку в літературу М.Томчанію дав журнал «Огонек», надрукувавши у 1949 р. оповідання «Шовкова косиця». Безперечно, що публікація у всесоюзному часописі посприяла виходу в світ уже наступного року одноймен-

ної першої книжки прозаїка. Того ж року М.Томчания прийняли до Спілки письменників України.

Засудження М.Хрущовим на XX з'їзді КПРС (1956) сталінського режиму вселило сподівання на зміни до кращого. На хвилі політичного потепління починається недовгий період «хрущовської відлиги». У 1956 р. було реабілітовано як жертву сталінського режиму і А.Патруса-Карпатського.

Темі соціалістичного будівництва присвячено й повість М.Томчания «Наша сім'я» (1953). Як відомо, романтичні уявлення щодо колгоспного будівництва і реальне життя в тому часі знаходилися по різні полюси: образ щасливого колгоспника був скоріше мрією. Але письменник усвідомлював, що повернення до старого вже неможливе, та й у минулому щастя не знайдеш.

У 1960-1980-х роках письменники поволі відходять від схематичності. Це особливо відчутно в малих епічних жанрах. Тема села, доля загнаного до колгоспу селянина набуває нового звучання – на сторінках книжок починає дедалі сильніше проявлятися інтерес до соціально-побутової тематики. Автори романів, повістей та збірок оповідань намагаються заглибитися у вир морально-етичних проблем, що тісно пов'язані з переходом від патріархального закарпатського села до нового індустріального суспільства.

У цей час на Закарпатті розбудовується промисловість, транспорт, енергетика, нові фабрики, заводи, цехи виникають в районних центрах, ба, навіть у великих селах. Особливого розвитку набуває соціально-побутова тематика. Твори цієї теми тісно пов'язані з переходом від патріархального життя до індустріального суспільства. Письменники намагаються розкрити суть і мету перетворень, шукають нового героя в середовищі робітничого класу, технічної та творчої інтелігенції. Популярними стають образи лікаря, вчителя, інженера, агронома.

До теми індустріалізації звертається і М.Томчаний в повісті «Терезка». Головна героїня – сирота, щира і наївна Терезка закохується у свого сусіда вчителя і стає матір'ю-одиначкою. Терезка – це образ нової людини, представника робітничого класу, який прийшов на зміну панським слугам, не дарма герої повісті мешкають у колишньому панському бараци. Терезка працює набірником шпону на меблевій фабриці. Привітна до всіх і працююча, вона здобуває прихильність колег по цеху, створює інкрустовані композиції і врешті повертає собі невірного і нерішучого коханого.

Повість «Терезка» започаткувала цілу низку

книг закарпатських авторів 50-70 рр. ХХ ст., які розкривають тему індустріалізації краю, зростання його інтелектуального потенціалу, як-от: «Мрійники» О.Маркуша, «Оповідання синіх Карпат» Л.Дем'яна, роман «Птахи полишають гнізда» І.Чендея, «Христина» Ю.Керекеша, повість «У долонях гір», В.Вовчка, «Весняний вітер» П.Цибульського.

Письменники намагаються по-новому оцінити і недавнє минуле Закарпаття, розкрити духовні інтереси закарпатського селянства – О. Маркуш («Марамороські оповідання», 1956), Л.Дем'ян («Весілля без жениха», 1956), І. Чендей («Вітер з полонин», 1958). Але знаковим твором у цьому тематичному напрямку став роман М.Томчания «Жменяки» (1964). Роман продовжив традиції родинної хроніки в українській класичній літературі, тему прив'язаності людини до землі-годувальниці. «Жменяк зорав би всі поля, всі межі переорав би і пішов би з лантухом пшениці на грудях, тримаючи його одною рукою, а другою сів би і сів...» Ці слова звучать як символ духовної прив'язаності селянина до рідного ґрунту. Свою землю кинулася захищати і Жменякова невістка Юлка, «лежала на ораниці крижма, розкинувши руки, обіймала землю і голосила», коли її син взявся трактором розорювати родинні межі для полів новоствореного колгоспу, який і відібрав від Жменяків, власне, смисл їхнього життя. Колоритно, переконливо, образно змальована родина закарпатських селян Жменяків стала своєрідним уособленням невмирущості селянського роду. Через неї читач ознайомився не тільки з побутом закарпатців, але й зі складними історичними, часто трагічними подіями, що випали на долю нашого народу від часу розпаду Австро-Угорщини і аж до часів так званого брежневського застою. Недарма роман перекладено російською, англійською, угорською, чеською та ін. мовами.

Загалом творчий доробок М.Томчания – це вагомий внесок не тільки в крайову, але й в усю українську літературу. Його герої Іван Жменяк, Юлка, Олена, Терезка, Дувид увійшли в наше життя і літературу як прообрази типових закарпатців. Письменник створив справжній літопис життя краю впродовж майже сімдесяти років ХХ століття, чим і вписав своє ім'я в історію української літератури.

Оповідання Михайла Томчания «Слід у цементі», повість «Терезка», роман «Жменяки» доцільно було б ввести до програми вивчення літератури рідного краю у 5-11 класах.

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ В ШКОЛАХ НАЦМЕНШИН ЗАКАРПАТТЯ

Маргітуч К.Є.

Методика викладання української мови як іноземної – порівняно молода наука.

Саме цим зумовлена увага педагогів, методистів до інновацій. Проблема удосконалення форм і методів викладання української мови як іноземної, їх постійного оновлення, пристосування до нових умов життя останнім часом не виходить з розряду актуальних для вищої освіти. Сучасна наука вже має певний досвід у розв'язанні подібних питань. Так, на сьогодні вже є значна кількість праць, у яких розглядається сутність інновацій у викладанні гуманітарних дисциплін у вищій школі. Перед викладачем української мови у ВНЗ постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення мови, закріплення їхньої позитивної мотивації до навчання української мови як державної.

Вагомі дослідження в сфері викладання української мови як іноземної знайшла своє відображення у працях таких дослідників: Я. Гладир, І. Жовтоніжко, Т. Єфімова, А. Кулик, Т. Лагута, О. Тростинська, Г. Тохтар, Б. Сокіл та ін.

Проблема вибору методичного напрямку та ефективного підходу при вивченні української мови як іноземної є актуальною, оскільки українська мова сьогодні є не просто частиною культури громадян, у яких рідна мова – угорська, і які здобувають вищу освіту в українських вищих навчальних закладах, але це і запорука успіху майбутньої кар'єри студентів. Досягнення високого рівня володіння українською мовою не можливе без фундаментальної мовної підготовки у вищій школі.

Метою і завданням науковців та вчителів-практиків є пошук ефективних підходів до вивчення української мови як державної у вищій школі. Реалізація даного завдання здійснюється через використання багатьох прийомів навчання, різноманітних форм та методів. Важливу роль у вирішенні цього питання відіграє проблема вибору ефективних інноваційних підходів при вивченні української мови як іноземної.

Оскільки сьогодні відбувається реформування навчального процесу в ВНЗ України відповідно із загальноєвропейськими вимогами до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими ВНЗ співпраці з європейським навчальними закладами в сфері навчальної та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном то, безперечно, запровадження сучасних технологій, підходів та методів навчання української мови як іноземної в навчальний процес має підняти якість викладання та вивчення даної мови, а також зробити його наближеним до європейського формату.

На даний час немає жодної класифікації методів навчання, яка охопила б широкий та різноманітний діапазон традиційних та нетрадиційних методів викладання української мови як іноземної. Неможливо зупинятися на використанні тих чи інших методів окремо. Лише поєднуючи традиційні та нетрадиційні методи викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах можна отримати високий результат.

Однією із можливостей вирішення пробле-

ми пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу студентів до вивчення української мови як іноземної є використання інноваційних технологій у навчанні. Застосування на практиці інноваційних методологічних підходів надають можливість викладачам мови впровадити та удосконалити нові методи роботи, підвищити ефективність навчального процесу і рівень знань студентів. Зазначимо, що якісна мовна підготовка студентів не можлива без використання сучасних освітніх технологій. У педагогіці термін «інновація» позначає нововведення, оновлення процесу навчання. У нашій країні такі методи були заборонені. Лише у 80-х р. вчителі-практики почали їх використовувати. Інноваційні технології містять такі підходи до викладання української мови як іноземної:

1. Інтерактивні методи викладання.

2. Використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для контролю знань, зберігання і використання навчальних матеріалів [4, с. 10].

Сучасні технології в освіті – це професійно-орієнтоване навчання української мови як іноземної, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами (система мультимедіа), дистанційні технології в навчанні, новітні тестові технології (створення банку діагностичних матеріалів з курсу навчального предмета «Українська мови як іноземна» для проведення комп'ютерного тестування з метою контролю навчання студентів).

У методології викладання української мови як іноземної допомагають інтерактивні методи викладання іноземних мов. Інтерактивне навчання можна визначити як взаємодію учасників процесу здобуття знань за допомогою викладача, що володіє методами, спрямованими на оволодіння цими знаннями [5, с. 10]. Провідними ознаками та інструментами інтерактивної педагогічної взаємодії є: полілог, діалог, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія та інше. На уроках викладання української мови як іноземної використовуємо такі форми інтерактивних методів: «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Вилучи зайве», «Роз'єднай слова», «Дешифрувальник», «Заверши фразу», «Алфавіт» (дозволяє повторити практично всю лексику з теми), «Хвилина розмови», «Зміна співбесідника» (тренування діалогічного мовлення) та інші [4, с. 25].

Щоб зробити традиційні уроки цікавими,

підвищити ефективність навчального процесу і рівень знань слухачів, використовуємо на уроках викладання української мови як іноземної інноваційні методи. На відміну від звичайних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, такі уроки найбільш повно враховують інтереси, нахили, здібності кожного студента. На такому уроці поєднуємо досвід традиційних уроків – сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення, – але у незвичайних формах.

До інноваційних навчальних методів можна віднести:

- **навчання з комп'ютерною підтримкою** (створення презентацій в програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів. Програма PowerPoint проста у використанні, вона дозволяє педагогові створити анімаційний опорний конспект уроку, включити відео- і аудіофрагмент, зобразити в динаміці якесь явище, подію, що допоможе студентові-іноземцю легко засвоїти новий лексичний чи граматичний матеріал);

- **метод сценарію** (цей метод обходиться без текстових підручників. Йдеться про творче планування, підбір гіпотез, переживання, систематизацію та презентацію роботи. Спроектвана історія містить також елементи з драми та рольової гри.

Вчитель задає лише рамки дії та представляє окремі епізоди. Студенти ставлять свої питання та знаходять самі на них відповіді);

- **метод симуляцій** (особливо в навчанні української мови студентів-іноземців економічних спеціальностей вузів можна з успіхом застосовувати метод симуляцій).

В навчанні йдеться про різноманітні симуляційні бізнес-ігри, які надають студентам можливість відпрацьовувати свої навички, застосовувати знання з метою розв'язання тієї чи іншої задачі в так званому «безпечному середовищі», яке імітує реальні ситуації, наприклад, в бізнесі, в роботі в компанії.

Симуляція надає можливість студентам спробувати себе в певній ролі – керівника, президента компанії, дає можливість дослідити систему роботи певного підприємства. Перед учасниками гри ставлять певні завдання – досягти приросту прибутку фірми, заключити договір, вигідно продати акції компанії тощо.

Завдяки симуляції формується навичка стратегічного планування у студентів, розвивається вміння працювати в команді, проводити перемовини, переконувати ділового партнера.

- **метод навчання по станціях** (навчальна

техніка, при якій студенти виконують роботу над навчальним матеріалом, який упорядкований у вигляді станцій. Студенти отримують робочі плани з обов'язковими та вибірковими завданнями. При використанні даного методу студенти навчаються планувати свій час, навчаються самооцінці, аналізу власного навчального успіху, плануванню та проведенню етапів роботи.

Робота по станціям дозволяє здійснювати диференціацію за інтересами студентів, за ступенем складності завдання;

• **метод рольової гри** (рольова гра є активним методом навчання, засобом розвитку комунікативних здібностей студента). Рольова гра є засобом емоційної зацікавленості, мотивації навчальної діяльності. Рольова гра виступає активним способом навчання практичного володіння українською мовою як іноземною. Рольова гра допомагає подолати мовні бар'єри студентів, значно підвищує обсяг їх мовленнєвої практики. Гра розвиває спостережливість, вчить робити висновки, зіставляти окремі факти. Рольова гра вимагає від студентів прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. Рольові ігри складаються з певної кількості завдань, в якій основна мета – прийти до згоди або знайти взає-

модію з партнером. У рольових іграх обов'язково формуються соціально-рольові відносини учасників. Від студентів вимагається не тільки вирішити поставлене завдання, але й правильно програти свою соціальну роль.

Наприклад, ситуативно-рольові ігри, які використовують у навчанні:

«В ресторані»,
«Вибачте, як пройти до..»,
«В магазині»,
«На пошті»,
«Біля вокзальної каси»,
«Ходімо у кіно» та інші).

Висновки. Узагальнюючи, можна сказати, що впровадження інноваційних методів значно поліпшує якість презентації навчального матеріалу та ефективність його засвоєння студентами, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови, створює умови для більш тісної співпраці між викладачами і студентами.

На даному етапі продовжують з'являтися нові інноваційні техніки у викладанні української мови як іноземної. Це вказує на значну перспективу подальшого наукового дослідження в сфері пошуку та застосування ефективних інноваційних підходів при вивченні української мови як іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнов А. Р. Игровые задания на уроках русского языка: Книга для преподавателя / А. Р. Арутюнов. – М.: Русский язык, 1984. – 215 с.
2. Біляєв О. М. Методика вивчення української мови / О. М. Біляєв. – Київ, 1987. – С. 54–63.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Інтерактивні технології навчання / [авт.-упор. І. І. Дівакова]. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – С. 23–27.
5. Кашлев С. С. Технология интерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Минск: Белорусский верасень, 2005. – 220 с.
6. Коваль Г. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Коваль, Т. Суржук. – Тернопіль, 1993. – 368 с.
7. Кочан І. М. Контрольні завдання з методики викладання української мови / І. М. Кочан. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002.
8. Сидоренко В. Х. Теоретичні та технологічні основи професійно-педагогічного спілкування: методичні рекомендації / В. Х. Сидоренко. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 50 с.
9. Соколова С. В. Методика формування граматичної компетенції з української мови як іноземної: навчально-методичний посібник / С. В. Соколова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, НПУ імені М. П. Драгоманова, Ін-т укр. філології. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 122 с.
10. Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання: Зб. Матеріалів Міжнародної наук. конф. (Ялта, вересень 1993) / Ігор Осташ (уклад.). – Львів: Каменяр, 1994. – 143 с.
11. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана 2004. – 824 с.

НОВІ ПІДХОДИ ДО ГУРТКОВОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ

Долинська Л.

Організація гурткової роботи у вищому навчальному закладі I–II рівнів акредитації віддзеркалює новітні технології навчання студентства, роль та функції керівника гуртка в управлінні системою позааудиторної роботи, що становить аналіз і прогнозування, планування та організацію, контроль і координацію, оцінку та корегування. Гурткова робота – один із дієвих способів впливу на молоду людину, розвиток її творчих здібностей. І хоча зараз гурток стає менш популярною формою роботи зі студентами, применшувати його роль не потрібно. Світ дітей і світ дорослих існують не просто поруч, а як концентричні кола містять у собі один одного. Тисячі зв'язків об'єднують центри цих світів і щоб вони не роз'єднувалися, потрібно встановити між ними словесний і душевний контакт. Специфіка викладацької роботи в коледжі полягає в тому, що ми працюємо не просто з дітьми-підлітками, а з уже сформованими особистостями, яких важко перевиховати, їхню поведінку можна лише скорегувати, направити у правильне русло, порекомендувати щось і спокійно очікувати відповідної реакції, коли студент або прислухається до вашої думки, або знехтує нею. Ми часто любимо повторювати: подивіться на оточення наших дітей, послухайте їхню музику, прогляньте телепередачі, якими вони захоплюються, а чи читає наша молодь, чи має ідеали у житті?

Ці питання надзвичайно справедливі, але чи все тут залежить тільки від самих підлітків? Східна мудрість каже, що діти схожі не на своїх батьків, а на той час, в якому вони живуть. Можливо, наше суспільство винне у моральній деградації молоді. Цензура національного телебачення допускає до ефіру програми телепередач, де відкрито демонструється нечуванна жорстокість, вбивства й пограбування, збочення життєвих цінностей, розкутість, що межує з вульгарністю, детальні планування злочинів з рекомендаціями, як уникнути покарання. Та чомусь найголовнішим пріоритетом сучасності є не мораль, а бариші, прибутки, комерція. Подивитися історичні або політичні передачі, україномовні мультфільми у зручний для нас чи наших дітей час – неможливо, адже

цей час заповнений комерційним прокатом часто жахливих фільмів. У таких умовах дуже складно опікуватися дітьми, студентами, молоддю, наставляти їх на правильний шлях. Принциповим і дуже важливим моментом спілкування студентів на засіданні гуртка, керівником якого пощастило стати і мені, є створення особливої атмосфери, коли викладач задає еталон стосунків, коли панує позитивна атмосфера. Людина – істота емоційна. Негативні емоції гнітять її, під їхнім впливом гірше працюють всі органи, стан здоров'я погіршується. І навпаки, позитивні емоції заряджають організм енергією, забезпечують хороше самопочуття. Тому, спілкуючись зі студентами на заняттях, у позаурочний час, намагаюся задовольнити прагнення підлітка до позитивних емоцій. Це означає, що найкращий спосіб створення позитиву – на заняттях гуртка ділитися гуморесками, анекдотами, жартами, веселими прикладами із життя. Звичайно, у такий спосіб неможливо захистити підлітків від усіх їхніх негараздів та переживань, але ми, викладачі, організатори додаткової роботи студентів можемо навчити їх уникати таких негативних впливів.

Отже, послаблюючи негативні емоції сильнішими, позитивними, можна змінювати не лише поведінку підлітків, а й виховувати в них позитивне ставлення до навчального закладу, та й до навчання як освітнього, так і виховного спрямування. Саме тому два світи, про які вже було сказано вище, повинні переплітатися добротою, любов'ю, розумінням. Але як часто буває: ми відчуваємо, що маємо рацію, говоримо правильно, вимагаємо все, що треба, проте бажаного результату не отримуємо. Навіть прийом підвищення голосу задля виділення основного не допомагає, а все через те, що ми говоримо з ними не тією мовою. Спільна мова – це не мова команди, це мова бажань. Спільна мова – це спільне бажання, якого можна досягти словесним переконанням.

Недарма протягом віків в Україні викристалізовувався педагогічний досвід як рідний, так і народів світу. Окрім виключно позитивних емоцій, поєднуючи приємне з корисним, на засіданнях гуртка студенти залучені до дослідницько-пошукової роботи, підготовки тематичних виставок творів письменників Закарпаття

тя, зустрічей із відомими митцями краю, обговорення їх літературних доробків, створення власних письмових відгуків. При цьому виконується ще одна важлива умова – перевірка грамотності, педагогічною метою якої є закріплення теоретичних знань з граматики, спонукання до логічного мислення, творчості та розвитку художньо-естетичного смаку. Краще і повніше визначити громадянську позицію та критичну оцінку сьогодення, шанувати рідний народ та материнську мову допомагають журналістські тренінги – засідання, на котрих студенти знайомляться з газетними жанрами, вимогами до публікацій, вчать вибирати тему, готувати, писати матеріали, розвивають спостережливість, уміння аналізувати події, життєві факти та явища. І хоч далеко не всі вони стануть професійними журналістами, набуті знання, мовна культура, ерудиція, компетентність, уміння висловлювати свої думки придадуться їм у житті. Кожну творчу справу ініціює певна група людей-одномумців. Відповідно ж вона її й реалізовує. Для цього:

- обирається актив гуртка, серед якого староста (людина, котра допомагатиме в координації всієї роботи), між іншими гуртківцями розподіляються основні завдання;
- усіма членами гуртка разом з педагогом-керівником створюється весь план засідань на поточний навчальний рік;
- дуже детально (до найдрібніших) розписуються усі організаційні моменти підготовки та проведення заходу (до прикладу, День писемності чи «Величаємо Кобзаря»);
- між членами гуртка розподіляються основні ділянки роботи та шлях їх реалізації;
- на кожне доручення намічається кілька кандидатур, в загальному обговоренні визначаються виконавці певних доручень з числа студентів навчального закладу, котрі мають творчий потенціал, але не є членами гуртка. Це можливо зробити шляхом стіннівки-запрошення бажаних зайняти ті чи інші вакантні місця у списку організаторів творчої справи. Якщо у навчальному закладі проводилося анкетування серед студентів щодо їхнього бажання взяти участь в організації заходів у конкретних видах діяльності, команда підбирається згідно з бажаннями студентів, визначених у анкетах. Також запрошення до команди організаторів творчої справи можливе з використанням спостережень, аналізу діяльності студентів коледжу, їхніх умінь, здібностей і навичок. У такому випадку гуртківці усі разом виз-

начаються з кандидатурами. У будь-якому випадку на кожне доручення визначається кілька кандидатур (з урахуванням того, що з певних причин хтось із студентів може відмовитися). Цих студентів запрошують до участі гуртківці, відповідальні за дану ділянку роботи. Вони ж і допомагають їм, і координують роботу всього напрямку, і контролюють належність виконання доручення;

- староста та актив гуртка, відповідальні за проведення засідань, створюють доброзичливий, позитивний психологічний клімат серед команди організаторів творчої справи за рахунок бажання допомогти і підтримати, терпимого ставлення до помилок та невдач інших, проведення ігрових моментів під час засідань, згуртування членів команди, відзначення досягнень кожного.

Щоб перевірити загальну ерудицію студентів, на одному із перших засідань пропонується гра, мета якої розвивати інтерес гуртківців до вивчення історії України. Гуртківці діляться на дві команди. У ролі ведучого виступає викладач або староста гуртка. Відповіді оцінює «Рада наймудріших», яка формується із колег-філологів і контролює правильність дотримання умов конкурсів чи виконання завдань, підраховує бали і визначає переможців.

До прикладу: у **першому турі** командам пропонується текст, в якому вони мають знайти максимальну кількість помилок і неточностей. Помилку або неточність (усього 20) закладено в кожному реченні. Отже, у цьому конкурсі можна набрати 20 балів. За кожну знайдену і виправлену помилку команда отримує один бал.

Другий тур передбачає перевірку знань, здобутих під час вивчення різних предметів гуманітарного циклу. Кожна команда отримує по одному запитанню, відповісти на яке мусить протягом 10 секунд (усього пропонується три кола запитань). Правильна відповідь на запитання дає один бал.

Третій тур інтригує учасників самою назвою «Гурманські пристрасті». На дошку проектується своєрідне меню: осетрина заливна, відбивні телячі, шашлик зі свинини, картопля «Фрі», портвейн «Кримський», пиво «Оболонь» і пропонують командам список гостей:

- 1) середньовічний німецький барон;
- 2) давньогрецький філософ;
- 3) монгольський хан;
- 4) індійський раджа;
- 5) київський князь;
- 6) турецький султан.

Для кожного з них треба підібрати страву, від якої він відмовився б і пояснити причину відмови. Кожна правильна відповідь дає команді один бал. (*Пиво – напій простолюдинів; давні греки не вживали нерозведеного вина; осетр – священна істота у монголів; корова – в індусів; картоплі не було в середньовічній Європі; свинину не вживають мусульмани і т. ін.*). Студентам досить легко відповідати на питання вказаної вікторини, бо інформація водночас і проста, і логічна, що впливає із життєвого досвіду самих гуртківців, котрого вони набираються на різних заняттях гуманітарного циклу.

Четвертий тур «Хай святиться ім'я твоє». Протягом однієї хвилини необхідно назвати імена осіб, які характеризували б їхню діяльність чи поведінку. Правильна відповідь оцінюється одним балом. (*Володимир Великий, Володимир Красне Сонечко, Ярослав Мудрий, Іван Грозний та ін.*).

П'ятий тур «Гроші, вино й жінки». Запитання ставляться по черзі кожній команді, починаючи з лідера:

1. а) що таке гривня князівських часів? (*нашийна краса князя*);

б) яка жінка була співучасницею викрадення найціннішого у світі хутра? (*Медея, яка допомогла Ясону викрасти золоте руно*);

в) казково багата країна, яку всі шукають, але ніхто не може знайти (*Ельдорадо*).

г) яка жінка є символом подружньої вірності? (*Пенелопа*);

2. а) християнство засуджує пиятику. А коли священники самі пропонують випити? (*Під час Причастя*);

б) яка російська цариця за два роки свого правління один мільйон рублів з десяти витратила на вино й горілку? (*Катерина I*);

в) яка жінка знищила ціле місто? (*Княгиня Ольга*);

г) яка жінка врятувала країну від загарбників, хоча цього не могли зробити чоловіки? (*Жанна Д'Арк*). Виконання завдань цього туру змушують замислитись над темою жіночого лідерства, що особливо актуальна у наш час. Сучасна жінка – не просто мати і дружина, а ще й ініціативна особистість, що на рівні з чоловіком вирішує найскладніші проблеми.

Шостий тур «Крилаті вислови». Команди мають визначити, кому належать вислови і пояснити їхнє значення:

- «Не роби людям того, чого ти не бажав би собі». (*Заповідь Ісуса Христа*);

- «Жити на широку ногу» – розкішно жити (*народна мудрість*);

- «Вмивати руки». (*Понтій Пілат не бажав смерті Ісуса Христа, проте й не наважився його помилувати. Він віддав його на суд іудеїв, а сам демонстративно омив руки, даючи зрозуміти, що на ньому немає крові. Нині цей вислів вживають у розумінні, що людина не бажає брати участі у брудній справі, однак і не перешкоджає їй*). Фразеологізми, як особливі мовні одиниці, відіграють значну роль у спілкуванні, а здатність оперувати ними свідчить про обізнаність студентів у Біблії, міфології, фольклорі. А це дуже позитивно.

Сьомий тур «П'ятий зайвий». Пропонується п'ять понять, одне з яких логічно випадає з цієї низки. Команди мають знайти «зайве» слово й пояснити, чому «зайвим» є саме воно.

1. Велес, Перун, Будда, Юпітер, Ярило. (*Будда – монотеїстичний бог, решта – язичницькі*).

2. Сократ, Платон, Арістотель, Демокрит, Квінтіліан. (*Усі греки, лише Квінтіліан – римлянин*).

3. Коран, Талмуд, Біблія, Домострой, Євангеліє. (*Всі, окрім Домострою, є релігійними книгами*).

4. **Восьмий тур.** Дотримуючись хронології, назвати представників української ідеї (*Данило Галицький; Богдан Хмельницький; Іван Виговський; Іван Мазепа; Пилип Орлик; Пантелеймон Куліш; Микола Костомаров; Тарас Шевченко*). Наприкінці гри підбивається загальний підсумок й визначаються місця, які посіли команди. Переможцям вручаються пам'ятні призи і обов'язково виставляються у журнал високі бали. Саме оцінювання балами розумової діяльності студентів стимулює не тільки відвідувати гурток, а й «тримати власну планку», цікавитися і своїм минулим та сучасним, і чужим, збагачуватися інтелектуально через читання. Думаю, не важливо, звідки гуртківці почерпнуть цікаву інформацію (книжкова енциклопедія чи інтернетна), головне, що відбувається своєрідна містерія, магія слова доброякісно впливає на душу підлітка.

Таким чином, застосовуючи в своїй роботі гуманістичні технології, керівники гуртків можуть забезпечити психологічні та організаційно-педагогічні умови для створення у навчальному закладі комфортного середовища, як ключового компонента соціальної ситуації розвитку особистості. Поєднуючи в своїй роботі викладацькі та виховні функції, керівник гуртка має

можливість реально здійснити цілісний освітній процес, створивши систему тих специфічних взаємокомунікацій, що становлять собою соціальну ситуацію гармонійного професійно-особистісного розвитку майбутніх фахівців. Сучасний студент достатньо поінформований. Завдяки радіо, телебаченню, комп'ютерним системам він часто знає про далекі світи більше, ніж про той, який видно з вікна власної оселі. Більше того, він може навіть не здогадуватися, яку багату історію має його власна земля. На заняттях літератури рідного краю, які є складовим елементом уроків української літератури, студенти під керівництвом філологів ознайомлюються із творчими надбаннями письменників – земляків. Але ці поодинокі уроки (програмою відведено лише 4 години на рік) не спроможні дати цілісне уявлення про перебіг літературного процесу в тому чи іншому регіоні. Тому велику роль у національно-патріотичному вихованні відіграє гурток літературного краєзнавства, який сприятиме кращому засвоєнню програмових тем, поглибленню і розширенню знань студентів не лише з літератури рідного краю, а й суміжних предметів (Закарпатознавства, світової літератури, історії України, образотворчого мистецтва). Саме тому на одне із засідань, як правило, запрошуємо когось із письменників рідного краю, котрий розповідає про себе, читає твори із власного доробку, слухає декламування образних студентами поезій, відзначає кращих читців, допомагає розібратися із поетичними асоціаціями, а студентам пропонується підібрати запитання для письменника-гостя. Найтиповішими з них є такі:

- На кого орієнтуєтесь, пишучи свої твори?
- Що можете сказати про родину, як часто бачитеся?
 - Які плани на майбутнє?
 - Який творчий доробок?
 - Які побажання можете нам висловити?
 - Що більше полюбляєте: процес творчості чи фінал?
 - Як з'являються ідеї?

Крім того, студенти залюбки складають презентації про митців краю, а потім представляють їх, мотивуючи свій вибір та переконуючи в авторитетності творів обраного письменника.

Важливим краєзнавчим об'єктом може стати вивчення історії свого роду. Можна запропонувати такі питання при проведенні бесід щодо вивчення історії родоводу:

- Мої батьки, їхнє походження, національність.
- Що мені відомо про життя моїх родичів? Чи знають вони український фольклор? Які з народних пісень їм найбільше до вподоби?
 - За що ви любите і поважаєте своїх родичів? Як ви доглядаєте за могилами померлих?
 - Запишіть до свого родоводу пісні, легенди, приказки, колядки і гаївки, які знають ваші рідні.

Яким є походження вашого прізвища? Також можна запросити студентів взяти участь у творчому конкурсі «Мій родовід» за номінаціями:

- Сімейні династії;
- Моя родина в історії Закарпаття, України;
- Реліквії моєї родини.

Як показують факти, зазвичай таких творчих робіт небагато, проте вони змушують виконавця не лише довідатися про свою родину детальніше, але й зацікавлюють інших гуртківців розпитати про своїх родичів. Ось, наприклад, одна зі студенток описала життя дідуся, котрий пройшов табори смерті під час Другої світової війни, залишив спогади у кількох зошитах, сторінки якого пожовкли від часу. Дівчина описала свої враження, розпочавши тим, що раніше дідушеві зошити майже не цікавили її, та настав той час, коли гортати, списані болем серця розповіді, без сліз читати стало неможливим. Інша студентка описала дідуся, котрий започатковував промисловість на Мукачівщині. Через те, що дівчина опановує економічну спеціальність, інформація про здобутки дідуся виявилася стимулом у навчанні. Є робота і про дідуся-верховинця, котрий був «куркулем», змушений був віддати частину земельного наділу та пару годованих волів колгоспу. А ось у сусідській родині син зрадив батька і влада поквиталася вбивством чоловіка на очах у сина-зрадника. Вважаю, не випадково своєрідними авторитетами у родинах є дідусі і саме про них пишуть внуки, правнуки, бо ж родини на той час були багатодітними, і жінки займалися хатніми справами та вихованням дітей, а ось дідусі вели не тільки господарство родини, забезпечували сім'ю матеріально, але й втручалися у громадські та політичні справи, тож і стали об'єктами вивчення своїми нащадками. Щоб така робота не пропала даремно, можна провести конференцію, на яку винести захист таких науково-дослідницьких робіт: «Славетні закарпатські

родини», «Історія роду – історія України і краю», де є можливість ознайомити більшу кількість студентів коледжу з дослідженнями гуртківців. Запросивши невелику групу учасників для представлення своїх думок перед усією групою, як варіант проведення неформальної прес-конференції, можна запропонувати учасникам задавати запитання тим, хто знаходиться в аудиторії. Використовувати цю форму можна у випадку, якщо у вас є необхідний час для отримання цільових, серйозних відповідей на ваші запитання. З метою залучення більшої кількості учасників можна змінювати та перерозподіляти ролі між ними. Активна позиція гуртківця неможлива без активного залучення до процесу пізнання самих учасників. Тому так важливо для керівника гуртка як тренера, вміти використовувати різні способи обговорення з метою отримання зворотного зв'язку від учасників, активізації їхньої розумової діяльності, підвищення інтересу до процесу пізнання, розвитку самостійності. Деякі способи проведення обговорення особливо ефективні в умовах обмеженого часу та необхідності негайного залучення учасників. Також можна спробувати поєднати окремі способи між собою. Наприклад, можна використати обговорення в підгрупах і запросити представника з кожної підгрупи до виступу перед усією групою. Відкрите обговорення: звернутися із проблемним запитанням до всієї групи. Тоді одразу ж відчувається зацікавлення у проведенні відкритої дискусії. Якщо є побоювання щодо неочікуваної тривалості дискусії, можна повідомити на початку, що ви хотіли би почути думки від п'яти учасників. Щоб заохотити до участі, можна задати запитання: «Хто з вас має відповідь на моє запитання?». Після цього можна попросити одного з тих, хто підняв руку, поділитися своїми думками. Картки відгуків також цікавий спосіб обміну думками. Для цього роздаються невеликі картки паперу та висловлюється прохання анонімно записати відповіді на ваше запитання. Використовується цей метод з метою економії часу та забезпечення анонімності у відповідях на непрості запитання.

Безумовно, нормою професійної поведінки керівника гуртка є педагогічний такт. Педагогічний такт реалізується через мову. Педагогічна діяльність – це ланцюг ситуацій і задач, у розв'язанні яких можна простежити таку послідовність: педагогічна задача – комунікативна задача – мовна задача. Слово – це основний інструмент педагогічної діяльності. У про-

фесійній діяльності мова виконує наступні функції: забезпечення повноцінної презентації (передачі) знань, ефективною навчальною діяльністю, продуктивних взаємин між викладачем і студентом. Перед викладачем вищого навчального закладу лежить нелегке завдання розвивати любов і повагу до рідної мови, формувати вміння та навички мовлення студентів і найкращим засобом у досягненні цього завдання є власний приклад. Зокрема, при підготовці відкритого гурткового заходу, присвяченого Дню писемності, викладач розпочинає свято «Молитвою до мови» Катерини Мотрич. Слова пліються спокійно, зважено, тремтливо-ніжно. Таким педагогічним уроком керівник гуртка не тільки вчить, як повинна звучати проза, але й підказує власним прикладом, якою повинна бути сценічна поведінка, не тільки вимагає бездоганного знання сценічної партії від студента, а й сам опиняється у ролі актора, отже з розумінням ставиться до будь-яких заминок на сцені гуртківцями, доброзичливо виправляє, заспокоює, вселяє сподівання на те, що вдруге може вийти краще, головне вірити у себе та інших. Тож наступні номери програми, а це, до прикладу, інсценізація уривка з п'єси Віктора Савченка «Народжений під знаком Скорпіона», де у словесному двобой професорів Харківського університету Яворницького та Козиревського виявляється ставлення українців до своєї історії, бажання уникнути асиміляції, зросійщення українців. Завершальним моментом спілкування стають такі слова героїв:

Яворницький. Послухайте. Як би ви мене не жалили, шани великої не заживете. Ви-бо особа на грані культур: по крові – українець, по культурі – росіянин. Вам не довірятимуть ні єдинокровні ваші, ні росіяни. Для одних ви – пристосованець, запроданець. Для інших – холоп, якого можна і треба лише використати. Але і ті, і ті вас зневажатимуть.

Козиревський. Я не холоп. Я патріот моєї великої Батьківщини. А ви її руйнівник. Ось чому ми з вами вічні вороги. *(Відходить.)*

Яворницький. Час покаже, хто з нас патріот, а хто руйнівник.

Подібна інсценізація не планується як така, що має протиставити культури різних слов'янських народів, (бо як виголошує Яворницький, «правда й те, що кожен малорос – аж нітрохи не великорос. Ми інші: за вдачею, мовою, звичаями... Не гірші, не ліпші. Просто інші»), керівник гуртка переслідує ідею довести, що в усі часи були яскраві патріоти рідного, українського, тому,

як логічне продовження звучить нова інсценізація «Наймилозвучніша мова». Тут студенти розіграють ситуацію у купе потягу. «У далекому 1916 році, коли Галичина належала до Австрії, у купе швидкого потягу «Львів-Відень» їхали англієць, німець та італієць, четвертим був відомий львівський юрист. Заговорили про мови. Кожен почав вихваляти свою». Студенти захоплено доводять, що мова країни, яку кожен із них презентує, найважливіша, провідна у світі. І тільки монолог представника України виявляється найпереконливішим, бо ж наша мова має безліч можливостей, і якщо інші хизувалися відомими прізвищами, то оповідання, де всі слова розпочинаються однією літерою – найвагомійший доказ милозвучності мови. Ось текст монологу: *«Біля білої берези блукав бороднь. Борода, брови були білі. Брає бородань бандуру, бурмотів, бубнів. Бандура болісно бриніла. Багато бачив бандурист бід батьків, братів босих, багато брехні, безчестя, безкультур'я, братовбивства... Боротися! Безстрашно, безперервно боротися. Благати благословення Божого. Боже! Бачиш – боса Батьківщина! Бо брат бив брата, батько – батька. Боже! Біль безжалісний! Боже, буде багата будучина Батьківщини? Буде!»*. Інсценізація завершується оплесками «подорожувачів», змушує замислитися і глядачів. Трохи іронічно звучить і «кадр» із літературної телепередачі «Критична точка» (із фейлетону Панька Печерянина), де імпровізований репортер розповідає про столичну мову, наповнену суржилом, русизмами. А ось гумореска С.Руданського «Вареники», змушує просто щиро засміятися. Таким чином співочі номери талановитих гуртківців гармонійно вплітаються у вінок серйозних речей, над якими варто поміркувати та й, зрештою, відчути свою спорідненість із рідним словом, мовою, маленькою батьківщиною, країною.

Керівник гуртка повинен стежити та аналізувати ефективність гурткової роботи, розвиток творчої ініціативи студентів, самоврядування; виявляти нахили і здібності студентів і сприяти їхній участі в роботі наукових та творчих завдань. Засідання гуртка можуть проводитися у вигляді бесід, «круглих столів», дискусійних клубів, культпоходів історичними місцями рідного краю, до музеїв, картинних галерей, на виставки, до театрів; індивідуальна робота зі студентами з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Основними завданнями літературного гуртка є залучення студентів до ведення науково-дослідницької та пошукової роботи, гри на сцені, що сприятиме активізації їхньої розу-

мової діяльності, готуватиме до самостійної роботи, до вільного висловлювання власних думок, розвитку акторських здібностей, вироблення навичок виразного читання, декламування.

Вироблення творчих здібностей, бажання відвідувати літературний гурток можливі лише за таких умов, коли процес навчально-пізнавальної діяльності буде супроводжуватися позитивною мотивацією, і це, власне, вже не є відкриттям для сучасних педагогів. Тобто «свобода», як наслідок втрачення обов'язкової соціальної регламентації (в результаті заміни соціальної ролі школяра на соціальну роль студента) з необхідністю повинна бути супроводжувана позитивною мотивацією (інтересом, бажанням) до освітньої і самоосвітньої діяльності (учіння, творіння). Існує комплекс прийомів «Ситуація успіху» спрямований на створення такої атмосфери творчої роботи, в якій студент отримав би задоволення від власної пізнавальної діяльності навіть якщо її об'єктивний результат далекий від ідеального.

Щоб гурткова діяльність була позитивно вмотивованою, вона повинна сприйматися гуртківцем як успішна. Міра успішності може бути різною і пов'язаною не тільки, і не стільки з офіційно зазначеним результатом. Допомогаючи молодій людині вирішувати навчальні і пов'язані з нею комунікативні та інші завдання, педагогу важливо ініціювати у партнера суб'єктивне переживання його особистих досягнень в процесі діяльності. Переживання особистих досягнень тобто відчуття задоволення виникає в певній ситуації навчальної взаємодії – ситуації успіху. Саме на створення такої ситуації і повинні бути спрямовані зусилля керівника гуртка.

Психотехніка створення ситуації успіху в творчій роботі базується на положеннях гуманістичної психології і педагогіки. Мета такого комплексу дій – підтримка пошукової активності, підвищення упевненості в собі, зсув фокусу цінності з результату конкретного навчального завдання на процес творення в цілому.

Як відзначають педагоги-практики, ми можемо виховати хороших (активних, співучасних, небайдужих) студентів, якщо створимо кожному з них ситуацію успіху в навчально-виховному процесі. І, що особливо важливо в контексті комунікативної взаємодії, створення ситуації успіху веде до формування стійкої мотивації до вільної пошукової (пізнавальної) діяльності, до творчості й самоактуалізації.

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ

Гаяш О.В.

Виховання толерантності в людських взаємостосунках, формування менталітету толерантності – найважливіше стратегічне завдання освіти в XXI столітті.

Толерантність – це саме те, чого так не вистачає сьогодні людям: терпіння, терпимості, розуміння, дружнього ставлення, адекватного сприйняття.

Чудово розуміючи, що ми всі різні і потрібно приймати іншу людину такою, якою вона є, ми не завжди поводитимось коректно й адекватно. Важливо бути терпимим одне до одного, що дуже непросто.

Майже кожного дня ми зустрічаємося з поняттям толерантності, але не всі можуть або хочуть проявляти це почуття, тож потрібно разом попрацювати над цією проблемою, щоб кожен взяв для себе щось цікаве та корисне.

Встановлення толерантних відносин – важливе завдання сучасного суспільства. І від того, як воно буде вирішене, залежить наше майбутнє. А оскільки все починається з дитинства, то першочерговим завданням школи є здійснення програм виховання, що направлені на формування в учнів доброго ставлення до людей.

Швидко зростання чисельності людей з особливими потребами, а їх сьогодні майже 3 млн. на 46 млн. населення, в нашій державі призводить до виникнення низки проблем, пов'язаних із їхньою соціалізацією, зокрема з освітою та подальшим працевлаштуванням. В країні розпочато навчання цих дітей в загальноосвітньому просторі з метою реалізації основних положень Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про захист і розвиток дітей та Національних програм щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку і їхніх батьків. Воно здійснюється за двома напрямками: перший – інтегроване навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи, другий – інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку з їхніми здоровими однолітками. Тому особливе місце сьогодні у системі освіти України займає розвиток інтегрованої (інклюзивної) освіти, яка передбачає спільне навчання дітей з особливими потребами разом зі здоровими учнями.

Діти охоче йдуть до школи, вони мріють про великі досягнення та успіхи, хочуть навчитися добре читати, писати, творити добро. Але не всі вони можуть навчатися в школі, не всі можуть сидіти за партами, слухати вчителя, відповідати біля дошки, спілкуватися з товаришами, вирішувати проблеми шкільного життя. Це діти, що мають певні проблеми, пов'язані зі здоров'ям, емоційно-вольовою сферою та особистісним розвитком.

Чи доводилося вам бачити оцeny цих дітей? В них невимовний сум, біль, розпач. Але разом з тим і надія, мрія, бажання ствердитись у житті.

Якою б школа не була – з визначеним статусом чи загальноосвітня – на всіх рівнях вона повинна розвивати індивідуальні можливості учнів, формувати толерантне середовище у колективі, дух вільного та незалежного мислення і випускати в життя людей, здатних застосувати свої знання, людей, які впевнено і компетентно мають ствердитись у життєвому просторі.

Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський особливу увагу звертав на специфіку роботи з дітьми, із заниженою здатністю до навчання, тобто дітей з особливими потребами. З такими дітьми треба працювати тонко, делікатно, з індивідуальним підходом. Ці діти не повинні відчувати своєї неповноцінності. Таких учнів В. Сухомлинський вважає найтендітнішими, найніжнішими квітами в безмежному різноманітному квітнику людства, адже не їхня вина в тому, що вони прийшли до школи кволими, з недостатньо розвиненою здатністю до розумової праці.

Дитину потрібно сприймати такою, якою вона є, будь-яка спроба змінити щось в її природі є насильством над нею і в цьому виявляється негуманність педагогічного підходу.

У зв'язку з розвитком у нас в країні інклюзивної освіти, в рамках якої відбувається включення дітей з особливими освітніми потребами і дітей-інвалідів в загальноосвітнє середовище і адаптація в ньому – проблема толерантності набуває особливого значення.

Кожна дитина є особистістю, котра має свої

особливості, і саме такий підхід має право на життя. Відтак тільки в інтегрованому середовищі є можливою взаємна толерантність: діти з особливостями розвитку отримують підтримку і реальне прийняття суспільством, що значно збільшує їхні здібності та можливості. Здорові однолітки в інтегрованому середовищі з більшим ступенем ймовірності виростуть більш толерантними, з більш адекватною самооцінкою і менш тривожними й агресивними.

Виховання в дусі толерантності в інтегрованому (інклюзивному) середовищі загальноосвітнього закладу має бути спрямоване на протидію впливу, що викликає почуття страху, жалю чи відчуження стосовно інших.

Інтегрована / інклюзивна освіта, яка набуває обертів в освітньому просторі нашої держави, дає змогу не лише отримати освіту дітям з особливими потребами й організувати спільне навчання, а й сформувати культуру стосунків, завдяки створенню «здорових» взаємин між дітьми незалежно від фізичних, психологічних, соціальних та інших відмінностей. Тому впровадження інтегрованої / інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади дозволить створити модель освітнього процесу, що базуватиметься на досвіді толерантних стосунків учасників навчально-виховного процесу.

Досягти ефективності педагогічної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами можна лише за умови, що складовою частиною навчального процесу будуть толерантність, справедливість, доброзичливість і повага людей. «Гуманна місія школи й педагога – врятувати цих дітей, ввести їх у світ суспільства, духовного життя, краси повноцінними й щасливими», – наголошував В. О. Сухомлинський.

Формування толерантності повинне розпочинатися з перших класів школи, так як в даний час для багатьох дітей школа стає першим місцем, де вони можуть і повинні бути членами стабільного колективу однолітків. Для початкової школи проблема виховання толерантності актуальна сама по собі. На цьому життєвому етапі починає складатися взаємодія між 20 – 30 дітьми, які прийшли з різних мікросоціумів, з різним життєвим досвідом і з несформованістю комунікативної діяльності. Для плідного навчання в класі необхідно звести ці суперечності в процесі взаємодії до якоїсь загальної основи. Ненасильницьке, шанобливе ставлення, гармонізація відносин у класі,

виховання толерантності сприяють розвитку співпраці.

У школах ведеться цілеспрямована робота з формування толерантного середовища: проводяться заходи, свята, які спрямовані на згуртування всіх дітей і підлітків, класні години, присвячені проблемам толерантності.

Формувати почуття толерантності у дітей і підлітків, розвивати їхню здатність до співпереживання і співчуття, довіру, гідність і співпіднання – процес важкий і довготривалий.

Толерантність у всі часи вважалася людською чеснотою, яка передбачає терпимість до відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи та не порушуючи прав і свобод інших.

Соціалізація дітей з обмеженими можливостями є складною через кілька перешкод: найчастіше це негативне ставлення до інвалідів у суспільстві, неприйняття їх однолітками, ізоляваність. Ці й інші фактори призводять до того, що такі діти переймаються почуттям власної неповноцінності, непотрібності, що ускладнює їхнє соціальне самопочуття і входження в суспільство в майбутньому. Ситуація ускладнюється також особливостями поведінки цих дітей, пояснюваними характером вад (занадто голосна розмова, не завжди контрольовані емоції) і певною упередженістю шкільного оточення (учнів, батьків, учителів).

Навчаючись разом з дітьми з особливостями психофізичного розвитку здорові діти бачать, що поряд з ними живуть ті, хто незважаючи на те, що фізично не бачать усіх фарб навколишнього світу, але як яскраво вони бачать фарби нашого життя! І найважливіше те, що у ніякому разі не можна дозволяти зверхнього ставлення до будь-кого із людей, що мають обмежені фізичні можливості. Там, де панують тепла довірлива атмосфера, толерантне ставлення до будь чого та чуйність – там шлях до розуміння і добра. І саме головне: зрозуміти і прийняти один одного таким, яким він є: з усіма перевагами, негативними і позитивними сторонами характеру, складнощами і специфікою. Кожна людина є неповторною і унікальною. Бог не створив нас більш чи менш гарними, щасливішими і нещасними, перспективними і безуспішними. Він у своїй мудрості створив усіх рівними! Ось чому кожна людина заслуговує на особливу увагу та сприйняття.

Кожен із нас є даром один для одного!

На жаль, люди з особливими потребами не

можуть скористатися цим даром повною мірою, бо ізольовані в суспільстві, бо воно не може чи не хоче приймати їх такими, якими вони є.

Тому одне із завдань усіх педагогів – створити умови для розвитку толерантності через виховання з любов'ю і в ім'я любові, з добротою і милосердям, у душі миру і поваги до прав людини.

Відкритість душі, доброта закладені в дитині від природи. Їх тільки потрібно розбудити і вчасно підтримати. Виховання толерантності у дітей – це шлях до гуманізації суспільства, партнерства, співпраці. Для того, щоб реалізувати педагогіку толерантності, вчитель насамперед мусить усвідомлювати цінність інших, працювати в атмосфері взаємоповаги, взаєморозуміння і співчуття. Тому й виховання починається там, де вихователь ставиться до вихованців з повагою до його особистості, а завершується, коли учень стає справжньою толерантною людиною.

Завдання педагога – вчити спостерігати життя, помічати людську доброту, жертвність, мужність, а також безсердечність, жорстокість, байдужість. Звідси й ознаки толерантної особистості, такі як: терпіння, поблажливість, терпимість до відмінностей, доброзичливість, уміння вислухати інших, не засуджувати інших, стати на їхню позицію, здатність до співпереживання, гуманізм.

Учитель у вихованні толерантності має дотримуватися «власних заповідей»:

- стримувати свої емоції;
- вміти вислухати дитину;
- вірити у своїх учнів;
- тактовно підтримувати бесіду;
- стимулювати власну думку.

Закласти основи толерантності дітей можна не лише на казкових сюжетах, але й літературних, адже книги є найважливішим засобом залучення дітей до загальнолюдських цінностей, джерелом формування толерантних якостей особистості, яка розвиває їхні естетичні почуття, природні здібності, нахили до творчого мислення.

Неабияку роль у цьому відіграють учителі-словесники. На уроках мови, літератури їхнє завдання – прищеплювати учням високі моральні якості: чуйність, доброту, чесність, довіру, працьовитість, милосердя – риси толерантної людини.

Суттєво вплинути на виховання толерантності можуть ігрові методи навчання та виховання, коли учні вживаються в образ того чи

іншого персонажа твору, переживають його почуття. Поставити себе на місце літературного героя, пережити внутрішньо чужий біль, сподівання, важкий і радісний настрій – це чудова школа для формування чистоти помислів і високої моральності. Література стане тим духовним полем, де засіватимуться зерна доброзичливого ставлення до оточення, любові до ближнього.

Так, наприклад, у оповіданні «В автобусі» Михайла Томчанина розповідається про Ілька, який їхав до дідуся в Перечин. «В автобусі їхав і Павлик, старший за Ілька, який час від часу від захоплення щось вигукував і весело посміхався мамі. Ілько дивився на нього зневажливо. Пізніше помітив, що кілька очей теж дивиться на Павлика недружелюбно. Чим більше хлопчина радів, тим більше росло навколо нього тихе невдоволення. Та Павлик не помічав цього. Він дістав з кишені нову губну гармошку, оглянув її з усіх боків, видно, любувався нею, обережно підніс до вуст і тихо заграв.

Хлопчина грав непогано, але його пісня не радувала, а навіть дратувала Ілька. Закінчивши грати, Павлик оглянувся, здавалося, перевіряв, чи сподобалась людям його пісня. Зустрівшись з Ільковим неприязним поглядом, Павлик дуже здивувався. Той хлопчик, що так мило дивився на діда, на нього глядів вороже.

Павлик засмутився, гармошку сховав у кишеню і мовчки дивився у вікно. Більше він не сміявся...»

Автобус зупинився біля Павликової хати. «Павлик нахилився, з-під ніг дістав милиці... Провідник запропонував:

– Я його винесу.

Павлик не встиг запротестувати, як той підняв його на руки й попрямував до дверей.

Хлопчик зняковів. Він поклав голову провідникові на плече і сховав обличчя.

Ілько помітив, що Павликова ліва нога була в гіпсі. Він глянув на свої здорові ноги, і йому стало соромно, що так погано думав про Павлика... Ількові хотілось попросити пробачення, сказати йому щось хороше, але Павлик навіть не глянув на нього...»

Такі твори навчають дітей бути терпимими один до одного, мирно жити з різними людьми та ідеями, здатності мати права і свободи, при цьому не порушуючи прав і свобод інших.

Уроки літератури мають стати уроками виховання на прикладах літературних героїв. Школярів потрібно вчити аналізувати вчинки героїв, спонукати вигадувати продовження ав-

торської розповіді (А як, на вашу думку, розвивалися б події? Закінчіть оповідання. Минуло дитинство... і наші герої виростили). Поступово учні усвідомлюють: у людині самою природою закладені і добрі, і злі начала, тому їхній прояв вирішальною мірою залежить від умов життя людини, від середовища, в якому їй жити, від менталітету, в котрий кожна людина потрапляє, що безпосереднім чином впливає на її індивідуальність, стереотипи поведінки.

Література формує розум людини, його волю і психіку, його відчуття і людський сильний характер, а саме – формує особу людини. Уроки літератури – це територія толерантності, куди може прийти кожен і доторкнутися до сердець інших людей, познайомитися з їхніми поглядами.

Літературний твір як форма пізнання дійсності розширює життєвий досвід дитини, створює для неї духовно-емоційне середовище, в якому органічна злитість естетичних і моральних переживань збагачує і духовно розвиває особистість дитини. Знайомлячись з художньою літературою, учні зустрічаються з такими моральними поняттями, як добро, обов'язок, справедливість, совість, честь, сміливість. З нею пов'язуються великі можливості розвитку емоційної сфери особистості дитини, образного мислення, розширення кругозору дітей, формування в них основ світогляду і моральних уявлень, що так важливо і для дітей з особливими потребами.

Учитель може скільки завгодно декларувати цінність того чи іншого твору, але моральний урок, який юний читач отримує з прочитаного, збагачує його тільки в тому випадку, якщо засвоюється як щось особисте, пережите самим собою, а не відсторонене, нав'язане та моралізоване.

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити

висновок: толерантне середовище – це перш за все гуманні та демократичні стосунки між усіма учасниками навчально-виховного процесу, які базуються на взаємоповазі, взаєморозумінні, готовності до сприйняття людей інших поглядів, звичаїв, традицій; це співробітництво в атмосфері поваги, теплоти, людяності, комфортності; це сформоване вміння сприймати кожного члена колективу як особистість.

Створення такого середовища здійснюється в процесі спільної предметно-практичної діяльності та пов'язаного з нею спілкування дітей і дорослих.

Саме тому ключовим завданням сучасної школи має бути повсякчасне і різнобічне піклування про виховання особистості в душі поваги до оточення.

Кінцевою метою виховання толерантності має стати розуміння учнями того, що:

1. Всі люди різні – не кращі й не гірші, а просто різні.
2. Потрібно сприймати людей такими, якими вони є, не намагаючись змінити в них те, що нам не подобається.
3. Важливо цінувати кожну людину як особистість, поважати її думки, почуття, ідеї, вірування.
4. Найважливіше завдання кожного – здатність знайти себе, зберегти «власне обличчя» і за будь-яких обставин залишатися собою.

Отже, тільки уміле проектування і реалізація двох складових освітнього процесу – наочно-змістовної і процесуальної – приводять до формування толерантності як найважливішої характеристики в українському демократичному суспільстві. В найбільшій мірі це залежить від педагогічної майстерності учителя-словесника, у тому числі прояву його особистої толерантності в освітньому процесі.

ГІМНАЗІЙНІЙ ОСВІТІ НА ЗАКАРПАТТІ – 400 РОКІВ

ІСТОРІЯ УЖГОРОДСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

Химинець В.В.,
Басараб М.М.

У 2013 році громадськість Закарпаття відзначила 400-річчя від дня утворення першого середнього навчально-виховного закладу на території нашого краю – Ужгородської гімназії. Це був один із перших закладів такого типу на території нинішньої України і всієї Східної Європи.

Назва навчального закладу є узагальненою, оскільки впродовж своєї історії гімназія мала 17 різних назв. Кожна з цих змін пов'язана з політичними змінами та реформами, які відбувалися в освіті, і несе певну інформацію щодо змісту навчально-виховного процесу закладу та його спрямованості. Так, у перших двох назвах слово колегіум вказувало на категорію й тип навчального закладу, а назва – в Гуменному чи Ужгороді – ідентифікувала місце знаходження колегіуму. Подальші офіційні назви закладу вказували і на його адміністративну підпорядкованість або на ідеологічну (політичну, релігійну, національну чи фахову) спрямованість навчально-виховного процесу в ньому. У хронологічному порядку подаємо офіційні назви навчального закладу та роки їх введення.

Колегіум у Гуменному – 1613; Колегіум в Унгварі – 1646; Гімназія в Унгварі – 1776; Королівська головна гімназія в Унгварі – 1778; Королівська гімназія в Унгварі – 1789; Королівська католицька державна гімназія в Унгварі – 1852; Унгварська королівська католицька головна гімназія – 1862; Державна реальна гімназія в Ужгороді – 1919; Руська державна реальна гімназія в Ужгороді – 1923; Державна реальна гімназія (головний руський заклад та чехословацький відділ) в Ужгороді – 1930; Державна подкарпатурська реальна гімназія в Ужгороді – 1934; Унгварська мадярська коро-

лівська державна гімназія – 1938; Ужгородська мадярська королівська державна гімназія – 1939; Мадярська королівська державна гімназія з руським язиком преподавання в Унгварь – 1941; Державна гімназія в Ужгороді – 1944.

За часи існування Ужгородська гімназія відігравала роль освітнього і культурного центру нашого краю, вона дала світові сотні талановитих діячів різних галузей науки, освіти, культури, мистецтва та релігії. Її випускники працювали професорами в кращих тогочасних університетах Європи, Росії й України. Найвідомішими серед них є: Андрій Бачинський – єпископ; Йоанникій Базилович – історик, церковний діяч; Іван Орлай – директор Ніжинського ліцею, вихователь Миколи Гоголя; Юрій Гуца-Венелін – учений-славіст, будитель болгарського народу; Михайло Лучкай – церковний діяч, філолог, історик, автор фундаментальної історичної праці «Історія Карпатських русинів»; Олександр Духнович – закарпатський будитель, поет, педагог і фундатор професійних об'єднань учителів, релігійний та культурно-просвітній діяч; Августин Волошин – президент Карпатської України, знаний педагог, церковний, культурно-просвітній та громадський діяч та багато інших.

Історичні джерела свідчать, що саме 23 листопада 1613 року з ініціативи головного жупана Ужанського та Земплинського комітатів графа Георгія Другета де Гомонна в Гуменному (нині Східна Словаччина) фундаційною грамотою був заснований колегіум «на славу Божу і благо святої церкви».

«Повторюємо фундацію нашого покійного батька графа Георгія де Гомонна, зроблену 23 листопада 1613 року і потім докладніше 2 липня 1615 року...»

З грамоти Яна Другета 1640 року

Навчально-виховний процес Другет доручив

вести католицьким монахам-єзуїтам, які упродовж півтора століття складали навчальні плани, визначали обсяг навчального матеріалу, його рівень, методику викладання, підбирали викладачів, передусім із числа духовних осіб. Викладання загальноосвітніх предметів здійснювалося латинською мовою.

Першим ректором колегіуму в Гуменному став отець Олександр Добокаї, який очолював навчальний заклад із 1613 до 1619 року. Він мав великий авторитет не тільки у Другетів та дворян, а й був шанований серед учнів. Керував закладом шість років, хоч, зазвичай, у той час директорів обирали на 3-4 роки. Помер отець Олександр Добокаї 20 жовтня 1620 року у Загребі.

У 1630 році син Георгія Другета Ян Другет (його батько помер у 1620 р.), будучи жупаном Ужанського комітату і всеугорським державним суддею, вирішив остаточно перенести школу для дітей дворянських і заможних сімей із Гуменного до Ужгорода. Закладина Ужгородської гімназії відбулися в 1640 році на місці нинішньої резиденції єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії та бібліотеки УжНУ.

А у 1646 році гуменнські єзуїти зі своїми вихованцями були переведені до Ужгорода у новозбудований навчальний заклад. У нових корпусах продовжила творитися слава історія Ужгородської гімназії. До навчального процесу в новій будівлі гімназії були підготовлені каплиця, бібліотека, кухня, підвали, їдальня, гардеробна, зимовий музей, кімната для хворих, аптека, 24 кімнати для монахів, 7 аудиторій і парадний зал. У перший рік роботи розголос про відкриття гімназії в Ужгороді рознісся далеко за межами краю. Охочих тут навчатися було багато, до деяких класів записувалося до сотні учнів, і, звісно, прийняти всіх не було можливості.

Варто пам'ятати, що гімназію було перенесено до нашого міста, коли в Ужгороді проживало не більше 1300 чоловік і він відіграв роль провінційного містечка у великій імперії. Гімназія стала потужним чинником зростання міста.

На території сучасного Закарпаття діяльність ордена єзуїтів припинена в 1775 році, а кошти, виручені за його маєтки, передано в розпорядження місцевого католицького студійного фонду. Новоствореному єпископату було передано всі будови Ужгородського колегіуму разом із костелом при ньому. В північному крилі будинку з 1776 року почала

вже працювати Ужгородська гімназія. У результаті реформ Марії-Терезії колегіум в Ужгороді 1776 року офіційно реорганізовано в гімназію, а в 1778 році згідно з § 33 «Ratio educationis...», навчальний заклад названо Королівською головною архігімназією в Унгварі, тобто головною гімназією в Ужгороді. Установа отримала свою печатку з написом «Sigillum archigymnasii regii Ungvariensis 1778». Гімназійне навчання в Ужгородській гімназії на той час згідно з нормами «Системи виховання...» складалося з 5 класів – перші три були мовознавчі, їх ще називали «граматичні», вищі два були класами гуманітарними.

Навчання в гімназії тривало по п'ять годин щодня, окрім четверга та неділі. Четвер був вихідним днем, а в неділю відбувались заняття з релігії. Великі канікули починалися 21 вересня, а закінчувалися 1 листопада. Тільки в 1786 році вони стали літніми, їх було перенесено на липень-серпень.

З 1784 року Ужгородська гімназія почала працювати у двоповерховій будівлі (тепер вона триповерхова і тут знаходиться Ужгородський комерційний технікум) на розі теперішніх вулиць А.Волошина та Капітульної. У червні 1783 року майстер, якого виписали з Пожоня (Братислава), почав реконструкцію казенного будинку, який в народі звався Казармами і був збудований у 1668 році на місці старої військової казарми. Згідно з планом стару будівлю знесли, залишивши фундамент та кілька міцних стін. Роботи велися швидко, і в листопаді 1784 року були завершені. Першого навчального року розмістилися тільки граматисти, а 4-й та 5-й класи залишилися у будинку Другетів. А вже у 1785–1786 навчальному році, коли було завезено достатньо парт, дошок, іншого обладнання, гімназисти святкували новосілля. Старе приміщення, в яке колись із Гуменного переселилися учні колегіуму, у 1785 році було знесено.

При цесареві Йосифові II у 1784 року в гімназії, замість латинської мови, було запроваджено німецьку мову викладання, а з 1790 року німецьку мову знову замінено латинською. Поряд з цим запроваджено також угорську мову як обов'язкову дисципліну з окремим викладачем. Латинська мова залишалася мовою навчання, але пояснення матеріалу, переклади та письмові вправи з неї проводилися угорською.

У 1806 році Ужгородська гімназія стала шестикласною середньою школою, в якій перші-

четверті класи були граматичними, а п'ятішості – гуманітарними.

Директором закладу із 1825 по 1856 рік був відомий педагог Іван Чургович. Обіймаючи посаду керівника гімназії і одночасно учительської семінарії (1839-1861 рр.), він влаштував на роботу понад 15 викладачів руського походження, зробив багато нововведень, які заклали фундамент формування в Ужгороді школи європейського взірця. Він розробляє моральний та дисциплінарний статут учительської семінарії, ціннісні критерії якого лягли в Правила гімназиста.

Десять правил гімназиста Ужгородської гімназії

1. Духовність – первинна, а матеріальні цінності – вторинні критерії життя.
2. Любов до ближнього не менша, ніж до самого себе.
3. Будь щасливий, коли віддаєш, а не коли отримуєш.
4. Шануй старших, чужу працю і гордись цінностями минулого та зберігай їх.
5. Проявляй національну гордість, але, як у всьому, в міру.
6. Підтримуй злагоду між людьми різних поглядів і вірувань та походжень.
7. Безмежна старанність у навчанні, труді та наполегливість – запорука успіху.
8. Совість, правдивість, скромність і порядність – краса людини.
9. Не скигли, не будь заздрисним, не висміюй інших, а розумій їх.
10. Тільки праця збагачує науку, культуру та духовність.

У 1856-1857 роках гімназія набула всіх ознак класичної. До шостого класу додано сьомий і восьмий класи, відповідно збільшено кількісний склад викладачів. У випускному класі стала вивчатися філософія.

Значною подією в історії Ужгородської гімназії стала побудова спеціального навчального комплексу, який було завершено і здано в експлуатацію в 1895 році (сьогоднішній будинок хімічного факультету Ужгородського національного університету).

У 1913 році на державному рівні, за участі представників австро-угорської та місцевої еліти, керівників міністерств і відомств (було виголошено понад 60 вітальних телеграм), святково відзначили 300-літній ювілей Ужгородської гімназії. Цій події присвятили ювілей-

не видання на 60 сторінках із зазначенням усіх учасників і меценатів тогочасних урочистостей («Az Ungvbri Kir. Kat. Fcigimnbzium Hbromszbados Jubileumi Bnnersygeinek Rendezc – Bizottsba. 1613. – 1913»).

Із входженням Закарпаття до Чехословаччини (1919 рік) починається нова сторінка в історії розвитку освіти краю. Викладання всіх предметів у закладі почали проводити рідною мовою. У 1922 – 1923 навчальному році Ужгородську гімназію очолив Андрій Алиськевич, відомий український педагог, який незмінно працював директором до 1934 року.

З кожним роком кількість учнів продовжує зростати, попри те, що в 1937 році на базі монастиря отців Василіян відкрито ще одну українську гімназію. І в 1937-1938 н.р. кількість учнів у руських класах становила 874 чоловік.

На цей період припадає відокремлення від Ужгородської реальної гімназії чеського її відділення, яке тоді вже нараховувало 648 учнів та 29 викладачів. У 1934 році відкривається також окрема єврейська гімназія, в якій усі предмети, крім закону Божого, викладалися чеською мовою.

Таким чином у 1938 році в Ужгороді працювала вже не одна (руська), а окремі чотири самостійні національні гімназії – руська, українська, чеська та єврейська.

У роки другої світової війни розпорядженням від 29 травня 1941 року № 69638/1941 чинні дві частини Мадярської королівської державної гімназії було розділено на два окремі навчальні заклади – мадярську і руську гімназії. Офіційна назва першої – «Мадярська королівська державна Другетова гімназія», а другої – «Мадярська королівська державна гімназія з руськимъ язикомъ преподаванія въ Унгварь». Другетівська гімназія продовжила свою роботу під керівництвом Ференца Паппа в тому самому навчальному корпусі, а руську гімназію було переведено до будинку колишнього вищого реального училища – сьогодні це будинок Ужгородської спеціалізованої ЗОШ I-III ступенів № 4 із словацькою та українською мовами навчання та поглибленим вивченням іноземних мов (пл.Жупанатська, 10). Директором її було призначено Василя Сулінчака.

З листопада 1944 року відновила свою роботу й Ужгородська гімназія, яка тепер стала називатися «Державна гімназія в Ужгороді». Почав працювати заклад на основі Мадярсь-

кої королівської державної гімназії «зъ руськимъ языкомъ преподаванія в Унгарь» – її викладацький склад та учнівський контингент почали підпорядковуватися відділові освіти Народної Ради Закарпатської України. Заклад був розташований в будинку колишньої Масарикової школи (нині ЗОШ I-III ст. № 3). Гімназія фак-

тично діяла до 29 червня 1945 року, тобто до возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною, коли була реформована, а на її місці створена Ужгородська середня школа № 1.

Тож нині варто згадати славу та знакову для Закарпаття історичну подію – 400 років з дня заснування Ужгородської гімназії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ужгородська гімназія: Історія, матеріали, спогади / За ред. П. Чучка. – Ужгород, 2001. – 270 с.
2. Ужгородська гімназія у фотознімках. / Укладачі видання: І. Берцик і П. Чучка. – Ужгород, 2001. – 92 с.
3. Химинець В.В., Басараб М.М. Історія Ужгородської гімназії (1613 – 2013). Монографія. – Ужгород: «Карпати»; Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2013. – 272 с.
4. Химинець В.В., Стрічик П.П. Становлення та розвиток гімназійної освіти // Слово вчителя. – 2012, №1 (164) – №7 (170).

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ У КИЇВСЬКОМУ ІМПЕРАТОРСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА У ПЕРІОД З 1834 ДО 1917 РР.

Приходько Т.О.

Реформування сучасної системи освіти спонукає науковців до глибокого аналізу історії української освіти. Досвід минулого не лише здатний збагатити сучасну педагогічну науку фактами і теоретичними положеннями, які не втратили раціонального сенсу, але й дає можливість певною мірою прогнозувати майбутній розвиток освіти.

Однією з базових складових педагогічного процесу у вищій школі є підготовка фахівців-педагогів, формування та розвиток їхніх професійних та особистісних якостей, здатності застосовувати свої знання та вміння у різних сферах педагогічної діяльності, педагогічної творчості. Реалізація цих завдань покладається на вищі навчальні заклади, що мають забезпечувати середню школу висококваліфікованими кадрами.

Як один із перших вишів на українських землях у 1834 р. було відкрито Київський імператорський університет св. Володимира, на який покладалася підготовка наукових та педагогічних кадрів. Основу університету склав філософський факультет, котрий мав два відділення – історико-філологічне та фізико-математичне. Перші два десятиліття діяльності університету були періодом становлення нового навчального центру, коли розроблялися навчальні курси і програми.

Відповідно до статуту в університеті встановили чотирирічний термін навчання, кожний навчальний рік якого закінчувався іспитами. До навчально-виховного процесу Київського університету педагогіка як окрема дисципліна не входила. Натомість викладалося богослов'я як обов'язкова дисципліна та як додаткові – істо-

рія стародавньої та новітньої філософії.

Навчальні курси на фізико-математичному відділенні викладалися відповідно до тогочасного наукового рівня розвитку науки з орієнтацією на досягнення найкращих вітчизняних і зарубіжних авторів – М.Остроградського, Ж.Лагранжа, Ж.Фур'є, О.Коші та ін. До обов'язкової програми входили такі курси: аналітична геометрія, диференціальне та інтегральне числення, інтегрування диференціальних рівнянь і варіаційне числення, теорія означених інтегралів, числення скінченних різниць і лишку, теорія алгебраїчних рівнянь, теорія рядів і теорія чисел, прикладна математика та нарисна геометрія. На фізико-математичному відділенні проводилася також інтенсивна науково-дослідна робота, захищалися дисертації.

У 1850 р. фізико-математичне відділення було реорганізовано в окремий факультет, що сприяло поліпшенню стану навчальної та наукової роботи. На факультеті активно заохочували студентів до поглибленого та ґрунтовного вивчення математичних дисциплін, тобто до самостійної наукової діяльності. Так, наприклад, на факультеті регулярно оголошували список наукових тем для творчих студій. За кращі результати досліджень студентів нагороджували медалями.

Крім «обов'язкових» та «додаткових» курсів, на математичному відділенні фізико-математичного факультету читалися ще й «необов'язкові» курси, які зазвичай викладали приватдоценти. У сучасних термінах такі курси можемо віднести до курсів за вибором, а це є свідченням диференційованого підходу до навчання студентів. Запроваджувалися практичні заняття, які спочатку не входили до комплексу обов'язкових курсів, нові лекційні курси (на-

приклад, теорія чисел, неевклідова геометрія), семінарські заняття для залучення студентів до наукової роботи.

До 80-х років XIX ст. у Київському університеті відчувалася нестача математичного наукового середовища. Тим часом у 80-х роках XIX ст. київські математики почали більш активно брати участь у русі міжнародної математичної думки, а показники їхньої роботи зростали якісно та кількісно. Вагомою подією стало створення на початку 1890 р. Товариства фізиків та математиків, яке функціонувало під назвою Фізико-математичне товариство при імператорському університеті св. Володимира. Серед його членів-засновників були знані математики Б.Я. Букреєв, М. Ващенко-Захарченко, В. Єрмаков, І. Рахманінов, П. Ромер, Г. Суслов, М. Хандриков.

Згідно зі статутом, Товариство мало на меті працювати не лише над розвитком науки, але й займатися питаннями викладання математики у середніх навчальних закладах та популяризації наукових знань.

Аналіз змісту та обсягу навчальних курсів дає підстави стверджувати, що то був час організації ґрунтовної математичної підготовки сту-

дентства і значної кількості учительських кадрів. Якісному та кількісному зростанню кадрів з математичною освітою на зламі XIX–XX ст. в Київському університеті сприяли такі чинники: підвищення якості викладання та оригінальність здійснюваної з 1870-х рр. наукової роботи, діяльність інституту професорських стипендіатів та урізноманітнення соціального складу майбутніх фахівців.

Актуальність проблеми забезпечення належного рівня математичної освіти в досліджуваний період обумовлювалася насамперед обов'язковістю вивчення математики як предмету в початковій та середній школі, широким спектром її можливостей для розвитку логічного мислення, уяви, вміння побудови алгоритмів, обґрунтування тверджень, а отже необхідністю у кваліфікованих учительських кадрах, які були б здатні готувати творчу особистість – учасника вітчизняного науково-технічного поступу.

Отже, в період з 1834 до 1917 рр. у Київському Імператорському університеті св. Володимира заклалися підмурівки сучасної методики підготовки вчителів математики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.): Монографія. – К.: ІЗМН, 1998. – 328 с.
2. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: 1834-2004. Ілюстративно-інформаційне видання/ Ред. кол.: В.Литвин, Д.Табачник, В.Кремень та ін. – Київ: Київський університет, 2004. – 184 с.
3. Механіко-математичному факультету – 60. /За ред. проф. Перестюка М.О. – К., 2000. – 248 с.
4. Нариси з історії Університету святого Володимира / За ред. О.Литвинової. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2009. – 224 с.
5. Нариси з історії Університету святого Володимира/Колесник В.Ф. [та ін.]; КНУТШ. – Київ: Київський університет, 2009. – 224 с.
6. Обзорение преподавания в университете св. Владимира на 1904-1905 учебный год с приложением расписания лекций. – К., Тип. Императорского университета св. Владимира, 1904. – 133 с.
7. Прокопенко Леонід. Основні напрямки здійснення державної кадрової політики у сфері освіти в Україні в першій чверті XIX ст. //Л. Прокопенко //Актуальні проблеми державного управління. – 2004. – Вип. 3(17). – С.3-11.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

ІСТОРІЯ – МІЦНЕ ОСЕРДЯ МИКОЛИ ВЕГЕША

Зимомря М.І.

На квітну неділю, на яку припадає вхід Господній в Єрусалим, жителі великих і малих місцин, власне, від Міжгір'я, Майдана, Колочави, Синевира, Сойм, Голятина до Новоселиці, охоче збираються після Служби Божої на майдані біля церкви. Що тільки не стає предметом обговорення літніх людей! Якщо коротко, то йдеться про те, що болить, що викликає тривоги. І не тільки їм адресовані оці тривоги. Щоправда, вони стають одразу захисниками громадського добра. Ось, приміром, тема лісових масивів. Колись це була окраса Карпат. Її за попередніх епох плекали навіть чужинці. А нині? Свої зайти не мають сорому. За совість годі й говорити. Сьогодні свічкою не знайти такі плантації лісових угідь, які б не були зачеплені сокирою і нерідко – з благословення «лісових генералів». Тобто тих, хто покликаний по-святому берегти лісову казку. А звідси – стихії, бо ж природа не прощає бездумної безгосподарності, руйнівної експлуатації гірських букових, мішаних і смерекових лісів, субальпійських лук зі сосново-вільховим криволіссям, альпійського поясу з розмаїттям лучних, скельно-лишайникових краєвидів, а також багатих передгірних дібров. Так, не з кожного рубця проросте пагінчик, що продовжує життя, наприклад, букової деревини... Хто знає, може, отакі чи подібні роздуми старожилів і були тим містком, яким згодом пішов Микола Вегеш у світ науки. А ще, хто як не він, школярем зачитувався поетичними рядками Василя Гренджі-Донського й Петра Скунця, а також газетними статтями, сміливими журналістськими виступами Івана Мокрянина. Це, не в останню чергу, його зусиллям постав наприкінці 70-х документальний фільм «Я піду в далекі гори», складниками якого були образи гордих і свободолюбивих верховинців та зміст

пісні улюбленого народом поета-пісняря Володимира Івасюка. До них належали Микола Скира та Ганна Шкелебей. Ці виконавці головних ролей з фільму «Марійка-невірниця», знятого у тридцятих режисером Владиславом Ванчурою за сценарієм Івана Ольбрахта, несли в собі яскраві зразки творчого потенціалу. Вони мали для Миколи Вегеша, сказати б, вже з дитячих літ розгалужуючий вплив на розвиток світоглядних позицій. Його почуття міцніли, сягаючи змалку таїн внутрішнього змагання – йти вперед.

Микола Вегеш народився 28 листопада 1962 року в селищі Міжгір'ї. Звісно, радості батьків – Миколи Юрійовича та Ганни Йосипівни – не було межі. Вона буквально дзвінком вітерцем рознеслася повсюди, де знали трудолюбиву родину в усій окрузі. Слід підкреслити: районний центр на початку 60-х відіграв для багатьох обдарованих і допитливих роль своєрідного осередку, коли йдеться про означення процесу творення, приміром, у редакції місцевої районної газети. Знаними літераторами стали передусім Петро Скунець, Василь Вовчок, Володимир Фединишинець, Олекса Янчик, Василь Кохан та ін.

На 1969-1979 рр. припало навчання Миколи Вегеша в Міжгірській середній школі, в якій животворили традиції народної педагогіки. Тут працювали такі одухотворені педагоги, як директор Іван Святиня, а також досвідчені вчителі – Марія Опаленик, Володимир Рубець а також Ернест Шутяк, до слова, учень Августина Волошина. Хіба зайве нагадувати, що Микола Вегеш вчився на відмінні оцінки. Тому й не дивно, що невдовзі він – студент історико-педагогічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника. У його стінах він студіював упродовж 1979-1984 років. Вони стали справді знаменними для уродженця Закарпаття. Адже тут судилося пізнати справжнього навчителя

– порадника, власне, в особі добре знаного професора, доктора історичного наук Володимира Грабовецького, автора монументально-історичного нариса «Гуцульщина XVIII – XIX століть» (Львів, 1982). Під його орудою Микола Вегеш очолював проблемний семінар з історії України доби феодалізму, будучи студентом п'ятого курсу. Без сумніву, уроки видатного педагога стали міцним осердям на шляху його становлення як дослідника історичних фактів, подій, явищ, тенденцій та закономірностей. Йдеться про, може, найважливішу рису науковця-історика, а саме вміння працювати з першоджерелами. Останні відіграють особливу роль, якщо закрювати мову про сутність засад класичної історичної школи. Її основи зміцнювали за різних епох такі визначні представники, як, наприклад, Микола Костомаров, Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький, Адріан Кашенко, Дмитро Дорошенко, Микола Аркас, Іван Крип'якевич, Борис Крупницький, Наталія Полонська-Василенко, а також Іван Ванат, Ярослав Дашкевич, Норман Девіс, Омелян Довганич, Ярослав Ісаєвич, Олег Купчинський, Василь Маркус, Павло Роберт Магочій, Владислав Серчик, Петро Стерчо, Орест Субтельний, Вікентій Шандор, Ілля Шульга... Цей реєстр можна б продовжувати, хоч і не йдеться про те, щоб когось особливо увиразнювати або ж шукати рівновагу поміж ними.

Отже, студентські будні промайнули блискіткою. А за ними навернулися трудові. Не раз і не два спадали на думку Довженкові рядки з виступу знаменитого режисера й письменника від 20 грудня 1954 року: «Нам так хочеться прекрасного, світлого життя, що жадане і сподіване ми мислимо часом, як уже здійснене, забуваючи тим часом, що страждання буде з нами завжди, доки житиме людина на землі, доки вона буде радіти, кохати, творити. Зникнуть тільки соціальні причини страждань. Сила ж страждань завжди визначатиметься не стільки гнітом якихось зовнішніх обставин, скільки глибиною потрясіння». Страждання. Що ж, вони також концентрують увагу того, хто йде, ні, не напомацьки, а рівно. Така стежка й привела молодого випускника з Івано-Франківська в мальовниче село Синевир, що на Міжгірщині. Тут і довелося відбути гарт на вчительській ниві. Молодий вчитель, сказати б, глибоко занурився в питання історії та суспільствознавства. Та це й не дивно, бо він викладав ці уроки упродовж 1984-1991 рр. у Синевирській середній школі. А ще – судилося

бути на чолі районного методичного об'єднання вчителів історії. Одне слово, був у гущі людей і справ, не тикаючи на іншого, якщо той був осторонь. Він знав: старі стереотипи діятимуть ще не одне десятиліття, власне, доки не відійдуть у забуття. Він торкався всього, що висвітлювало затемнення, бо був у *русі*. Так, він належав до РУХу, був творцем його осередків. Не раз і не два нуртувала думка: чи можна дослухатися до тиші? Коли навколо панує *нарваність*, *самозакоханість* можновладців? І молодий педагог пішов наввипередки з вітрами. Ні, не розв'язувати кросворд, а досліджувати уроки з історичного минулого українського народу. Таким чином, у 1990 році Микола Вегеш став на стежку, яка привела його в аспірантуру Ужгородського державного університету. Невдовзі він успішно написав кандидатську дисертацію, захист якої відбувся 1994 року у стінах Ужгородського університету. Примітна її тема: «Карпатська Україна в 1938-1939 рр.: соціально-економічні та політичні аспекти». Вона, ця тема, була до 80-90-х не такою, яку б можна назвати улюбленою поміж дослідниками. Радше навпаки, якщо хтось і явив вряди-годи певну настирливість, то остання була однобічно для від'ємної характеристики предмету. Так звані псевдоісторики не знаходили іншого рішення, окрім одного: наввипередки розважались грою в неправду. Звісно, це приносило їм неабиякі гаразди: із-за круглого партійного стола із червоною скатертиною вони легенько ставали за університетську кафедру, щоб прискіплювати студентам добре знані істини про сумнозвісне поняття зі сталінської доби – «завжди готові!»... Нерідко йдеться про буквально нетверезих «мисливців» за високими науковими ступенями, які сумління легко промінювали на вигоди. Мабуть, недоцільно тут виокремлювати усіх тих, хто тільки декларативно, так, для інших, зазначав: «краю мій рідний». А водночас такий собі «урядник» від науки, у якого в очах круги йшли, коли чув Шевченкове слово; ні, він не був здатний навіть збагнути його сутність. Тому бідолашний дозволяв собі кепкувати над красою української мови, а також над тими, хто її плекав. Цей наголос є примітним вкрапленням, бо Микола Вегеш належав і належить до її оборонців. Без сумніву, як творець згаданої дисертації він явив громадянську мужність, зазнаючи необ'єктивних критичних закидів, приміром, з боку автора збірки популярних нарисів «Краю мій рідний» (Ужгород,

1998). Адже Микола Вегеш свій об'єкт дослідження фактично вперше окреслював і утверджував на рівні суб'єктної величини.

Так склалося, що 1994 року побачила світ колективна книжка під назвою «Августин Волошин. До 120-річчя від дня народження видатного громадського, культурного та церковного діяча України». Наступного року дійшло до читацького загалу друге її видання: «Августин Волошин» (Ужгород, 1995). Поруч з Василем Гомоннаєм і Миколою Вегешем виступає також автор цих рядків. Відрадно, що ця праця отримала високу оцінку з боку дослідників даної проблематики, а саме М. Мушинки, Т. Беднаржової, М. Кляп, О. Вишневського, О. Невмержицької. Таким чином, у процесі тісної співпраці, сказати б, представників різних поколінь, я мав можливість неодноразово переконатися: Микола Вегеш завжди чітко й однозначно визначав підходи до аналізу історичних джерел та їхньої тканини. Вони виказували не тільки завдання, але й містили конкретні виміри з огляду на глибину об'єктивного вивчення факту та його системної оцінки. Тоді ще молодого дослідника (таке складалося враження) не тішили, а пекли недомовлені слова про Августина Волошина (1874-1945). Зрозуміло, нині – це ім'я Героя України, а ще кільканадцять років тому всляк зайді адресували знаменитому педагогу образливо шалені лайки. Вони добряче жили на шиї народу, нагадуючи йому образ скислого молока...

Миколі Вегешу вдалося концептуально поновому прочитати чимало подій, що мали місце в так недалекому минулому Карпатської України. З цього боку видається найбільш характерною його двотомна праця «Карпатська Україна 1938-1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» (Ужгород, 1997). Щоправда, їй передували такі ґрунтовні студії, як «Карпатська Україна (1938-1939)» (Ужгород, 1993), «Велич і трагедія Карпатської України» (Ужгород, 1993; співавтор – Володимир Задорожний). Варто констатувати, а відтак і порадуватися від того, що у чотирьох розділах так докладно висвітлені різнопланові ділянки, зокрібно, соціально-економічне й культурне становище Карпатської України 30-х років, а також її складне внутрішньополітичне становище з проекцією на державно-правовий статус упродовж 1938-1939 рр. Можна тільки здогадуватися, які думки й сумніви роїлися, коли він вголос осмислював «Спогади нерозстріляного»? Чи сухі «набої для розстрілу»? Відповідь

на подібне запитання слід шукати на сторінках лірико-публіцистичного твору «Ненько моя, ненько...» (1972-1977) Євгена Снегірьова (1927-1977), перу якого належить зразок української малої прози «Народи мені три сини», що увійшов до антології «Краща європейська новела».

Пригадується зустріч з Миколою Вегешем, яка припала на 11 квітня 1997 року. Запамяталася вона тому, бо була змістовною. А ще – всуціль щирою, багатою на різномет'я, особистісні рефлексії зрілого поколю. Кажу про набутий ним зримо панорамний досвід, хоча співбесіднику йшов тоді тридцять п'ятий. Звісно, ланцюжок бесіди торкався передусім історичних постатей України загалом і Срібної землі – зокрема. Зринали слова про той чи інший чин гетьманів, культурно-освітніх і церковних діячів. Щонайменше дивним бувають прислів'я на кшталт: «Від Богдана до Івана не було гетьмана». І він силкувався довести: ні, були такі, які мають право на вдячну пам'ять нащадків. Та, бач, горе біля горя, бо так драматично склалося, що героїв для українців нерідко потверджують чужинці... Моєму співрозмовнику імпував образ Пилипа Орлика (1672-1742), який за винятково несприятливих умов спромігся понад три десятиліття високо тримати українські справи в європейському міжнародному контексті. Все служило ілюстрацією: Микола Вегеш знав ціну своєму хисту, сказати б, словами Івана Франка, своєї «обсервації», коли поставав «текст у тексті» зі своєю дикцією в іменах – від Сковороди, Духновича, Шашкевича, Шевченка, Франка, Лесі Українки, Тичини, Павличка, Стуса, Драча до Чендея, Скунця та двох Дмитрів – Кремія й Кешелі. Не для орнаменту, а для засвідчення вислову на рівні хроніки мали місце згадки про карби мистецької думки у світовій спадщині Данте, Мікеланджело, Рембрандта, Рафаеля, Родена, Моне, а також Бокшая, Манайла, Ерделі, Кіндратовича, Герца, Микити... Одне слово, Микола Вегеш переконливо висловлював свої роздуми про той чи інший кардинальний твір. І ці роздуми узгоджувалися зі знаннями, що мали домінуючу вісь – історичну іпостась. Наприкінці зустрічі на титульну сторінку другого тому праці «Карпатська Україна 1938-1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» лягли рядки його дарчого напису: «Вельмишановному Миколі Івановичу Зимомрі на добру згадку від автора і прихильника таланту відомого літературознавця. Щиро Ваш

Микола Вегеш. 11.04.97 р.».

Часом шалено закалатає серце. Особливо тоді, коли уявить собі ковалеве чоло, яке спалахує так яскраво, як і роздмухане вугілля у горнилі. Він ніби приростає до фактів і подій, які досліджує докладно й комплексно. Це можна продемонструвати, зокрема, на проблемних працях з циклу про Карпатську Україну. З-поміж них варто назвати наступні: «Карпатська Січ: сторінки історії (1938-1939)» (1996), «Карпатська Україна і Німеччина (1938-1939)» (1996), «Карпатська Україна у загальноєвропейському історичному контексті» (1997), «Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938-1939)» (1997), «Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918-1939)» (1998), «Нариси історії національно-визвольного руху в Галичині та Волині напередодні та в роки Другої світової війни (1939-1944)» (1998), «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами 1918-1939 рр.» (1998), «Румунія і Карпатська Україна (1938-1939): короткий історичний нарис» (1999), «Карпатська Україна 1938-1939 років у портретах» (2000), «Славна сторінка в історії українського народу (Карпатська Січ – захисник незалежності Карпато-Української держави)» (2002), «Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918-1950-х роках» (2003), «Августин Волошин і Карпатська Україна» (2004), «Карпатська Україна. Документи і факти» (2004), «Августин Волошин. Нові документи і матеріали про життя і смерть Президента Карпатської України» (2006), «Карпатська Україна в контексті українського державотворення» (2008), «Карпатська Україна на шляху державотворення» (2009) та ін.

Враження завжди спричиняють певний ефект. У цьому сенсі він прочитувався так, що Микола Вегеш вмів розмовляти з часом, віртуозно піднімаючи для себе висоту планки. Будучи доцентом кафедри історії України (1994-1997), а відтак – кафедри політології (1997-2001), він натхненно завершує докторську дисертацію, яку успішно захистив 25 вересня 1998 року на спеціалізованій вченій раді в стінах Інституту історії України НАН України, її тема охоплювала цілісний напрямок, а саме «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Проте сталося так, як не очікувалося. Сказати б словами Миколи Вінграновського: «Рання ніч, і небо проколосось...».

Оскільки існують живучі анахронізми, то й животворить їхня безпорадність. Очевидний алогізм полягав у тім, що між захистами кандидатської та докторської дисертацій хтось окреслив у часовій перерві, що мусить тривати п'ять літ... Таким чином, 26 квітня 1999 року відбувся повторний акт захисту, який Микола Вегеш витримав на засіданні спеціалізованої вченої ради Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Отже, таке собі індивідуальне збурення, про яке варто вести мову крізь призму інтелектуальної позиції, а ширше – прорив обдарованої особистості. Тому й не дивує зміна сходинок у трудовій діяльності: від 2001 року професор кафедри політології, від 2002 року – її завідувач, а водночас і директор науково-дослідного інституту карпатознавства (2000-2004). На цей час припало виконання обов'язків декана історичного факультету.

Справжньою віхою в житті Миколи Вегеша стало 31 березня 2005 року, коли, на засіданні конференції трудового колективу його було – на альтернативній основі – обрано ректором Ужгородського національного університету... Який це знак? Хвилинна стрілка пересунулася не на одну проділку, що творить тло для хроніки. На її сторінках – його попередники: Степан Добош, Аркадій Курішко, Володимир Ткаченко, Іван Ленарський, Дмитро Чепур, Володимир Шульга, Володимир Лендел, Володимир Сливка, Василь Русин. Хто з них і головне, якою мірою спричинився до розвитку Храму науки в місті над Ужем? Відповідь доцільно полишити майбутнім поколінням. Щоправда, як на мене, то, приміром, Володимир Шульга був на відповідальному посту, мабуть, зразком дзвінкої безвідповідальності... Натомість добрим словом не омину тут уродженців Закарпаття та Чернігівщини – філолога Степана Добоша й видатного фізика Дмитра Чепура. Перший стояв біля витоків далекого 1945-го, а інший очолював університетський осередок упродовж 1961-1977 рр. Цей вчений володів дивовижною інтуїцією розгледіти перспективні паростки. Так, вони завтра, за переконанням Дмитра Чепура, напевно розпросторяться для зрілого плоду. Його логіка, а звідси – відповідальні рішення – були, як правило, чистими, прозорими, справедливими. На відстані часу неважко розтлумачити рядки Бориса Олійника:

«Народ не візьмеш на макуху.

Він зоддала розрізнить чин:

І хто є син його по духу,

І хто – по духу! – сучий син...»

Може, тому Микола Вегеш не висловлював закликів і порожніх гасел. Він обіцяв одне: чесно працювати. Без сумніву, в його особі вища школа має вмілого організатора, здатного природно прилучитися до позитивного досвіду своїх попередників, щоб примножити плідні традиції з проекцією на якісний поступ. У цьому він вбачає «сіль щастя», до якого прагне без щоденних запевнень у вірності можновладцям. А це – високе мистецтво, що нерідко постає сполучною ланкою із політикою. Вона для нього важить також чимало. А вже від 1990 року він був членом – очолюваною Левком Лук'яненком – Української республіканської партії, власне, одним із дванадцяти у складі Міжгірської організації. Наприкінці 90-х – на початку XXI ст. був одним із керівників Закарпатської обласної організації партії «Реформи і порядок». Після 2002 року входив в об'єднання демократичних сил у блоці «Наша Україна». Зрозуміло, йдеться про творчий пошук тієї політичної сили, яка б цілком відповідала новим викликам доби. Цей аспект діяльності доволі об'єктивно віддзеркалено у чотиритомнику «Історія і політика», який Микола Вегеш опублікував 2005 року. Перший том структурно складний. Він присвячений розгляду різних підходів до аналізу досліджуваної проблематики, власне, від історичних уявлень про слов'ян Східної Європи, формування й становлення Київської Русі до подій, що мали місце на зламі ХХ – початку ХХІ ст. Усе це об'єднано навколо парадигми «Сторінки історії України». Ним зроблена спроба осмислити вплив еволюції системної методології в історичній науці на реінтерпретацію минулих епох, у першу чергу, в органічному зв'язку зі суспільними чинниками та реальними змінами в історичному процесі.

Другий том примітний тим, що він наповнений конкретикою, зосередженою на чотирьох – ключових для дослідника – питаннях: «Історія Карпатської України»; «Августин Волошин – президент Карпатської України»; «Будівничі Карпатської України»; «Василь Гренджа-Донський розповідає...». На основі численних архівних, маловідомих і видрукованих джерел вчений комплексно висвітлив виокремлені проблеми у сукупності. Звідси – багатоплановість, що переплітається з історією міжнародних відносин, політологією, культурологією, правознавством і журналістикою. Остання позиція має домінуючу ознаку, зокрема, щодо характеристики життєвого й творчого шляху Василя Гренджі-Донського (1897-1974). Доречно за-

дати: Микола Вегеш видав працю про громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність Василя Гренджі-Донського (Ужгород, 2000; співавтор – Л. Горват).

Натомість масив третього тому постає одноплановим. Він містить виступи Миколи Вегеша про розвиток історичної науки в Ужгородському університеті. Викликає зацікавлення розділ «Володимир Грабовецький – історик України». Він містить цінні автобіографічні замітки й спогади академіка. Не буде перебільшення, якщо сказати: Микола Вегеш збагатив своїми працями спадок тієї історичної школи, яка склалася в Закарпатті. До її чільних репрезентантів слід віднести таких дослідників, як Ю. Гуца-Венелін, М. Лучкай, І. Дулишкович, М. Лелекач, Ф. Потушняк, а також носії сучасних орієнтирів – історики Е. Балагурі, І. Гранчак, О. Довганич, Д. Данилюк, В. Ілько, В. Задорожний, Г. Марченко, О. Мазурок, І. Мандрик, Г. Павленко, Т. Сопко, М. Тиводар, М. Троян, В. Худанич, І. Шульга, Я. Штернберг. На окреме слово заслуговує недостатньо оцінений досі науковий доробок Василя Палька, історика з божою іскрою... У цьому я мав можливість неодноразово переконатися, коли судилося в 1964-1966 рр. проживати з ним в одній кімнаті студентського гуртожитку.

Либонь, «звіряти алгеброю гармонію» – завдання не з легких. Навіть для талановитого історика. Це засвідчує четвертий том видання «Історія і політика». На його сторінках не зовсім звично характеризуються «основи політичної науки», «концепції цивілізаційного підходу до історичного процесу», «західна геополітика в іменах». Микола Вегеш адресує читачеві численні книжки різних авторів в його критичних оцінках, ґрунтовних рецензіях, а також подає передвибірні програми, звернення й прокламації. Том завершує низка матеріалів, основу яких творять інтерв'ю періоду 1994-2005 рр. Можна тільки пошкодувати, що у виданні відсутній покажчик імен.

На особливу увагу заслуговує семитомник праць, опублікований Миколою Вегешем під збірною назвою «Історичні дослідження» (2000-2001). Без сумніву, обидва названі видання – це свідчення його значного творчого потенціалу як вченого. Загалом його перу належить понад тисяча наукових і науково-популярних праць, у тім числі понад кілька десятків окремих книжкових видань. Широкого розголосу набув підручник «Політологія», рекомендований Міністерством освіти і науки України (2008). Праці українського науковця друкува-

лися в американських, канадських, англійських, російських, румунських, чеських, словацьких, угорських авторитетних виданнях. Все це закономірно фіксує високий рівень наукової позиції ужгородського історика, спеціальні статті якого постійно публікуються на сторінках «Енциклопедії сучасної України», «Енциклопедії історії України», багатьох колективних монографій, зокрема, «Нариси історії Закарпаття», «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців» та ін.

Чи вже промайнув образ коваля, який удар за ударом б'є тяжким молотом об кувалдо? Так, він нагадує мені чомусь нестримного у поступі Миколу Вегеша. Прямує сам і допомагає іншим, у тім числі як голова спеціалізованої вченої ради по захисту докторських дисертацій при Ужгородському національному університеті. За його особистого керівництва підготовлено двох докторів та чотирнадцять кандидатів наук. Це – вже його узлісся, біля якого зросла ціла наукова історична школа. Запитати б, хто насамперед простягне руку допомоги? Будьмо певні: це дружина Анастасія, з якою доля звела 12 травня 1984 року. Тоді вона була випускницею філологічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені В. Стефаніка. Разом виростили двох синів, які не «греблю гатять», а приносять батькам втіху своїми успіхами...

Що ж, високих винагород він заслужив і ще заслужить, бо ніколи не затримується на півдорозі. Не таїть, що окремі з них принесли йому правдиву радість, у першу чергу, іменні премії – Василя Гренджі-Донського (1993) та Івана Крип'якевича (1998). Він удостоєний нагороди Святого Володимира Президії Академії наук Вищої освіти України (2008), відзнаки «За роз-

виток регіону» (2008), звання Почесний доктор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка (2007), а також орденів «За заслуги» третього (2007) та другого ступенів (2009). До того ж він має знак «Відмінник освіти України» (2007). По праву вчений обраний академіком Академії наук вищої освіти України (2006) та Міжнародної Слов'янської академії наук (1999). Отже, видається слушною рефлексія. Відтоді, як з'явилася його перша замітка, опублікована 24 березня 1990 року на шпальтах міжгірської районної газети «Радянська Верховина», минуло немало часу. Але й досягнуто багато. Ніхто не дорікне йому за те, що Микола Вегеш постійно пореається коло – заваленого книжковими стосами – столу, як його господиня біля хати. Адже кожний знає: Микола Вегеш трудиться впевнено, щоб розпізнати ціну фактів та їхню вагомість для сучасників. Ось, ілюстрація. За його активної підтримки завершено багатостраждальне видання «Історії карпатських русинів» (Ужгород, 2011) Михайла Лучкая, визначної пам'ятки історичної думки України. Подібний акцент його духовних змагань справді розпізнавальний. Тому й не дивно, що про нього писали й мої попередники, зокрема, С. Федака, П. Скунець, М. Олашин, І. Студеняк, Ю. Остапець, М. Токар, В. Марина, В. Туряниця, В. Фединишинець.

...Багряне сонце повільно закочується за Кам'янку, що височіє викупаною над Морським оком, себто Синевирським озером. Микола Вегеш вдивляється в його глибіню. На його калиновому мості життя він зустрине невдовзі свій Полудень віку. І це промовистий знак у такому сенсі, що його найкраща книжка – ще попереду. Бо знання здобуті. Досвід нагромаджено. Загартувань – було достатньо. А ще перед ним – багата на врожаї нива...

**ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРА,
що подає статті
до науково-методичного журналу «Освіта Закарпаття»**

Науково-методичний журнал «Освіта Закарпаття» друкує статті з питань теорії педагогіки і психології, методики і технології навчання, народознавства, дефектології, експериментальної роботи в навчальних закладах, професійної освіти, історії педагогіки, психології та освіти й літератури, рецензії та відгуки на нові наукові видання тощо.

Стаття повинна відповідати тематиці журналу й сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою і написаною українською мовою. Автор статті відповідає за правильність і достовірність викладеного матеріалу, за приналежність даного матеріалу йому особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них.

Обсяг статті – до 10 сторінок, надрукованого на папері (формат А4), а також в електронному варіанті або CD у форматі Microsoft Word, кегель 14, інтервал 1,5, поля 2 см з усіх боків. Стаття подається у двох примірниках: прізвище й ініціали автора, назва статті, резюме (обсяг – до 50 слів), текст статті, бібліографія. У тексті статті мають бути посилання на використані джерела із зазначенням порядкового номера й сторінки цитованого джерела. Бібліографія до статті повинна бути складена з дотриманням правил Держстандарту й вивірена. Усі цитати автор зобов'язаний подати за останніми найавторитетнішими виданнями. Ініціальні скорочення імені та по батькові треба розшифровувати в окремо поданому списку.

Сторінки статті нумеруються за порядком, без пропусків і буквених позначень. Загальна кількість сторінок проставляється у верхньому лівому кутку першої сторінки (наприклад, 1-10). Автор підписується на звороті останньої сторінки. Цим він стверджує, що всі дати, цитати, фактичні дані звірено, матеріал вичитано, тобто статтю підготовлено до видання.

Загальна кількість ілюстративного матеріалу, таблиць не повинна перевищувати п'яти. Ілюстративний матеріал подається у вигляді креслень, їх фотокопій і світокопій, штрихових ескізів, штрихових зображень. Креслення потрібно виконувати на цупкому білому папері або на кальці, наклеєній по периметру на цупкий білий папір. Бажано, щоб малюнки були у півтора-два рази більші за ті, які автор хотів би бачити надрукованими. Про місце малюнка повідомляють на лівому полі статті, зазначаючи номер ілюстрації.

Таблиці виконуються згідно з вимогами Держстандарту й друкуються у тексті статті або на окремих сторінках у тій послідовності, в якій вони наводяться в статті.

Таблиці, надруковані на окремих сторінках, вкладають у відповідні місця рукопису і включають у загальну нумерацію. Обов'язково мають бути взаємопосилання в тексті рукопису і в таблицях. Текст таблиць розподіляється через два інтервали. Не можна подавати таблиці з надто великою кількістю граф, бо це ускладнює, а то й унеможлиблює вміщення таких таблиць у журналі.

Ілюстративний матеріал нумерується на звороті. Прізвище автора, назву статті слід писати на звороті ілюстрації м'яким олівцем без натиску. Ілюстрації входять у загальний обсяг статті. Вони подаються у конверті.

До статті додаються супроводжувальні документи, відомості про автора у двох примірниках (повністю ім'я та по батькові, посада, звання та ін.), домашня адреса, телефони.

Статті, підготовлені без урахування зазначених вимог, повертатимуться авторам на доопрацювання.

Додатково до відомостей про автора подається інформація про коло наукових інтересів та коротка біографічна довідка. Подаються два примірники статті.

Редакційна колегія

ЗМІСТ

ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Химинець В.В. Інноваційні погляди на роль учителя та освіти у творах Шевченка.....	3
Гаяш О.В. Інклюзивне навчання у світлі гуманістичних ідей Т.Шевченка.....	10
Грицак-Шерегій О. Юрій Шерегій – пропагатор творчості Тараса Григоровича Шевченка.....	15
Жабляк М.Д. Пісенна шевченкіана.....	24

КОРОТКІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Приймич М.В. Образотворча спадщина Т.Шевченка: питання інтерпретацій в контексті української культури.....	27
Гаврош О.І. Образ Тараса Шевченка у творчості закарпатських художників.....	28
Волощук А.В. Візуально-живописний складник у поетичних творах Тараса Шевченка.....	30
Пилип Р.І. Акварелі Т.Г.Шевченка як етнографічне джерело життя та побуту казахів...31	

ДО 75-РІЧЧЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ І 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ А.ВОЛОШИНА

Баяновська М.Р. Духовність і життєва компетентність в історико-культурній та педагогічній спадщині А.І.Волошина.....	33
Химинець В.В. Громадсько-політична діяльність Августина Волошина.....	36
Ходанич Л.П. Введення постаті Августина Волошина у навчально-виховний процес сучасної школи: методичний аспект.....	39
Ребрик Н.Й. Августин Волошин – ідеолог і провідник народовецького напрямку в літературі Закарпаття.....	43

КОРОТКІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Шимон Ю.Ю. Проголошення Карпатської України та постать А.Волошина в курсі історії України 10 класу загальноосвітнього	
--	--

навчального закладу.....	51
Рацюк О.І. Роль просвітницької діяльності А.Волошина у контексті становлення і розвитку національної школи Закарпаття.....	53
Кас'яненко О.М. Реалізація педагогічних ідей Августина Волошина на сучасному етапі.....	54
Попович О. Питання підготовки вихователів до організації середовища конструктивної діяльності дошкільників у спадщині Августина Волошина.....	55

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М.І.ТОМЧАНІЯ

Ходанич П.М. Творчість Михайла Томчанія у контексті літератури Закарпаття ХХ століття.....	57
---	----

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Маргітич К.Є. Інноваційні підходи у викладанні української мови як державної в школах нацменшин Закарпаття.....	61
Долинська Л. Нові підходи до гурткової роботи зі студентами.....	64
Гаяш О.В. Формування толерантного середовища засобами літератури рідного краю.....	70

ГІМНАЗІЙНІЙ ОСВІТІ НА ЗАКАРПАТТІ – 400 РОКІВ

Химинець В.В., Басараб М.М. Історія Ужгородської гімназії.....	74
---	----

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Приходько Т.О. Зміст підготовки вчителів математики у Київському Імператорському університеті св. Володимира у період з 1834 до 1917 рр.	78
--	----

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Зимомря М.І. Історія – міцне осердя Миколи Вегеша.....	80
---	----

